İTHAKİ KİTAPLIĞI

ALDOUS HUXLEY

CESUR YENİ DÜNYAYI ZİYARET

ALDOUS HUXLEY

Cesur Yeni Dünyayı Ziyaret

Aldous Huxley

1894'te İngiltere'de doğdu. Yirmili yaşlarının başında şiir ve öyküler yazmaya başlamasına karşın, yazın dünyasında ilk tanınışı *Crome Yellow* (1921) adlı romanıyla oldu. Bunu izleyen romanları *Antic Hay* (1923), *Those Barren Leaves* (1925) ve *Point Counter Point* (1925), Huxley'nin çağdaş toplumun kusurlarını zekice olduğu kadar, acımasızca yargıladığı birer dâhiyane taşlamadır. En bilinen yapıtlarından biri olan *Cesur Yeni Dünya*'nın (1932; İthaki Yayınları, 1999, Çev.. Ümit Tosun) da aralarında bulunduğu birçok romanında yazarın, İkinci Dünya Savaşı öncesinde tehlikeli bir şekilde kontrolden çıkmakta olduğunu hissettiği toplumun karmaşasına gösterdiği düşünsel tepkiler kolaylıkla hissedilebilir. Aldous Huxley 1963'te Amerika'da öldü.

İthaki Yayınları - 74
İthaki Kitaplığı - 10
ISBN 975-6902-31-0

Aldous Huxley
Cesur Yeni Dünyayı Ziyaret

Kitabın özgün adı:
Brave New World Revisited

İngilizceden çeviren: Savaş Kılıç

1. Baskı İstanbul, 2001

Yayın Yönetmeni: Vedat Çorlu
Düzelti: Doğa Ertürk
Kapak Tasarımı: Murat Özgül
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: Yeşim Ercan
Kapak ve İç Baskı: Kitap Matbaacılık
Cilt: Fatih Mücellit

İthaki Yayınları
Mühürdar Cad. İlter Ertüzün Sok. 4/6 81300 Kadıköy İstanbul
Tel: (0216) 330 93 08 – 348 36 97
www.ithakiyayinlari.com
E-mail: penguenithaki@superonline.com

Cesur Yeni Dünyayı Ziyaret

Aldous Huxley

Çeviren.

Savaş Kılıç

İçindekiler:

Önsöz

Aklın ruhu, gerçekdışının tam da bedeni haline gelebilir. Ne kadar yalın ve akılda kalıcı olursa olsun, kısalık, eşyanın tabiatı gereği, karmaşık bir durumun bütün olgularına hakkaniyetli davranamaz. Böylesi bir izleği, bir kimse ancak eleyerek ve basitleştirerek özetleyebilir Eleme ve basitleştirme, anlamamıza yardımcı olur, ama çoğu durumda, yanlış şeyi anlamamıza; çünkü biz sadece kısaltanın dikkatle formüle.ettiği nosyonları anlarız, bu nosyonların keyfi biçimde içinden çekilip çıkarıldığı, dallanıp budaklanan, engin gerçekliği değil.

Ama hayat kısadır ve bilgi sonsuz: kimsenin her şey için zamanı yok. Pratik olarak, aşırı kısa bir sunumla sunumun yokluğu arasında seçim yapmaya zorlanırız genellikle. Kısaltım kaçınılmaz bir kötülüktür ve kısaltanın görevi doğası gereği kötü olsa da, hiç yoktan iyi olan bir şeyi en iyi biçimde yapmaktır. Basitleştirmeyi öğrenmek zorundadır, ama çarpıtacak kadar değil. Bir durumun esasları üzerine yoğunlaşmayı öğrenmek zorundadır, ama gerçekliği niteleyen yan konuları çok fazla görmezden gelmeden. Bu yolla belki hakikati bütünlükle anlatamaz (neredeyse her konuda bütünsel hakikat kısalıkla uyuşmazlık içindedir), ama düşüncenin her zaman için tedavüldeki paraları olan tehlikeli çeyrek hakikatler ve yarım hakikatlerden çok daha fazlasını anlatır

Özgürlük konusu ve onun düşmanları anlatmakla bitmez, benim yazdığım da, ona hakkaniyetli yaklaşmak için, kuşkusuz çok kısadır; ama ben en azından sorunun birçok cephesine değindim. Her bir cephe sunulurken biraz fazla basitleştirilmiş olabilir; ama bu art arda aşırı basitleştirmeler "asıl"ının enginliği ve karmaşıklığı hakkında bazı ipuçları veren (öyle umuyorum) bir resim meydana getiriyor.

Resimden atılanlar (önemsiz oldukları için değil, sırf kolaylık olsun diye ve daha önce çeşitli fırsatlarda onları ele aldığım için) özgürlüğün mekanik ve askeri düşmanlarıdır – uyruklarına karşı dünyayı yönetenlerin ellerini çok güçlendiren silahlarla aletler. Ve dünyanın en anlamsız intihar savaşları için dünyanın en yıkıcı maliyetleriyle yapılan hazırlıklardır. Aşağıdaki bölümler; Macar başkaldırısı ve onun bastırılmasına ilişkin, H bombalarına ilişkin, her ülkenin "savunma" diye adlandırdığı maliyetlere ilişkin, ortak mezara itaatkâr adımlarla yürüyen üniformalı, beyaz, siyah, kahverengi, sarı çocukların oluşturduğu şu sonsuz sıralara ilişkin düşünce arka planıyla okunmalıdır

I

Aşırı Nüfus

1931'de, *Cesur Yeni Dünya* yazılırken, hâlâ çok zamanımız olduğuna inanıyordum. Bütünüyle organize edilmiş toplum, bilimsel kast sistemi, yöntemli şartlandırmayla özgür iradenin ilgası, kimyasal olarak tattırılan mutluluğun düzenli dozlarıyla kabul edilebilir kılınan kölelik, uykuda öğretimin gece dersleriyle kafaya zorla sokulan ortodoksluklar – bütün bunlar geliyordu, doğru, ama benim zamanımda değil, hatta benim torunlarımın zamanında bile değil. *Cesur Yeni Dünya*'da kaydedilen olayların tam tarihini unuttum; ama F.S. (Ford'dan sonra) altıncı, yedinci yüzyıllarda bir yerdeydi. I.S. yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinde yaşayan bizler, itiraf etmeliyiz ki, ürkütücü bir evrenin sakinleriydik; ama o bunalım yıllarının kâbusu, *Cesur Yeni Dünya*'da betimlenen geleceğin kâbusundan kökten farklıydı. Bizimki yetersiz düzenin kâbusuydu; onlarınki ise F.S. yedinci yüzyılda, aşırı düzenin kâbusu. Bir uçtan diğerine geçme sürecinde, ben öyle düşlüyordum ki, uzun bir ara olacak ve insan ırkının daha şanslı üçte biri bu esnada her iki dünyanın – liberalizmin düzensiz dünyasıyla kusursuz verimliliğin özgürlüğe ya da kişisel inisiyatife hiç yer bırakmadığı, aşırı düzenli Cesur Yeni Dünya'nın – en iyisini yapacaktı.

Yirmi yedi yıl sonra, I.S. yirminci yüzyılın üçüncü çeyreğinde

ve F.S. ilk yüzyılın bitiminden çok önce, şu anda, *Cesur Yeni Dünya*'yı yazarken olduğumdan çok daha az iyimser hislere sahibim. 1931'de yapılan kehanetler, gerçekleşeceklerini düşündüğüm tarihten çok daha erken gerçekleşiyorlar. Yetersiz düzen ile aşırı düzen kâbusu arasındaki mutlu ara, henüz başlamadı, başlama belirtileri de göstermiyor. Batı'da, doğrudur, münferit erkek ve kadınlar hâlâ özgürlüğün büyük bir ölçeğini yaşıyorlar. Demokratik yönetim geleneği olan bu ülkelerde bile, bu özgürlük ve özgürlük isteği gitgide azalıyor görünmektedir. Dünyanın geri kalanında bireyler için özgürlük çoktan yok olmuş durumda, ya da açıkça yok olmak üzere. Toptan düzenleme kâbusu, ki ben onu Ford'dan sonra yedinci yüzyıla yerleştirmiştim, uzak ve güvenli gelecekten çıkageldi ve bizi köşe başında bekliyor şu anda.

George Orwell'in *1984*'ü Stalinizm'i kapsayan bir şimdi ile Nazizm'in gelişmesine tanık olan bir yakın geçmişin büyütülmüş bir gelecek yansıtımıdır. *Cesur Yeni Dünya,* Hitler Almanya'da iktidarın en üst basamağına çıkmadan, Rus zorbası yürüyüşüne başlamadan önce yazılmıştı. 1931'de, sistemli terörizm, 1948'de dönüştüğü çağdaş saplantısal olgu değildi henüz; benim hayali dünyamın gelecekteki diktatörlüğü de Orwell'in çok başarılı bir biçimde betimlediği gelecekteki diktatörlükten çok daha az acımasızdı. 1948 bağlamında *1984* korkutucu derecede inandırıcıydı. Fakat, en nihayetinde, zorbalar ölümlüdür ve koşullar değişir. Rusya'daki son gelişmeler, bilim ve teknolojideki son gelişmeler, Orwell'in kitabını, gerçeğe olan korkunç benzerliğinin bir kısmından mahrum etti. Elbette ki, bir nükleer savaş herkesin tahminlerini altüst edecektir. Fakat, bir an için Büyük Güçler'in bir şekilde bizi yok etmekten kaçınacaklarını kabul edersek, diyebiliriz ki şu anda zarlar *1984* gibi bir şeyden çok *Cesur Yeni Dünya* gibi bir şeyin lehinedir

Genelde hayvan davranışı, özelde insan davranışı hakkında öğrendiklerimizin ışığında şu açıkça belli olmuştur ki, istenmeyen davranışın cezalandırılması yoluyla kontrol, uzun vadede, istenen davranışın ödülle pekiştirilmesi yoluyla kontrolden daha az etkilidir ve korku yoluyla yönetmek, çevrenin, düşüncelerin ve tek tek erkeklerin, kadınların, çocukların duygularının şiddetsiz manipülasyonu yoluyla yönetmekten, bir bütün olarak, daha az işe yaramaktadır. Ceza, istenmeyen davranışa geçici olarak bir nokta koyar, ama kurbanın onu hoşgörme eğilimini kalıcı biçimde azaltmaz. Dahası, cezalandırmanın ruhsal-fiziksel yan etkileri, bireyin cezalandırıldığı davranış kadar istenilmez olabilir. Ruhsal terapi, büyük ölçüde, geçmişteki cezaların bireyi güçsüz bırakan, anti-sosyal sonuçlarıyla ilgilenir.

1984'te betimlenen toplum, neredeyse bütünüyle ceza ve ceza korkusuyla yönetilen bir toplumdur. Benim masallarımın hayali dünyasında ceza sık değildir ve genellikle yumuşaktır. Neredeyse kusursuz devlet kontrolü; istenen davranışın sistemli pekiştirimi, şiddetsiz sayılabilecek manipülasyonun, gerek fiziksel gerekse psikolojik birçok türü ve genetik standartlaştırmayla başarılır. Şişelerdeki bebekler ve merkezi üreme kontrolü belki imkânsız değildir; ama çok açık ki, biz uzun bir süre için rastgele üreyen bir doğurucu tür olarak kalacağız. Pratik amaçlar için genetik standartlaştırma hesaba katılmayabilir. Toplumlar doğumdan sonra –geçmişte olduğu gibi cezayla ve gitgide artan bir ölçüde, daha etkili ödüllendirme ve bilimsel manipülasyon yöntemleriyle– kontrol edilmeye devam edecektir.

Rusya'da *1984* tarzı Stalin diktatörlüğü, zorbalığın daha güncel bir biçimine yol vermeye başladı. Sovyetlerin hiyerarşik toplumunun üst düzeylerinde istenen davranışın pekiştirilmesi, istenmeyen davranışın ceza yoluyla kontrol edilmesine ilişkin eski

yöntemlerin yerini almaya başladı. Mühendisler ve bilimadamları, öğretmenler ve idareciler iyi çalışma karşılığında yüksek maaşlar alır ve öylesine alçakgönüllü şekilde vergilendirilirler ki, daha iyisini yapmak ve daha üst düzeyde ödüllendirilmek için sürekli teşvik edilirler. Ancak ideoloji ve politika alanlarında kendileri için çizilen sınırların ötesine geçtiklerinde onları ceza bekler. Belli ölçüde mesleki özgürlük tanındığı için Rus öğretmenler, bilimadamları ve teknisyenler böyle kayda değer başarılar elde etmişlerdir. Sovyet piramidinin tabanı yakınlarında yaşayanlar, şanslı ya da özel olarak yetenekli azınlığa tanınan ayrıcalıkların hiçbirinden yararlanamaz. Maaşları azdır ve yüksek fiyatlar dolayısıyla, vergilerin orantısız büyüklükteki kısmını öderler. Canlarının istediklerini yapabilecekleri alan son derece kısıtlıdır; yöneticileri onları şiddetsiz manipülasyon veya istenen davranışın ödülle pekiştirilmesi yoluyla değil, daha çok ceza ve ceza tehdidiyle kontrol ederler. Sovyet sistemi, *1984*'ün öğeleri ile *Cesur Yeni Dünya*'daki üst kastlar arasında süregidenin kehaneti olan öğeleri birleştirir.

Bu arada neredeyse hiç denetleyemediğimiz kişisiz [impersonal] güçler de hepimizi Cesur Yeni Dünya'gil kâbusa doğru itiyor görünmektedir; bu kişisiz itiş, bir azınlığın çıkarları uğruna, kitlelerin düşünce ve duygularını manipüle etmek için belli sayıda yeni teknik geliştiren ticari ve politik örgütlerin temsilcileri tarafından bilinçli olarak hızlandırılmaktadır. Manipülasyon teknikleri sonraki bölümlerde tartışılacaktır. Şu an için dikkatimizi dünyayı demokrasiye karşı böyle aşırı derecede güvensiz, bireysel özgürlük için böyle hoşgörüsüz yapan bu kişisiz güçlere hasredelim. Nedir bu güçler? Ve F.S. yedinci yüzyıla fırlatıp attığım kâbus niçin bize doğru böyle hızlı yaklaşıyor? Bu soruların cevapları, en üst düzeyde uygarlaşmış toplumun başlangıcının yattığı yerden başlamalı, biyoloji düzeyinden.

İlk Noel Günü'nde gezegenimizin nüfusu iki yüz elli milyon civarındaydı –modern Çin'in nüfusunun yarısından daha az. On altı yüzyıl sonra, Hacı Papazlar Plymouth Rock'a çıktıklarında, insanların sayısı beş yüz milyondan biraz fazlaydı. Bağımsızlık Bildirgesi'nin imzalandığı tarih itibariyle dünya nüfusu yedi yüz milyon sınırını aşmıştı. 1931'de, ben *Cesur Yeni Dünya*'yı yazarken, iki milyarın biraz altındaydı. Bugün, sadece yirmi yedi yıl sonra, iki milyar sekiz yüz milyonuz. Ya yarın ne kadar olacak? Penisilin, DDT ve temiz su, halk sağlığı üzerindeki etkileri maliyetleriyle karşılaştırılamayacak kadar ucuz metalardır. En yoksul yönetim bile uyruklarına hatırı sayılır ölçüde ölüm kontrolü sağlayacak kadar zengindir. Doğum kontrolü çok farklı bir konudur. Ölüm kontrolü, bütün bir halka, hayırsever bir yönetimin idaresinde ücretli çalışan birkaç teknisyen tarafından sağlanabilecek bir şeydir. Doğum kontrolü ise bütün bir halkın işbirliğine bağlıdır. Doğum kontrolünün sayısız birey tarafından uygulanması gerekir ki, bu bireylerden dünyadaki onca okuma yazma bilmez insanın sahip olduğu zekâ ve irade gücünden daha fazlası istenir ve (kimyasal ya da mekanik gebelik önleme yöntemleri kullanılıyorsa) şu kadar milyon insanın çoğunun karşılayamayacağı parasal harcamalar gerekir. Üstelik, hiçbir yerde sınırsız ölümden yana herhangi bir dini gelenek yokken, sınırsız doğumdan yana dini ve toplumsal gelenekler yaygındır. Tüm bu nedenlerden ötürü, ölüm kontrolü çok kolay başarılırken, doğum kontrolü çok zor başarılır. Dolayısıyla, ölüm oranları, son yıllarda şaşırtıcı bir anilikle düşmüştür. Ama doğum oranları ya eski, yüksek düzeylerinde kalmış, ya da, düşmüşse, çok az ve çok yavaş bir oranda düşmüştür. Sonuç olarak, insan sayısı, şu anda türün tarihinde hiç görülmeyen bir hızla artmaktadır

Ayrıca, yıllık artışların kendileri de artıyor. Birleşik faizin kurallarına uygun olarak düzenli biçimde yükseliyorlar; Halk Sağlığı'nın ilkeleri teknolojik olarak geri kalmış her toplum tarafından uygulandığında da düzensiz olarak yükselmekteler Hali hazırda dünya nüfusunun yıllık artışı kırk üç milyona yaklaşıyor. Bu demek oluyor ki, her dört yılda bir insanoğlu kendi sayısına ABD'nin şimdiki nüfusu kadar insan ve her sekiz buçuk yılda bir Hindistan'ın şimdiki nüfusu kadar insan ekliyor. Isa'nın doğumuyla Kraliçe I. Elizabeth'in ölümü arasındaki artış hızıyla, yeryüzündeki insan nüfusunun iki katına çıkması on altı yüzyıl almıştır. Şu andaki hızla, yarım yüzyıldan daha kısa zamanda ikiye katlanacaktır. Ve sayımızın bu inanılmaz derecede hızlı ikiye katlanışı; en çok istenen ve en verimli bölgeleri zaten yoğun biçimde nüfuslanmış olan, toprakları kötü çiftçiler tarafından daha çok ürün almak için hummalı çabalarla aşındırılan, kolayca erişilebilen mineral sermayesi, birikmiş borçlarından kurtulmakta olan sarhoş bir denizcinin pervasız savurganlığıyla çarçur edilen bir gezegende gerçekleşecektir.

Benim masalımın Cesur Yeni Dünya'sında doğal kaynaklarla ilişkisi içinde insan nüfusu sorunu etkili bir biçimde çözülmüştü. Dünya nüfusu için en uygun sayı hesaplanmış ve nüfus kuşaklar boyunca bu sayıda tutulmuştu (doğru hatırlıyorsam, iki milyarın biraz altında). Günümüzün gerçek dünyasında, nüfus sorunu henüz çözülmüş değil. Aksine, geçen her yılla birlikte daha ciddi ve baş edilmez bir hal alıyor. İşte bu ürkütücü arkaplan önünde, çağımızın tüm politik, ekonomik, kültürel ve psikolojik dramaları oynanıyor. Yirminci yüzyıl yaşlandıkça, varolan milyarlara yeni milyarlar eklendikçe (torunum elli yaşında olduğunda sayımız beş buçuk milyardan fazla olacak), bu biyolojik arkaplan gitgide daha ısrarla, daha tehditkârca tarih sahne-

sinin önüne ve merkezine doğru ilerleyecektir. Doğal kaynaklar, toplumsal istikrar ve bireylerin refahıyla ilişkisi içinde hızlı nüfus artışı sorunu; işte insanlığın şu andaki merkezi sorunu budur ve kuşkusuz bir yüzyıl daha, belki ondan sonraki birkaç yüzyıl daha, merkezi sorun olmaya devam edecektir. 4 Ekim 1957'de yeni bir çağın başladığı varsayılıyor. Ama aslında, şu andaki bağlamda, bizim Sputnik'ten sonraki tüm sevinçli sözlerimiz yersiz, hatta saçmadır. İnsan kitleleri söz konusu olduğu sürece, önümüzdeki çağ, Uzay Çağı değil, Aşırı Nüfus Çağı olacaktır. O eski şarkının sözlerinin parodisiyle şöyle sorabiliriz:

Onca böbürlendiğimiz uzay
Ateş mi yakacak mutfakta
Yoksa uzayın küçük tanrısı şişi mi çevirecek,
çevirecek, çevirecek?

Cevap, besbelli ki, olumsuzdur. Ay üzerindeki bir yerleşim yeri, belki yerleşimi yapan ulus için askeri bir avantaj olabilir. Fakat, şimdiki nüfusumuzun ikiye katlanacağı elli yıl boyunca, yeryüzünün yetersiz beslenen ve hızla çoğalan milyarlarına hayatı daha çekilir kılmakta bir etkisi olmayacaktır. Hem, gelecekteki bir tarihte, Mars'a göç olanaklı olsa bile, Everest Dağı'nın iki katı yüksekliğindeki bir dağın koşullarıyla kıyaslanabilecek koşullardaki yeni bir hayatı seçecek kadar umutsuz bir hayli kadın ve erkek olsa bile, ne fark eder ki? Geçen dört yüzyıl zarfında pek çok insan Eski Dünya'dan Yeni Dünya'ya göç etti. Ama ne onların gidişi, ne de geriye dönük besin ve hammadde akışı, Eski Dünya'nın sorunlarını çözebildi. Aynı şekilde, fazla gelen birkaç insanın Mars'a (kelle başına, ulaşım ve gelişim için, birkaç milyon dolarlık bir maliyetle) gönderilmesi, kendi gezegenimiz-

de artan nüfus baskısı sorununun çözümünde bir etkisi olmayacaktır. Bu sorun, çözülmediği için bizim tüm diğer sorunlarımızı da çözülmez hale getirecektir. Daha da kötüsü, bireysel özgürlük ve demokratik yaşama biçimine ilişkin toplumsal görgünün olanaksız, neredeyse düşünülemez olacağı koşullar yaratacaktır.

Bütün diktatörlükler aynı biçimde gelişmez. Cesur Yeni Dünya'ya giden birçok yol var; ama herhalde en kestirmesi ve en geniş olanı bizim bugün gittiğimiz yol, devasa rakamlar ve hızlı artışlar arasından geçen yol. Şimdi, kısaca, çok fazla sayıda insan ve çok hızlı çoğalmayla otoriter felsefelerin biçimlenişi ve totaliter yönetim sistemlerinin yükselişi arasındaki yakın bağlılaşımı gözden geçirelim.

Büyük ve hızlı artan sayılar eldeki kaynaklar üzerinde daha çok baskı yaptıkça, bu sıkıntıya giren toplumun ekonomik durumu çok daha sallantılı hale gelir. Bu, özellikle az gelişmiş bölgelerde; ölüm oranı DDT, penisilin ve temiz suyla birden aşağı çekilirken doğum oranlarında eşdeğerli bir düşüşün olmadığı yerlerde doğrudur. Asya'nın bazı bölümlerinde ve Orta ile Güney Amerika'nın çoğu yerlerinde nüfus öyle hızlı artıyor ki, yirmi yıldan daha kısa sürede ikiye katlanacaktır. Eğer besin ve mamûl eşyaların, evlerin, okul ve öğretmenlerin üretimi insan sayısından daha büyük bir oranla arttırılabilirse, bu az gelişmiş ve aşırı nüfuslu ülkelerde yaşayan biçare güruhu geliştirmek mümkün olabilir. Ne yazık ki, bu ülkeler sadece tarım çarkından ve bu çarkı döndürecek endüstriyel donanımdan yoksun değil, aynı zamanda böyle bir donanımı yaratacak sermayeden de yoksunlar. Sermaye, bir nüfusun temel ihtiyaçları karşılandıktan sonra geriye kalan şeydir Ama az gelişmiş ülkelerdeki insanların çoğunun temel ihtiyaçları hiçbir zaman tamamen karşılanmaz. Her yılın sonunda geriye neredeyse hiçbir şey kalmaz ve

halkın ihtiyaçlarının karşılanmasına yarayacak endüstriyel ve tarımsal donanımı yaratmak için elde hiç sermaye olmaz. Dahası, tüm bu az gelişmiş ülkelerde, modern bir endüstriyel ve tarımsal donanımın işletilmesi için olmazsa olmaz şart olan yetişmiş insan konusunda da ciddi bir eksiklik vardır. Mevcut eğitim olanakları yetersizdir; durumun gerektirdiği kadar hızlı biçimde varolan olanakları geliştirmek için, mali ve kültürel kaynaklar da yetmez. Bu arada, bu az gelişmiş ülkelerden bazılarının nüfusu, yılda yüzde üç artmaktadır.

Bu ülkelerin trajik durumları 1957'de yayımlanan önemli bir kitapta tartışılmaktadır: Kaliforniya Teknoloji Enstitüsü profesörlerinden Harrison Brown, James Bonner ve John Weir'in yazdığı *Önümüzdeki Yüz Yıl*. İnsanoğlu hızla yükselen rakamlar sorunuyla nasıl baş ediyor? Pek başarıyla değil. "Kanıtlar oldukça güçlü biçimde göstermektedir ki, az gelişmiş çoğu ülkede, ortalama birey yığınının durumu, geçtiğimiz yarım yüzyılda, hissedilir derecede kötüleşmiştir. İnsanlar daha kötü beslenir oldular. Kişi başına daha az mal düşer oldu. Pratik olarak da, durumu geliştirmeye yönelik her girişim, sürekli nüfus büyümesinin aralıksız tazyikiyle boğulmaktadır."

Ne zaman bir ulusun ekonomik hayatı sarsılsa, merkezi yönetim genel refah için ek sorumluluklar almaya zorlanır. Kritik bir durumla uğraşmak için dikkatli planları uygulamaya koymak zorundadır; uyruklarının etkinliklerine daha büyük kısıtlamalar getirmek zorundadır; ve eğer ekonomik koşullar politik huzursuzluk veya açık isyan doğurursa –ki çok olasıdır–, merkezi yönetim kamu düzenini ve kendi otoritesini korumak için müdahale etmek zorunda kalır. Böylece gitgide daha çok güç, yöneticilerin ve onların bürokratik idarecilerinin ellerinde toplanır. Ama iktidarın doğası öyledir ki, onu istemeyip de ona ma-

ruz kalanlar bile, daha fazlasını elde etmekten haz duymaya eğilimlidir. "Bizi doğru yoldan ayırma" diye dua ederiz – gayet yerinde nedenlerle, çünkü insanlar çok uzun süre ya da çok baştan çıkarıcı biçimde ayartıldıklarında, genellikle pes ederler. Demokratik anayasa, yerel yöneticileri, çok fazla güç çok az sayıda elde toplandığı zaman ortaya çıkan böyle özellikle tehlikeli ayartılara teslim olmaktan alıkoymak için varolan bir aygıttır. Böyle bir anayasa, Britanya ve Birleşik Devletler gibi anayasal mevzuatlara geleneksel bir saygının bulunduğu yerlerde gayet iyi işler. Cumhuriyetçi veya meşruti monarşik geleneğin zayıf olduğu yerlerde, anayasaların en iyisi bile ihtiraslı politikacıları iktidarın ayartmalarına seve seve kapılmaktan alıkoymaz. Rakamların eldeki kaynaklar üzerinde ağır baskılar yaptığı her ülkede, bu ayartmalar ortaya çıkmaktan geri durmaz. Nüfus aşırılığı, ekonomik güvensizliğe ve toplumsal huzursuzluğa götürür. Huzursuzluk ve güvensizlik, merkezi yönetimlerin daha çok denetimine ve güçlerinin artışına götürür. Anayasal geleneğin yokluğunda, bu artan güç muhtemelen diktatörce kullanılacaktır. Komünizm icat edilmeseydi bile, bu herhalde olacaktı. Ama Komünizm icat edildi. Bu olgu göz önünde tutulunca, huzursuzluk yoluyla diktatörlüğe götüren aşırı nüfus olasılığı, neredeyse kesinleşmektedir. Şu çok kesin bir iddiadır ki, bundan yirmi yıl sonra, dünyanın bütün az gelişmiş ve aşırı nüfuslu ülkeleri bir tür totaliter yönetimle yönetilecektir – muhtemelen Komünist Parti tarafından.

Peki bu gelişme Avrupa'nın aşırı nüfuslu, ama ileri düzeyde endüstrileşmiş ve yine de demokratik olan ülkelerini nasıl etkileyecektir? Eğer yeni oluşmuş diktatörlükler onlara düşman olsaydı, az gelişmiş ülkelerden gelen hammadde akışını kasten kesseydiler, Batılı uluslar kendilerini çok kötü bir durumda bu-

lurlardı. Endüstriyel sistemleri çöker ve şu ana kadar mevcut yerel kaynaklarla beslenebilecek olandan çok daha fazla bir nüfusu ayakta tutmalarına olanak veren ileri düzeyde gelişmiş teknolojileri, artık çok küçük bir alanda çok fazla insan bulundurmanın sonuçlarına karşı onları koruyamazdı. Eğer böyle olsaydı, istenmeyen koşullar tarafından merkezi yönetimlere yüklenen büyük güçler, totaliter diktatörlüğün ruhuna uygun biçimde kullanılmaya başlayabilirdi.

Birleşik Devletler hali hazırda aşırı nüfuslu bir ülke değil. Ancak, eğer nüfus şimdiki hızıyla artmaya devam ederse (her ne kadar mutluluk verici şekilde Meksika ya da Guatemala'dakinden bir hayli düşükse de, Hindistan'daki artıştan yüksektir), eldeki kaynaklarla ilişkisi içinde rakamlar sorunu, yirmibirinci yüzyılın başı itibariyle pekâlâ başa bela olabilir. Şu an için, aşırı nüfus, Amerikalılar'ın kişisel özgürlüklerine yönelik doğrudan bir tehdit değil. Ne var ki, dolaylı bir tehdit, bir hamlelik bir tehdit olarak kalmaya devam ediyor. Eğer nüfus aşırılığı az gelişmiş ülkeleri totaliterizme sürüklerse, eğer bu yeni diktatörlükler Rusya ile ittifak yaparsa, o zaman Birleşik Devletler'in askeri konumu daha az güvenli olacak ve savunma ile misilleme hazırlıklarının yoğunlaştırılması gerekecektir. Fakat, hepimizin bildiği üzere, özgürlük, sürekli savaş halinde olan, hatta savaş hazırlığı halinde olan bir ülkede boy atamaz. Sürekli kriz, herkesin ve her şeyin merkezi yönetimin aracıları tarafından sürekli denetlenmesini haklı gösterir. Nüfus aşırılığının, Komünist himayede diktatörlüğün neredeyse kaçınılmaz hale geldiği bir genel durum ürettiği bir dünyada da tek bekleyebileceğimiz şey sürekli krizdir.

II

Nicelik, Nitelik, Ahlaklılık

Benim düşlerimin Cesur Yeni Dünya'sında, öjenik ve disjenik sistemli olarak uygulanmaktaydı. Bir grup şişede, biyolojik olarak üstün spermlerle döllenmiş biyolojik olarak üstün yumurtalar, doğum öncesi olanaklı en iyi muameleyi görmekte ve sonunda Beta, Alfa, hatta Alfa Artı olarak şişeden çıkarılmaktaydılar. Sayıca çok daha fazla olan bir başka grup şişede, biyolojik olarak düşük nitelikli spermlerle döllenmiş biyolojik olarak düşük nitelikli yumurtalar Bokanovsky İşlemi'ne tabi tutulmakta (tek bir yumurtadan doksan altı özdeş ikiz) ve doğumdan önce alkol ve diğer protein zehirleriyle muamele edilmekteydiler. Sonunda şişeden çıkarılan yaratıklar neredeyse alt-insan oluyordu; ama beceri gerektirmeyen işleri yapabiliyor ve doğru şartlandırılıp karşı cinse özgür ve sık erişimle gerilimlerinden kurtarıldıklarında ve sürekli gereksiz eğlencelerle oyalanıp iyi davranış kalıpları günlük soma dozlarıyla pekiştirildiğinde, üstlerine hiçbir sıkıntı vermeyecekleri kabul edilebiliyordu.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, ürememiz konusunda sistemli hiçbir şey yapmıyoruz; ama rastgele ve düzensiz ürememizle de sadece gezegenimizin nüfusunu aşırılaştırmıyoruz, aynı zamanda, öyle görünüyor ki, daha çok sayıdaki insanın biyolojik olarak daha düşük kaliteli olmasını da kesinleştiriyoruz.

Eski kötü günlerde, hatırı sayılır, hatta hafif kalıtsal kusurları olan çocuklar nadiren yaşardı. Bugün, hijyen, modern eczacılık ve toplumsal vicdan sayesinde, kalıtsal kusurlarla doğan çocukların çoğu olgunluğa erişiyor ve türlerini çoğaltıyorlar. Bugün hüküm süren koşullarda, tıptaki her ilerleme, bir tür genetik yetersizlikle lanetlenmiş bireylerin hayatta kalma oranlarındaki eşdeğerli bir ilerlemeyle dengelenecektir. Yeni mucize ilaçlar ve daha iyi tedaviye rağmen (aslında, belli bir anlamda, tam da bu nedenlerden dolayı) genel nüfusun fiziksel sağlığı hiçbir gelişme göstermeyecek, hatta bozulabilecektir. Ortalama sağlıktaki düşüşe koşut olarak, ortalama zekâda düşüş de pekâlâ beklenebilir. Aslında, bazı ehil yetkililer, böyle bir düşüşün çoktan gerçekleştiği ve hâlâ sürdüğü kanısında. "Hem yumuşak hem de düzenlenmemiş olan koşullarda," diye yazıyor Dr. W. H. Sheldon, "bizim en iyi soyumuz, her bakımdan kendisinden aşağı bir soy tarafından döllenmektedir... Bazı akademik çevrelerde ayrımsal doğum oranları konusundaki uyarının temelsiz olduğu, bu sorunların salt ekonomik, salt eğitimsel, salt dinsel, salt kültürel, salt bilmem ne olduğu konusunda öğrencileri temin etmek moda. Bu Pollyannacılıktır. Üreme kabahati biyolojik ve temeldir." Ve şunu ekliyor, "Bu ülkede (ABD) ortalama IQ'nun 1916'dan beri, Terman IQ 100'ün anlamını standartlaştırmaya giriştiğinden beri, ne kadar düştüğünü kimse bilmiyor."

Halkın beşte dördünün günde 2000 kaloriden az aldığı ve beşte birinin yeterli beslendiği az gelişmiş ve aşırı nüfuslu bir ülkede, demokratik kurumlar kendiliğinden gelişir mi? Ya da yukarıdan veya dışarıdan empoze edildiğinde, hiç hayatta kalabilir mi?

Şimdi de, rastgele ama etkili disjenik uygulaması nedeniyle IQ ve fiziksel gücün düşüşte olduğu zengin, sanayileşmiş ve demokratik toplumu ele alalım. Böyle bir toplum daha ne kadar

bireysel özgürlük ve demokratik yönetim geleneklerini sürdürebilir? Çocuklarımız bugünden elli ya da yüzyıl sonra, bu sorunun yanıtını öğrenecekler.

Bu arada biz kendimizi çok daha rahatsız edici bir ahlaksal sorunla karşı karşıya buluyoruz. Biliyoruz ki, iyi amaçların peşinde olmak, kötü araçların kullanımını haklı kılmaz. Ama ya şu, sık sık meydana gelen, iyi araçların kötü olduğu anlaşılan sonuçları olmasına ne buyurulur?

Örneğin, bir tropik adaya gidiyoruz ve DDT'nin yardımıyla sıtmanın kökünü kurutuyoruz ve iki üç yıl içinde binlerce hayat kurtarıyoruz. Bu besbelli ki iyi. Ama böyle kurtulan yüz binlerce insan ve onların doğurduğu milyonlarcası, adanın eldeki kaynaklarıyla yeterince giydirilemiyor, barındırılamıyor, hatta beslenemiyor. Sıtmadan çabucak ölmeye son verildi; ama yetersiz beslenme ve aşırı kalabalıklaşmanın sefil kıldığı hayat kural haline geldi ve açlıktan yavaş yavaş ölmek gitgide daha çok insanı tehdit etmektedir.

Ya sosyal hizmetler ve tıbbımızın türlerini çoğaltınaları için koruduğu, doğuştan yetersiz organizmalar ne olacak? Talihsiz olana yardım etmek, besbelli ki iy bir şey Ama istenmeyen mutasyonların sonuçlarının torunlarımıza toptan geçişi ve türümüzün üyelerinin içinden çıktığı genetik havuzun gittikçe kirlenişinin kötülüğü daha az bariz değildir. Ahlaksal bir ikilemin iki ucundayız ve orta yolu bulmak bizim tüm zekâmızla tüm iyi niyetimizi gerektirecektir.

III

Aşırı Örgütlenme

Dediğim gibi, Cesur Yeni Dünya'ya giden en kısa ve en geniş yol, nüfus aşırılığı ve insan sayısının hızlı artışı arasından geçiyor – bugün iki milyar sekiz yüz milyon, yüzyılın sonunda beş buçuk milyar olacak, insanlığın çoğu anarşiyle totaliter denetim arasında bir seçim yapma zorunluluğuyla karşı karşıya kalacak. Ama eldeki kaynaklar üzerinde rakamların artan baskısı, bizi totaliterizme doğru iten tek güç değil. Özgürlüğün bu kör biyolojik düşmanı, tam da o kadar övündüğümüz teknolojik ilerlemelerin ürettiği son derece kuvvetli güçlerle ittifak içindedir. Haklı olarak övündüğümüz eklenebilir; çünkü bu ilerlemeler, dehanın ve ısrarlı sıkı çalışmanın, mantığın, hayal gücünün ve riyazetin meyveleridir –tek sözcükle, kişinin hayranlıktan başka bir his duyamayacağı, ahlaksal ve zihinsel erdemlerin meyveleri. Ama eşyanın tabiatı öyledir ki, bu dünyada kimse hiçbir şeyi bedelini ödemeden alamaz. Bu şaşırtıcı ve hayranlık verici ilerlemelerin de bedelinin ödenmesi gerekiyor. Aslında, geçen yılın çamaşır makinesi gibi, hâlâ bu bedeli ödüyoruz– ve her bir taksit bir öncekinden daha yüksek. Birçok tarihçi, birçok sosyolog ve psikolog Batılı insanın teknolojik ilerleme için ödemesi gereken ve ödemeye devam edeceği bedel hakkında uzun uzadıya ve derin kaygıyla yazdı. Örneğin, politik ve ekonomik iktidarın git-

gide merkezileşip yoğunlaştığı toplumlarda demokrasinin gelişmesinin çok zor beklenebileceğine değiniyorlar. Ama teknolojinin ilerlemesi, tam da iktidarın böyle bir merkezileşmesi ve yoğunlaşmasına götüregeldi ve hâlâ götürmektedir. Toplu üretim daha verimli hale getirildikçe, gitgide daha karmaşık ve pahalı olmaya yönelmektedir – dolayısıyla da kısıtlı araçları olan girişimci için daha erişilmez olmaya. Ayrıca, toplu üretim, toplu dağıtım olmadan işleyemez, ancak en büyük üreticilerin tatmin edici biçimde çözebileceği sorunlar doğurur. Toplu üretim ve toplu dağıtımın dünyasında Küçük Adam, eldeki yetersiz sermaye stokuyla, büyük bir dezavantaja sahiptir. Büyük Adam'la rekabet içinde parasını ve sonunda da bağımsız üretici olarak varlığını kaybeder. Büyük Adam onu yutar Küçük Adamlar ortadan kalktıkça, gitgide daha çok ekonomik güç, gitgide daha az insan tarafından kullanılır olur. Bir diktatörlükte, ilerleyen teknoloji ve bunun sonucunda Küçük İş'in yok olmasıyla olanaklı kılınan Büyük İş, Devlet tarafından kontrol edilir – yani küçük bir grup parti yöneticisi ve asker, polis ve onların emirlerini yerine getiren memurlar tarafından. Amerika Birleşik Devletleri gibi kapitalist bir demokraside ise, Profesör C. Wright Mills'in "İktidar Seçkinleri" dediği öbek tarafından kontrol edilir. Bu "İktidar Seçkinleri" milyonlarca insanı fabrikalarında, işyerlerinde ve dükkânlarında doğrudan istihdam eder, milyonlarcasını da onlara kendi ürünlerini almaları için borç vererek kontrol eder ve kitle iletişim araçlarının sahipleri olduklarından, neredeyse herkesin düşüncelerini, duygularını ve eylemlerini etkilerler. Winston Churchill'in sözlerinin parodisini yaparsak, şimdiye dek hiç bu kadar çok insan bu kadar az insan tarafından böyle manipüle edilmemiştir Jefferson'ın kendi kendini yöneten birimlerin hiyerarşisinden oluşmuş, gerçekten özgür toplum idealinden

–"bir otorite aşamalanması oluşturan, temel semt cumhuriyetleri, il cumhuriyetleri, Eyalet cumhuriyetleri ve Birlik Cumhuriyeti"nden– çok uzağız.

Öyleyse, modern teknolojinin bizi ekonomik ve politik iktidarın tek elde toplanmasına ve (totaliter devletlerde insafsızca, demokrasilerde kibarca ve çaktırmadan) Büyük İş ve Büyük Hükümet tarafından yönetilen bir toplumun gelişmesine götürdüğünü görüyoruz. Ama toplumlar bireylerden oluşur ve ancak bireylere gizilgüçlerini fark etmekte ve mutlu, verimli bir hayat sürmekte yardımcı oldukları sürece iyidirler. Bireyler, son yılların teknolojik ilerlemelerinden nasıl etkilenmiştir? İşte bu soruya bir filozof-psikiyatr, Dr. Erich Fromm tarafından verilen yanıt:

"Bugünkü Batı toplumumuz, maddi, entelektüel ve politik ilerlemesine rağmen, gitgide zihin sağlığından uzaklaşıyor ve bireydeki iç güvenliği, mutluluğu, aklı ve sevme kapasitesini baltalamaya yöneliyor; bireyi, insanlık başarısızlığının bedelini, gitgide artan zihinsel hastalıkla, iş ve sözde hazza yönelik delice bir dürtünün altına gizlenmiş umutsuzlukla ödeyen bir otomata çevirmeye yöneliyor."

Bizim "gitgide artan zihinsel hastalığımız" nevrotik belirtilerle kendisini ifade edebilir. Bu belirtiler açık ve çok ıstırap vericidir. Ama "zihinsel hijyeni," diyor Dr. Fromm, "belirtilerin önlenmesi olarak tanımlama konusunda dikkatli olalım. Bu tür belirtiler bizim düşmanımız değil, dostumuzdur; belirtilerin olduğu yerde çatışma vardır, çatışma da her zaman bütünleşme ve mutluluk için mücadele eden hayat güçlerinin hâlâ savaştığını gösterir Zihinsel rahatsızlığın gerçekten en umutsuz kurbanları, en normal görünenler arasında bulunacaktır. "Onların çoğu normaldir, çünkü varoluş kipimize o kadar iyi uymuşlar, çünkü hayatlarının o kadar erken bir döneminde insancıl sesleri susturul-

muştur ki, nevrotikler gibi mücadele etmez, acı çekmez, belirti bile geliştirmezler. Sözcüğün mutlak denilebilecek anlamında normal değiller; ancak derinden derine anormal bir toplumla ilişkileri içinde, normaller. Bu anormal topluma kusursuz uyumları, zihinsel hastalıklarının bir ölçüsüdür. Eğer tam olarak insan olsaydılar, uyum göstermemeleri beklenecek olan bir toplumda, tasasız yaşayan bu milyonlarca anormal biçimde normal insan, hâlâ "bireysellik yanılsaması"nı beslemekte, ama aslında çok büyük bir ölçüde bireysellikleri ellerinden alınmış durumdalar. Uyumlulukları gitgide bir tekbiçimliliğe dönüşüyor. Ama "tekbiçimlilik ve özgürlük uyuşmaz. Tekbiçimlilikle zihinsel sağlık da uyuşmaz... İnsan bir otomat olmak için yaratılmamıştır, bir otomat olursa, zihinsel sağlığın temeli de mahvolur."

Evrimin akışı içinde doğa, her bireyin bir diğerinden farklı olduğunu anlamak için sonsuz zahmete girmiştir. Biz, babanın genlerini anneninkilerle temasa geçirerek türümüzü çoğaltıyoruz. Bu kalıtsal etkenler neredeyse sonsuz sayıda farklı biçimde bir araya gelebilir. Fiziksel ve zihinsel olarak her birimiz biriciğiz. Verimlilik çıkarları uğruna ya da bir politik veya dinsel dogma adına insan bireyini standartlaştırmaya soyunan her kültür, insanın biyolojik doğasına karşı bir vahşet işlemektedir.

Bilim çokluğun birliğe indirgenmesi olarak tanımlanabilir. Belli olayların biricikliğini göz ardı ederek, ortak yanları üzerinde yoğunlaşıp sonunda bir anlam ifade etmelerini ve etkili biçimde ele alınabilmelerini sağlayacak bir "yasa" çıkararak, doğanın sonsuz biçimde ayrı görüngülerini açıklamaya çalışır. Örnek olarak, elma ağaçtan düşer ve ay gökyüzünde hareket eder. İnsanlar bu olguları zamanın başlangıcından bu yana gözlemliyor. Gertrude Stein'la birlikte, elma olan bir elmanın elma olduğuna, hal böyleyken ay olan bir ayın ay olduğuna ikna olmuşlardı.

Isaac Newton'a da, bu birbirine hiç benzemeyen görüngülerin hangi ortak yanları bulunduğunu algılamak ve elmaların, gök cisimlerinin ve aslında fiziksel evrendeki diğer her şeyin davranışının belli yönlerinin açıklanabileceği ve tek bir düşünce sistemi içinde ele alınabileceği bir yerçekimi teorisini formüle etmek kalmıştır. Aynı ruhla, sanatçı sayısız farklılığı ve dış dünya ile kendi imgeleminin eşsizliklerini alır ve onlara plastik, yazınsal ya da müzikal örnekçelerin düzenli sistemi içinde bir anlam verir. Kargaşaya düzen aşılama, uyumsuzluktan uyum ve çokluktan birlik çıkarma isteği, bir tür zihinsel içgüdü, zihnin birincil ve temel bir dürtüsüdür. Bilim, sanat ve felsefenin alanları içinde "Düzenleme İstenci" diyebileceğim çalışmalar, esas olarak yararlıdır. Doğru, Düzenleme İstenci yetersiz kanıtlara dayalı birçok erken doğmuş sentez, birçok saçma metafizik ve teoloji sistemi, yanlışlıkla nosyonların gerçeklikler, simge ve soyutlamaların dolayımsız deneyim verilerinin yerine geçmesini doğurmuştur. Ama bu yanlışlıklar, ne kadar üzüntü verici olurlarsa olsunlar, hiç olmazsa doğrudan doğruya fazla zarar vermemişlerdir – gerçi bazen kötü felsefi sistemlerin, anlamsız ve insanlıkdışı eylemleri haklılaştırmak için kullanılarak, dolaylı biçimde zarar verdikleri oluyor. Düzenleme İstenci'nin gerçekten tehlikeli olduğu alan, toplumsal alan, politika ve ekonominin dünyasıdır.

Bu noktada, başa çıkılamayan çokluğun kavranabilir tekliğe kuramsal olarak indirgenmesi, insan farklılığının alt-insan tekbiçimliliğine, özgürlüğün köleliğe pratik olarak indirgenmesi halini almaktadır. Politikada, tam geliştirilmiş bir bilimsel kuramın ya da felsefi sistemin karşılığı, totaliter bir diktatörlüktür. Ekonomide, güzel biçimde oluşturulmuş bir sanat eserinin karşılığı, işçilerin makinelere kusursuz uyum gösterdiği düzgün işleyen fabrikadır. Düzenleme İstenci, karışıklığa salt çeki düzen ver-

mek isteyen insanlardan zorbalar çıkarabilir. Düzenliliğin güzelliği, despotizmin bir gerekçesi olarak kullanılmaktadır.

Örgütlenme kaçınılmazdır; çünkü özgürlük, sadece özgürce işbirliği yapan bireylerin oluşturduğu, kendi kendini düzenleyen bir toplulukta doğar ve ancak böyle bir toplulukta anlamlıdır. Fakat, kaçınılmaz olmasına karşın, örgütlenme ölümcül de olabilir. Gereğinden fazla örgütlenme, erkekleri ve kadınları otomatlara dönüştürür, yaratıcı ruhu boğar ve tam da özgürlüğün olabilirliğini lağveder. Her zaman olduğu gibi, tek güvenli yol ortada, terazinin bir kefesindeki bırakınız yapsınlar ile diğer kefesindeki toptan denetim arasındadır.

Geçtiğimiz yüzyılda, teknolojideki art arda ilerlemelere örgütlenmedeki eşdeğerli ilerlemeler eşlik etmiştir. Karmaşık makinelerin, yeni üretim araçları kadar düzgün ve verimli çalışmak üzere tasarlanmış, karmaşık toplumsal düzenlemelerle eşlenmesi gerekiyordu. Bu örgütlenmelere uymak için bireylerin bireyselliklerini terk etmeleri, doğuştan farklılıklarını yadsıyıp standart bir kalıba uymaları, otomat olmak için ellerinden geleni yapmaları gerekiyordu.

Aşırı örgütlenmenin gayri insanileştirici etkileri, aşırı nüfusun gayri insanileştirici etkileriyle pekiştirilir. Endüstri genişledikçe, artan insan sayısının gitgide daha büyük bir kısmını büyük şehirlere çekmektedir. Ama büyük şehirlerdeki hayat, zihinsel sağlığa yararlı değildir, (bize dendiğine göre, en çok şizofren olma oranı, sanayi bölgelerindeki gecekondu semtlerinde yaşayan kalabalıklar arasında görülmektedir); gerçek bir demokrasinin ilk şartı olan, küçük özyönetimli gruplar içindeki sorumlu özgürlüğün gelişmesine de yardımcı olmaz. Şehir hayatı anonimdir ve, adeta, soyuttur. İnsanlar, eksiksiz kişilikler olarak değil, ekonomik işlevlerin cisimlenişleri olarak, ya da, işte olma-

dıkları zamanlarda sorumsuz eğlence avcıları olarak birbirleriyle ilişki kurarlar. Bu tür hayata boyun eğmiş olarak, bireyler kendilerini yalnız ve önemsiz hissetmeye meylederler. Varoluşları önem ve anlam taşımaz olur.

Biyolojik olarak konuşursak, insan orta derecede sokulgan, ama bütünüyle sosyal diyemeyeceğimiz bir hayvan – arı veya karıncadan çok, kurt veya fil gibi bir yaratıktır. Kökensel biçimleriyle insan toplumları arı kovanına ya da karınca yığınına hiç benzemezdi; bir sürüydü. Uygarlık, başka şeylerin yanı sıra, ilkel sürülerin, sosyal böceklerin organik topluluklarının kaba ve mekanik bir benzerine dönüşmesi sürecidir. Akkarınca topluluğu gerçekleştirilebilir, hatta, bazı gözlerde, arzulanır bir ideal gibi görünmeye başladı. Söylemek bile gereksiz, ideal hiçbir zaman aslında gerçekleştirilemez. Sosyal böceklerle fazla sokulgan olmayan, büyük beyinli memeliyi büyük bir uçurum ayırır; her ne kadar memeli elinden geleni yapsa da, uçurum kalır. Ne kadar sıkı çalışırlarsa çalışsınlar, insanlar sosyal bir organizma yaratamazlar, ancak bir örgütlenme [organizasyon] yaratabilirler. Bir organizma yaratmaya çalışma süreci içinde, sadece totaliter bir despotizm yaratacaklardır.

Cesur Yeni Dünya, insanları akkarıncalar suretinde yeniden yaratma girişiminin olanaklı son sınırlarına kadar hemen hemen götürüldüğü bir toplumun hayali ve az çok kaba bir resmini sunar Cesur Yeni Dünya'ya doğru itildiğimiz apaçık. Fakat, eğer istersek, bizi iten kör güçlerle işbirliği yapmayı reddedebileceğimiz de bir o kadar açık bir olgu. Ne var ki, şu an için, direnme isteği çok güçlü ya da çok yaygın görünmüyor. Mr. William Whyte'ın dikkate değer kitabı *Örgütlenme İnsanı*'nda gösterdiği üzere, yeni bir Toplumsal Ahlak, geleneksel ahlak sistemimizin yerini alıyor – bireyin esas olduğu sistemin yerini. Bu Toplum-

sal Ahlak'ta anahtar sözcükler şunlar: "uyum" "uyarlanma" "toplumsal yönelimli davranış" "aitlik", "toplumsal becerilerin edinimi" "takım çalışması" "grup yaşamı" "grup sadakati" "grup dinamikleri" "grup düşüncesi", "grup yaratıcılığı" Temel kabulü; toplumsal bütünün, tek tek parçalarından daha değerli ve önemli olduğu, doğuştan biyolojik farkların kültürel tekbiçimliliğe feda edilmesi gerektiği, topluluğun haklarının onsekizinci yüzyılın İnsan Hakları dediği şeyden önce geldiği yolundadır. Toplumsal Ahlak'a göre, İsa, Şabat'ın insan için yaratıldığını söylediğinde bütünüyle yanılıyordu. Tersine, insan Şabat için yaratıldı ve miras aldığı bireysel özellikleri feda edip, grup etkinliğini örgütleyenlerin amaçları için ideal gördükleri, standartlaştırılmış sokulgan türüne benzemelidir. Bu ideal insan, "dinamik uyum" (ne güzel bir ifade!) ve gruba şiddetli bağlılık için, boyun eğmek, ait olmak için bitmez bir arzu duyan insandır. Ve ideal insanın ideal bir karısı olmalı; ileri derecede insancanlısı, sonsuz uyumlu ve kocasının öncelikli bağlılığının Şirket'e olmasına razı olmakla kalmayıp, kendi payına da etkin biçimde bağlı olan bir eş. "Erkek ancak Tanrı içindir," Milton'ın Adem ve Havva hakkında dediği gibi, "kadın da kocasındaki Tanrı için." Önemli bir açıdan da, ideal örgütlenme adamının karısı, ilk Anne'nizden oldukça kötü bir durumdadır. Adem ve Havva'nın "gençlere yakışır oynaşmaları" konusunda tamamen kısıtlamasız olmalarına Tanrı tarafından izin verilmiştir.

Ne Adem yüz çevirdi, zannım odur ki
Güzel eşinden ne de Havva
Geri çevirdi karı-koca sevgisinin gizemli ayinlerini

Bugün, *Harvard Business Review*'daki bir yazara göre, Top-

lumsal Ahlak tarafından önerilen ideale uygun yaşamaya çalışan adamın karısı, "kocasından çok fazla zaman ve ilgi istememelidir. İşine, tek düşüncesi olarak konsantre olduğundan, cinsel etkinliği bile ikinci plana atılır." Keşiş yoksulluk, itaat ve iffet antları içer. Örgütlenme insanına zengin olma izni verilir, ama itaat ("hiç kin duymadan otoriteleri kabul eder, üstlerine saygı duyar"– *Mussolini ha sempre ragione*) için söz verir ve, kendisini istihdam eden örgütlenmenin daha yüce şanı için, karı-koca sevgisi beslemeye hazırlanmalıdır.*

1984'te Parti üyelerinin püriten katılıktan beter bir cinsel ahlaka uymaya zorlandıklarını belirtmekte yarar var. *Cesur Yeni Dünya*'da ise, herkesin cinsel itkilerini müsaade veya engel olmadan, istediği gibi tatmin etmesine izin verilir. Orwell'in masalında betimlenen toplum, sürekli savaşta olan bir toplumdur ve de yöneticilerinin amacı, önce, elbette ki, kendi keyifleri için iktidar uygulamak ve, sonra, uyruklarını sürekli bir savaş halinin o savaşa katılanlardan isteyeceği sürekli gerilim halinde tutmaktır Cinselliğe karşı seferberlik ilanıyla patronlar, kendi iktidar kösnüleri için gerekli gerilimi en tatmin edici şekilde sürdürebilirler. *Cesur Yeni Dünya*'da betimlenen toplum bir dünya devletidir; bu devlette savaş ortadan kaldırılmıştır ve yöneticilerin birinci amacı ne pahasına olursa olsun uyruklarını sorun çıkarmaktan alıkoymaktır. Bunu (diğer yöntemlerin yanı sıra) belli bir derecede (ailenin ilgasıyla olanaklı kılınan) cinsel özgürlüğü meşrulaştırarak başarırlar; bu cinsel özgürlük de Cesur Yeni Dünyalıları yıkıcı (veya yaratıcı) duygusal gerilimlerin her türlü-

* Mao Ze-dung'un yönetiminde, bu kapitalist olgunluk oğütleri emir olmuş ve tüzük olarak düzenlenmiştir Yeni Halk Komünleri'nde evlilik hali lağvedilmiştir Karşılıklı şefkatin doğmaması için, karı kocalar ayrı barakalarda tutulur ve sadece iki haftada bir Cumartesi geceleri (fahişeler ve müşterileri gibi, bir iki saatliğine) birlikte yatmalarına izin verilir – A.H

süne karşı neredeyse güvence altına alır. *1984*'te iktidar kösnüsü acı vererek tatmin edilir; *Cesur Yeni Dünya*'da ise, daha az onur kırıcı olmayan bir haz vererek.

Dolaşımdaki Toplumsal Ahlak, besbelli ki, aşırı örgütlenmenin daha az istenilir sonuçlarından sonra salt bir haklılaştırmadır. Bir zorunluluktan erdem çıkarmaya, istenmeyen bir veriden olumlu bir değer elde etmeye yönelik patetik bir girişimi temsil etmektedir. Çok gerçekdışı, dolayısıyla çok tehlikeli bir ahlak sistemi. Değerinin bileşenlerinden daha büyük olduğu kabul edilen toplumsal bütün, bir kovan veya akkarınca topluluğu için düşünülebilecek anlamda bir organizma değildir. Sadece bir örgütlenmedir, bir parça toplumsal mekanizmadır. Hayat ve farkındalıkla ilişkisiz hiçbir değer olamaz. Bir örgütlenme ne bilinçli, ne de canlıdır. Değeri araçsal ve türetimseldir. Kendi başına iyi değildir; kolektif bütünün parçaları olan bireylerin iyiliğini teşvik ettiği ölçüde iyidir İnsanlara karşı örgütlenmelere öncelik vermek, araçları amaçlardan üstün tutmaktır. Araçlar amaçlardan üstün tutulduğunda neler olduğunu da Hitler ve Stalin açıkça göstermiştir. Onların korkunç yönetimlerinde, örgütsel araçlar, şiddet ve propaganda, sistemli terör ve sistemli zihin manipülasyonunun bir karışımıyla, kişisel amaçlardan üstün tutulmuştur. Yarının daha verimli diktatörlüklerinde, belki de Hitler'le Stalin yönetimindekinden çok daha az şiddet olacaktır. Gelecekteki diktatörün uyrukları, iyi eğitim almış bir Toplum Mühendisleri ordusunca, ağrısız acısız, denetim altında tutulacaktır. "Zamanımızda toplum mühendisliğinin iddiası, diye yazıyor bu yeni bilimin coşkulu bir savunucusu, "teknik mühendisliğin elli yıl önceki iddiası gibidir. Eğer yirminci yüzyılın ilk yarısı teknik mühendisliğin çağı idiyse, ikinci yarısı pekâlâ toplum mühendislerinin çağı olabilir" –yirmibirinci yüzyıl da, ben-

ce, Dünya Denetçileri'nin, bilimsel kast sistemi ve Cesur Yeni Dünya'nın çağı olacaktır. Quis custodiet custodes? –gözleyenleri kim gözleyecek, mühendislerin mühendisliğini kim yapacak?– sorusunun cevabı, onların denetime ihtiyaçları olmadığı yolunda kibar bir yadsımadır. Sosyolojide doktora yapmış olan bazı kimseler arasında, sosyoloji doktorlarının iktidar tarafından yozlaştırılamayacağı yolunda dokunaklı bir inanç var. Sir Galahad'ınki gibi onların güçleri on kişinin gücüne denktir, çünkü onlar bilimadamlarıdır ve altı bin saat toplumsal incelemeyle uğraşmıştırlar.

Heyhat, daha yüksek eğitim illa daha yüksek erdemin ya da daha yüksek politik bilgeliğin garantisi değildir. Ve de bu ahlaksal ve psikolojik gerekçeli kaygılara saf bilimsel karaktere ilişkin kaygılar da eklenmelidir. Toplum mühendislerinin kendi pratiklerini dayandırdıkları ve insan manipülasyonunu meşrulaştırdıkları teorileri kabul edebilir miyiz? Örneğin, Profesör Elton Mayo bize kategorik biçimde "insanın işte arkadaşlarıyla sürekli birlik olma arzusu, şayet en güçlüsü değilse, güçlü bir insan karakteristiğidir," diyor. Bu, ben diyorum ki, açıkça gerçekdışıdır Bazı insanlar Mayo'nun tarif ettiği arzuya sahiptir, bazıları değildir. Bu bir mizaç ve kalıtsal bünye meselesidir. "İnsan"ın (kim olursa olsun bu "insan") sürekli arkadaşlarıyla birlikte olmayı istediği kabulüne dayalı her toplumsal örgütlenme, birçok erkek ve kadın için, bir Procrustes yatağı olacaktır. Ancak kısaltılıp uzatılarak ona uyumlu hale getirilebilirler.

Yine günümüzde pek çok toplumsal ilişkiler kuramcısının yapıtlarını süslediği Orta Çağlar'ın lirik açıklamaları nasıl da romantik biçimde saptırıcıdır! "Bir loncaya, malikâne toprağına veya köye üye olmak Ortaçağ insanını hayatı boyunca korumuş, ona barış ve huzur vermiştir " Onu neden koruduğunu sorabilir

miyiz? Üstlerindekilerin acımasız tasallutlarından değil herhalde. Şu "barış ve huzur"un yanı sıra, Orta Çağlar boyunca, muazzam bir kronik yılgınlık, akut mutsuzluk ve toplumsal basamaklarda hiçbir dikey hareketlenmeye izin vermeyen, toprağa bağlı olanlar için, mekânda çok az yatay hareketliliğe izin veren katı, hiyerarşik sisteme şiddetli bir kin de vardı. Aşırı nüfus ve aşırı örgütlenmenin kişisiz güçleri, bu güçleri yönlendirmeye çalışan toplum mühendisleri, bizi yeni bir Ortaçağ düzenine doğru itmekteler. Bu diriliş, çocuk şartlandırması, uykuda öğretim ve uyuşturucu kaynaklı mutluluk gibi Cesur Yeni Dünya kolaylıklarıyla orijinalinden daha kabul edilebilir kılınacaktır; fakat, erkek ve kadınların çoğunluğu için, hâlâ bir tür kölelik olacaktır.

IV
Demokratik Toplumda Propaganda

"Avrupa'nın öğretileri," diye yazmıştı Jefferson, "şöyleydi; birden çok ilişki içinde bulunan insanlar, kendi iradelerinden bağımsız otoritelerin üzerlerinde uyguladığı fiziksel ve ahlaksal güçler olmadan, adalet ve düzenin sınırları içinde tutulamazlar... Bizler (Yeni Amerikan demokrasisinin kurucuları) insanın, doğa tarafından haklar ve doğuştan bir adalet duygusu bağışlanmış, akılcı bir hayvan olduğuna, kendi seçtiği, görevlerine de kendi iradesine dayalı olarak getirilmiş kişilere hasredilen ılımlı iktidarlar tarafından yanlıştan uzak tutulup doğruda saklanabileceğine inanıyoruz." Freud sonrası dünyanın kulakları için bu dil, dokunaklı biçimde eski ve safdilânedir. İnsanlar, onsekizinci yüzyılın iyimserlerinin farz ettiğinden daha az akılcı ve adildir. Diğer yandan, yirminci yüzyılın kötümserlerinin bizi inandırdığı gibi ne o kadar ahlaken kör, ne de o kadar umutsuzca akıldışıdır Id'e ve Bilinçdışı'na rağmen, bölgesel nevroz ve düşük IQ'nun yaygınlığına rağmen, çoğu erkek ve kadın, kendi kaderlerinin yönetimi konusunda güvenilebilecek kadar makul ve mazbuttur

Demokratik kurumlar; toplumsal düzenle bireysel özgürlük ve inisiyatifi uzlaştırma, bir ülkenin yöneticilerinin dolayımsız iktidarını yönetilenlerin son kertedeki iktidarına tabi kılma aygıtlarıdır Batı Avrupa ile Amerika'da bu aygıtların, her şey göz

önüne alındığında, çok kötü işlememiş olması, onsekizinci yüzyıl iyimserlerinin bütünüyle yanılmamış olduklarının kanıtıdır. Adil bir şans verildiğinde, insanlar kendilerini yönetebilirler ve kendilerini, daha az mekanik bir verimlilikle olsa da, "kendi iradelerinden bağımsız otoriteler" tarafından yönetilebileceklerinden daha iyi yönetirler. Adil bir şans verilirse, diye tekrar ediyorum; çünkü adil şans olmazsa olmaz bir ön koşuldur. Bir zorbanın yönetimindeki kölelik halinden, birdenbire, hiç alışılmadık bir politik bağımsızlık haline geçen hiçbir halkın demokratik kurumları işletmek için adil bir şansa sahip olduğu söylenemez. Yine, güvenilmez ekonomik koşullardaki hiçbir halk, kendisini demokratik biçimde yönetebilmek için adil bir şansa sahip değildir. Liberalizm, bir refah atmosferinde gelişir ve gerileyen refah, uyruklarının işlerine devletin gitgide daha sık ve daha göze çarpıcı biçimde müdahale etmesini zorunlu kılınca, geriler. şırı nüfus ve aşırı örgütlenme, değindiğim üzere, bir toplumun demokratik kurumları verimli biçimde işletmek için adil şansını elinden alan iki koşuldur.

Öyleyse, Jefferson'ın doğa tarafından başkasına devredilemez haklar ve doğuştan bir adalet duygusu bağışlanmış rasyonel hayvanının, aklını uygulamaya geçirmesini, haklarına sahip çıkmasını ve demokratik biçimde örgütlenmiş bir toplumda adaletle hareket etmesini zorlaştıran, belli tarihsel, ekonomik, demografik ve teknolojik koşullar bulunduğunu görüyoruz. Bizler, Batı'da, büyük öz-yönetim deneyini yapma konusunda adil şansımız verildiği için olağanüstü talihliyiz. Ne yazık ki, şimdi öyle görünüyor ki, koşullarımızdaki son değişimlerden ötürü, bu sonsuz değerli adil şans, yavaş yavaş bizden alınıyor. Ve tabiî ki bu, hikâyenin tamamı değil. Bu kör, kişisiz güçler, bireysel özgürlük ve demokratik kurumların tek düşmanı değil. Daha az

soyut karakterde başka güçler de var; amaçları benzerleri üzerinde kısmi ya da tam denetim kurmak olan iktidar canlısı bireyler tarafından kasıtlı olarak kullanılabilecek güçler. Elli yıl önce, daha ben bir çocukken, eski kötü günler bitmiş, zulüm ve kıyım, kölelik ve dinden sapanlara yönelik işkence geçmişte kalmış gibi görünüyordu açıkça. Silindir şapka takan, trenle seyahat eden ve her sabah banyo yapan insanlar arasında bu korkular söz konusu bile değildi artık. Ne de olsa yirminci yüzyılda yaşıyorduk. Birkaç yıl sonra, bu her gün banyo yapan ve kiliseye silindir şapkayla giden insanlar, cahil Afrikalı ve Asyalıların hayal bile edemeyecekleri ölçüde vahşet işlediler. Yakın tarihin ışığında, bu tür bir şeyin bir daha olamayacağını varsaymak aptallık olur. Tekrar olabilir ve kuşkusuz olacaktır. Ama yakın gelecekte *1984*'ün cezalandırmacı yöntemlerinin yerlerini *Cesur Yeni Dünya*'nın pekiştirme ve manipülasyonlarına bırakacaklarına inanmak için bazı nedenler var.

İki tür propaganda vardır –propagandayı yapan ve propaganda yapılan insanların aydınlanmış öz-çıkarları ile uyumlu davranış lehindeki akılcı propaganda, bir de hiç kimsenin aydınlanmış öz-çıkarıyla uyumlu olmayan, ama tutkular, kör itkiler, bilinçdışı arzu ve korkulara hitap eden, onlar tarafından dikte edilen usdışı propaganda. Bireylerin davranışları söz konusu olduğunda, aydınlanmış öz-çıkardan daha yüceltilmiş güdüler vardır; ama toplu davranışın politika ve ekonomi alanlarında ele alınması gerektiğinde, aydınlanmış öz-çıkar herhalde en etkili güdüdür. Eğer politikacılar ve seçmenleri, her zaman, kendilerinin ve ülkelerinin uzun erimli öz-çıkarlarını geliştirecek biçimde hareket etseydiler, bu dünya bir yeryüzü cenneti olurdu. Böyleyken, salt en az övgüye değer tutkularını tatmin etmek için, çoğu zaman kendi çıkarları aleyhinde davranmışlardır; so-

nuçta dünya bir sefalet yeridir. Aydınlanmış öz-çıkarla uyumlu davranış lehindeki propaganda, tam ve dürüstçe ortaya konulan eldeki en iyi kanıtlara dayalı mantıksal savlar aracılığıyla akla hitap eder. Öz-çıkarın aşağısındaki itkiler tarafından dikte edilen davranışın lehindeki propaganda ise sahte, yalan yanlış veya eksik kanıtlar sunar; mantıksal tartışmadan kaçar ve kurbanlarını salt savsözlerin tekrarıyla, iç veya dış günah keçilerinin ateşli kınanmalarıyla, Tanrı veya en kinik türden *realpolitik* adına işlenen vahşetlerin bir dinsel ilke ya da vatandaşlık görevi sorunu halini alması için, en alçak tutkuların en yüksek ideallerle kurnazca birleştirilmesiyle etkilemeye çalışır.

John Dewey'in sözleriyle, "Ortak insan doğasına, onun genelde gizli güçlerine, özelde de akıl ve doğruluğa cevap verme gücüne inancın tazelenmesi, totaliterizme karşı, maddi başarının sergilenmesinden veya özel yasal ve politik biçimlere sofuca tapınıştan daha sağlam bir dayanaktır. Akıl ve doğruluğa cevap verme gücü hepimizde vardır Fakat, ne yazık ki, akıldışı ve yanlışlığa cevap verme eğilimi de hepimizde var – özellikle yanlışlığın hoşa giden bir duygu uyandırdığı veya akıldışına seslenmenin varlığımızın ilkel, alt–insan derinliklerinde yanıt veren bir teli titrettiği durumlarda. Belli etkinlik alanlarında insanlar akıl ve doğruluğa cevap vermeyi çok tutarlı biçimde öğrendiler. Bilgi dolu makalelerin yazarları, bilim adamı ve teknolojist arkadaşlarının tutkularına hitap etmezler. Gerçekliğin belli bir görünüşü hakkında, bilebildikleri kadarıyla, hakikati ortaya koyarlar, gözlemledikleri olguları açıklamak için aklı kullanır ve bakış açılarını, diğer insanlardaki akla seslenen savlarla desteklerler. Bütün bunlar fiziksel bilim ve teknoloji alanında oldukça kolay Politika, din ve ahlak alanlarında ise çok daha zor. Bu alanlarla ilgili olgular, çoğunlukla, elimizin altından kayar Olguların an-

lamına gelince, bu kuşkusuz, onları yorumlamak için seçtiğiniz özel düşünce sistemine bağlıdır. Akılcı hakikat arayıcısının karşısına çıkan bunlardan ibaret de değildir. Kamusal ve özel yaşamdan, çoğu zaman, ilgili olguları toplamaya ve önemlerini tartmaya hiç vakit yoktur. Yetersiz kanıt ve mantığınkinden çok daha az sürekliliği olan bir ışıkla hareket etmeye zorlanırız. Dünyanın en iyi niyetiyle bile, her zaman tamamen doğru, tutarlı biçimde de akılcı olamayız. Bütün yapabileceğimiz koşulların izin verdiği ölçüde doğru ve akılcı olmak, değerlendirmemiz için bize başkalarınca sunulan sınırlı hakikat ve kusurlu uslamlamalara olabildiğince cevap vermektir

"Eğer bir ulus hem cahilse hem de özgür olmayı umuyorsa," diyordu Jefferson, "hiç olmayan ve olmayacak bir şeyi ummaktadır... Bilgisiz halk güvende olmaz. Basının özgür olduğu, her insanın okuyabildiği yerde, herkes güvendedir." Atlas Okyanusu'nun öbür yakasında, bir başka tutkulu akıl müminini, yaklaşık olarak aynı sıralarda, neredeyse aynı şeyleri düşünüyordu. John Stuart Mill, babası yararcı filozof James Mill hakkında şöyle yazmıştı: "İzin verildiğinde, aklın insanların zihinlerini etki altına alacağına güveni öylesine tamdı ki, nüfusun tamamı okuyabilse, her türlü düşünce onlara yazılı veya sözlü olarak iletilebilse ve seçme haklarıyla, benimsedikleri fikirlere sonuç kazandırabilecek bir yasama meclisi seçebilseler, her şeyin kazanılabileceğine inanıyordu." *Her şey güvende, her şey kazanılacaktı.* Bir kez daha onsekizinci yüzyıl iyimserliğini ayırt edebiliyoruz. Doğrudur, Jefferson iyimser olduğu denli gerçekçiydi. Acı deneyimle biliyordu ki, basının özgürlüğü utanç verici biçimde kötüye de kullanılabilirdi. "Gazetede, demişti, "görülen hiçbir şeye artık inanılamaz. Yine de şöyle ısrar ediyordu (ve biz onunla ancak hemfikir olabiliriz): "doğruluğun sınırları içinde, basın soylu bir

kurumdur, bilimin ve sivil özgürlüğün eşit biçimde dostudur." Tek kelimeyle, kitle iletişimi ne iyi, ne de kötüdür; sadece bir güçtür, tüm diğer güçler gibi, iyiye de kullanılabilir, kötüye de. Bir şekilde kullanıldıklarında, basın, radyo ve sinema demokrasinin hayatta kalabilmesi için zorunludur. Öbür şekilde kullanıldıklarında, diktatörün cephaneliğindeki en güçlü silahlardır. Neredeyse her girişim alanında olduğu gibi, kitle iletişimi alanında da teknolojik ilerleme, Küçük Adam'a zarar vermiş, Büyük Adam'a yaramıştır. Elli yıl kadar önce, her demokratik ülke, çok sayıdaki küçük dergisi ve yerel gazetesiyle övünebilirdi. Binlerce yerel editör binlerce bağımsız düşünceyi dile getirirdi. Burada ya da başka bir yerde, neredeyse herkes neredeyse basılı her şeyi elde edebilirdi. Bugün basın yine yasal olarak özgür; ama küçük gazetelerin çoğu yok oldu. Kâğıt hamurunun, modern baskı makinelerinin ve ajans haberinin maliyeti, Küçük Adam için çok fazla. Totaliter Doğu'da politik sansür var ve kitle iletişim araçları Devlet tarafından kontrol edilmekte. Demokratik Batı'da ekonomik sansür var ve kitle iletişim araçları İktidar Seçkinleri tarafından kontrol edilmekte. Maliyetleri yükseltmek ve iletişim iktidarını birkaç büyük şirketin elinde toplamak, Devlet sahipliği ve hükümet propagandasından daha az itiraz edilebilecek şeyler; ama kesinlikle Jeffersongil bir demokratın onaylayabileceği bir şey değil.

Propaganda konusunda, evrensel okuryazarlık ve özgür basının geçmişteki savunucuları sadece iki olasılık öngörmüşlerdir: Propaganda ya doğru ya da yanlış olabilir Hepsinden çok bizim Batılı kapitalist demokrasilerimizde gerçekte meydana geleni önceden görememişlerdir– esas olarak ne doğru ne de yanlışla ilgilenmeyen, gerçekdışıyla, az çok büsbütün gereksiz olanla ilgilenen, muazzam bir kitle iletişimi endüstrisinin gelişmesini

Tek kelimeyle, insanın neredeyse sonsuz olan eğlence/oyalanma açlığını hesaba katma noktasında hata yaptılar.

Geçmişte çoğu insan hiçbir zaman bu açlığı tam olarak doyurma şansını elde edememiştir. Eğlenceler için can atıyor olabilirlerdi, ama eğlenceler sunulmuyordu. Noel senede bir anca gelirdi, ziyafetler "ağırbaşlı ve nadir"di, çok az okuyucu ve okunacak çok az şey vardı; mahalle sinema salonuna en yakın şey, etkinliklerin sık olmakla birlikte biraz tekdüze olduğu semt kilisesiydi. Şimdi egemen olan koşullarla uzaktan da olsa kıyaslanabilecek koşullar için, halkın eğlencenin birçok türünün– şiirsel dramalardan gladyatör dövüşlerine, Virgil okumalarından seyirlik dövüşlere, konserlerden askeri gösteri ve halka açık idamlara– sık, ulu orta dozlarıyla iyi saatte tutulduğu Roma'ya dönmemiz gerekir Ama Roma'da bile, gazeteler ve dergilerin, radyo, televizyon ve sinemanın şimdi sunduğu dur durak bilmeyen eğlence/oyalanmaya benzer bir şey yoktu. *Cesur Yeni Dünya*'da en büyüleyici yapıdaki aralıksız eğlenceler (duyusal filmler, toplu seks-poplu seks, merkezkaçlı zıplayan kukla) toplumsal ve politik durumun gerçekliklerine çok fazla dikkatlerini yöneltmekten insanları alıkoymak için, kasten politika araçları olarak kullanılmaktadır. Dinin öteki dünyası eğlencenin öteki dünyasından farklıdır; ama yine de en açık biçimde "bu dünyaya ilişkin" olmama konusunda birbirlerine benzerler. İkisi de oyalanmadır ve çok uzun süre yaşanırlarsa, ikisi de, Marx'ın deyişiyle, "halkın afyonu" dolayısıyla da özgürlük için bir tehdit olabilir Sadece temkinli olanlar özgürlüklerini koruyabilir; sadece sürekli ve zekice bulunmaları gereken yerde olanlar, kendilerini demokratik yollarla etkili biçimde yönetmeyi umut edebilirler Üyelerinin çoğu, zamanlarının büyük kısmını yerinde, burada ve şimdi, hesaplanabilir gelecekte değil, başka bir yerde, spor ve

pembe dizilerin, mitolojinin ve metafizik düşlemin gereksiz öteki dünyalarında geçiren bir toplum, kendisini kontrol ve manipüle edenlerin sınır ihlallerine direnmekte zorlanacaktır.

Bugünün diktatörleri, propagandalarında, daha çok tekrarlama, bastırma ve akılcılaştırmaya bel bağlamış durumdalar – doğru kabul edilmesini arzuladıkları savsözlerin tekrarlanması, görmezden gelinmesini arzuladıkları olguların bastırılması, Parti veya Devlet'in çıkarları için kullanılabilecek tutkuların uyandırılması ve akılcılaştırılmasına. Manipülasyon sanatı ve bilimi daha iyi anlaşıldıkça, geleceğin diktatörleri, kuşkusuz bu teknikleri, Batı'da şu anda bireysel özgürlüğün korunması ve demokratik kurumların ayakta kalması için şart olan akılcı propagandayı bir gereksizler denizinde boğmakla tehdit eden dursuz duraksız eğlence/oyalanmalarla birleştirmeyi öğreneceklerdir.

V

Diktatörlükte Propaganda

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki duruşmasında, Hitler'in Silahlanma Bakanı Albert Speer, Nazi zulmünü göze çarpan bir keskinlikle betimleyip, yöntemlerini çözümlediği uzun bir konuşma yaptı. "Hitler'in diktatörlüğü, demişti, "tarihteki tüm benzerlerinden temel bir noktada ayrılır Modern teknik gelişmenin günümüz dönemindeki ilk diktatörlüktü, kendi ülkesine tahakküm için tüm teknik araçlardan tam olarak yararlanan bir diktatörlük. Radyo ve hoparlör gibi teknik araçlar yardımıyla, seksen milyon insan bağımsız düşüncelerden mahrum edildi. Tek adamın iradesine tabi kılınmaları böyle olanaklıydı... Daha önceki diktatörlerin en alt düzeyde bile iyi yetişmiş yardımcılara –bağımsız düşünüp hareket edebilen adamlara– ihtiyacı vardı. Modern teknik gelişme dönemindeki totaliter sistem bu tür adamlar olmadan da yapabilir; aşağıdaki liderliği mekanikleştirmek mümkündür Bunun bir sonucu olarak, emirleri eleştirmeden alan yeni insan türü doğdu.

Benim kehaneti andıran masalımın Cesur Yeni Dünya'sında teknoloji Hitler'in döneminde ulaştığından çok daha ileri bir noktaya varmıştır, bunun sonucunda emir alanlar Nazi benzerlerinden çok daha az eleştirel, emir veren seçkinlere daha itaatkârdı. Üstelik, genetik olarak standartlaştırılmış ve doğumdan

sonra, aşağı işlevlerini yerine getirmeleri için şartlandırılmışlar ve bu nedenle neredeyse makineler kadar tahmin edilir biçimde davranacaklarına güvenilmiştir. Sonraki bir bölümde göreceğimiz üzere, "alt liderlik"in bu şartlandırması şu anda Komünist diktatörlüklerde süren şeydir. Çinliler ve Ruslar sadece ilerleyen teknolojinin dolaylı etkilerine bel bağlamıyorlar; zihin ve bedenleri acımasız ve, her açıdan, çok etkili bir şartlandırma sistemine tabi tutarak, doğrudan doğruya alt liderlerinin psiko-fiziksel organizmaları üzerinde çalışıyorlar. "Pek çok insan," demişti Speer, "ulusların bir gün gelip de teknik araçlarla tahakküm altına alınacakları kâbusuyla korkuya kapılmıştı. Bu kâbus Hitler'in totaliter sisteminde neredeyse gerçek olmuştu." Neredeyse, ama tam değil. Nazilerin beyin yıkamak ve alt liderliklerini şartlandırmak için zamanları –galiba zekâları ve yeterli bilgileri de– yoktu. Bu, öyle görünüyor ki, başarısızlığa uğramalarının nedenlerinden biri.

Hitler'den bu yana geleceğin diktatörünün emrindeki teknik aygıtlar cephaneliği bir hayli genişledi. Radyo, hoparlör, kamera ve döner-baskının yanı sıra, günümüzün propagandacısı televizyonu kullanarak müşterisinin sesini olduğu kadarıyla görüntüsünü de yayabilir, ses ve görüntüyü manyetik bantın makaralarına kaydedebilir. Teknolojik ilerleme sayesinde, Büyük Birader artık neredeyse Tanrı kadar her yerde hazır ve nazır olabiliyor. Sadece teknik cephede de güçlenmedi geleceğin diktatörünün eli. Hitler'den bu yana, propagandacının, telkincinin, beyin yıkamacının özel alanı olan uygulamalı psikoloji ve nöroloji alanlarında da çok sayıda çalışma gerçekleştirildi. Geçmişte insanların zihinlerini değiştirme sanatındaki bu uzmanlar görgücüydü. Deneme-yanılma yöntemiyle neden etkili olduklarını tam bilmeden, çok etkili biçimde kullandıkları belli sayıda teknik ve yön-

temi buldular. Bugün zihin kontrol sanatı bir bilim olma yolundadır. Bu bilimin uygulamacıları ne yaptıklarını ve niçin yaptıklarını biliyorlar. İşlerinde, büyük bir deneysel tanıklık temeli üzerine sağlam biçimde kurulmuş teori ve hipotezler onlara yol gösteriyor. Yeni içgörüler ve bu içgörülerin olanaklı kıldığı yeni teknikler sayesinde, "Hitler'in totaliter sisteminde neredeyse gerçekleştirilmiş olan" kâbus yakında bütünüyle gerçekleşebilir.

Ama bu yeni içgörü ve teknikleri tartışmadan önce, Nazi Almanyası'nda neredeyse gerçek olan kâbusa bir göz atalım. Hitler ve Goebbels'in "seksen milyon insanı bağımsız düşünceden mahrum etmek ve onları tek insanın iradesine tabi kılmak" için kullandıkları yöntemler nelerdi? Ve bu korkutacak derecede başarılı yöntemlerin dayandırıldığı insan doğası kuramı neydi? Bu sorular, büyük ölçüde, Hitler'in kendi sözleriyle yanıtlanabilir. Üstelik ne kadar açık ve kurnazca sözlerdir onlar! Irk Tarihi ve İlahi Takdir gibi büyük soyutlamalar üzerine yazdığında Hitler kesinlikle okunmaz olur. Ama Alman kitleleri ve onlara tahakküm edip yönlendirmek için kullandığı yöntemler üzerine yazdığında, üslubu değişir. Saçmalık yerini akla bırakır, tumturak da duygusuz ve kinik bir açık seçikliğe. Felsefi çabalarında Hitler ya belirsiz biçimde hayal kuruyordur ya da başka insanların yarım yamalak fikirlerini yeniden üretmektedir. Kalabalıklar ve propagandaya ilişkin yorumlarındaysa birinci elden deneyimle bildiği şeyler üzerine yazmaktadır. Başarılı biyografi yazarı Mr. Alan Bullock'ın sözleriyle, "Hitler tarihteki en büyük demagogdu. 'Sadece bir demagogdu' diye ekleyenler, kitle politikası çağında politik iktidarın doğasını takdir etmekte başarısızdır. Kendisinin de dediği gibi, 'Lider olmak, kitleleri harekete geçirebilmek demektir.'" Hitler'in amacı da önce kitleleri harekete geçirmek, ardından, geleneksel bağlılık ve ahlaklarından kopardıktan

sonra, onlara (çoğunluğun hipnozlu rızasıyla) kendi tasarımı olan yeni bir otoriter düzen aşılamaktı. "Hitler," diye yazıyordu Hermann Rauschning 1939'da, "Katolik kilisesine ve Cizvit tarikatına derin bir saygı duymaktadır; Hıristiyan öğretilerinden dolayı değil, geliştirip denetledikleri 'mekanizma', hiyerarşik sistemleri, çok zekice taktikleri, insan doğasına ilişkin bilgileri ve inançlıları yönetirken insan zaaflarını akıllıca kullanmaları dolayısıyla." Hıristiyanlık olmaksızın kilisecilik, bir Manastır yönetiminin disiplini, ama Tanrı aşkına ya da kişisel kurtuluşu gerçekleştirmek için değil, Devlet aşkına ve Lider'e dönüşen demagogun daha yüce şanı ve iktidarı için –kitlelerin sistemli hareketinin varacağı hedef buydu.

Hitler'in, harekete geçirdiği kitleler ve onları nasıl harekete geçirdiği hakkındaki düşüncelerine bir bakalım. Başlangıç ilkesi bir değer yargısıdır: kitleler tamamıyla hakirdir. Soyut düşünmekten aciz ve kendi dolayımsız deneyim çemberlerinin dışındaki her olguya ilgisizdirler. Davranışları bilgi ve akıl tarafından değil, duygular ve bilinçdışı dürtülerce belirlenir. "Olumsuz olduğu kadar olumlu davranışlarının kökleri" de bu duygular ve dürtülere "yerleştirilmiştir." Başarılı olmak için, bir propagandacı bu içgüdüleri ve duyguları nasıl manipüle edeceğini öğrenmek zorundadır. "Yeryüzünde en büyük devrimleri meydana getiren bu itici güç hiçbir zaman kitleler üzerinde güç kazanmış bir bilimsel öğretiler bütünü olmamış, her zaman için onlara esin veren bir bağlılık ve çoğu zaman onları eyleme geçiren bir tür isteri olmuştur. Kim kitlelere galebe çalmak isterse, onların kalplerinin kapısını açan anahtarı bilmek zorundadır." –Freud sonrası jargonla, bilinçdışılarının kapısını.

Hitler en güçlü hitabını, 1923'ün enflasyonuyla yıkılan, sonra 1929 bunalımı ve ardından gelen yıllar tarafından tekrar tek-

rar yıkılan alt orta sınıfın üyelerine yapmıştır. Söz ettiği "kitleler", bu şaşkın, yılgın ve kronik kaygılı milyonlardı. Onları daha fazla kitlesel, daha türdeş biçimde alt-insan kılmak için, binlercesini, on binlercesini, bireylerin kişisel kimliğini, hatta temel insanlığını yitirdiği ve kalabalıkla kaynaştığı büyük salon ve alanlara topladı. Bir erkek veya kadın, toplumla iki yolla temas kurar: ya ailesel, mesleksel ya da dinsel bir grubun bir üyesi olarak, ya da bir kalabalığın üyesi olarak. Gruplar, kendilerini oluşturan bireyler kadar ahlaklı ve zeki olabilirler, kalabalık ise karmakarışıktır, kendine ait hiçbir amacı yoktur ve zekice eylem ile gerçekçi düşünme dışında her şeye muktedirdir. Bir kalabalıkta bir araya gelince, insanlar akıl yürütme güçlerini ve ahlaksal seçim yeteneklerini yitirirler Telkin edilebilirlikleri, herhangi bir yargılarının ya da kendi iradelerinin olmayacağı bir noktaya dek yükseltilebilir. Çok kolay heyecanlanırlar, tüm bireysel veya toplu sorumluluk duygularını yitirir, öfke, coşku ve paniğin ani akınlarına boyun eğerler. Tek kelimeyle, kalabalık içindeki bir adam, büyük dozda, güçlü bir sarhoş edici yutmuş gibi davranır. Benim "sürü zehirlenmesi" dediğim şeyin kurbanıdır. Alkol gibi sürü zehirlenmesi de etkin, dışa dönük bir ilaçtır. Sürü sarhoşu birey, sorumluluk, zekâ ve ahlaktan çılgınca, hayvansı bir sersemliğe kaçar.

Uzun ajitatörlük kariyeri boyunca Hitler sürü zehrinin etkilerini inceledi ve bu etkileri kendi amaçları için nasıl kullanacağını öğrendi. Konuşmacının, insanların eylemlerini güdüleyen bu "gizli güçler"e yazardan çok daha etkili biçimde hitap edebileceğini keşfetti. Yazar, aklı başında haliyle tek başına oturan bireylere seslenir. Konuşmacı ise, sürü zehriyle iyice doyurulmuş bireyler kitlesine seslenir Onun merhametine kalmışlardır; eğer işini bilen biriyse, onlara istediğini yaptırır Bir konuşmacı ola-

rak Hitler, işini olağanüstü derecede iyi biliyordu. Kendi sözleriyle, "İhtiyaç duyduğu sözcüğün dinleyicilerinin canlı duygularından kendisine önerileceği, dönüşünde de dinleyicilerinin dosdoğru kalbine gideceği biçimde, büyük kitlenin önderliğini takip edebilen" biriydi. Otto Strasser onu "bütün bir ulusun en gizli arzularını, en az kabul edilebilir içgüdülerini, ıstıraplarını ve kişisel isyanlarını ilan eden bir hoparlör" olarak adlandırmıştı. Madison Avenue "Güdüsel Araştırma"ya girişmeden yirmi yıl önce, Hitler sistemli biçimde Alman yığınlarının gizli korku ve umutlarını, arzularını, kaygı ve düş kırıklıklarını araştırıp istismar ediyordu. İşte "gizli güçler"i manipüle ederek reklam uzmanları bizi mallarını –dişmacunu, bir paket sigara, politik bir aday– almaya ikna etmektedirler. İşte bu gizli güçlere –ve Madison Avenue için kurcalamaya gelmeyecek kadar tehlikeli diğer güçlere– hitap ederek Hitler, Alman ulusunu kendilerine bir *Fuehrer,* akıldışı bir felsefe ve İkinci Dünya Savaşı'nı almaya ikna etmiştir.

Kitlelerden farklı olarak entelektüellerin bir ussallık beğenisi ve gerçeklere ilgisi vardır. Eleştirel zihin alışkanlıkları, çoğunluk üzerinde çok iyi işleyen propagandaya onları dirençli kılar. Kitleler arasında "içgüdü kutsaldır ve inanç içgüdüden gelir... Sağlıklı halk bir insan topluluğu oluşturmak için içgüdüsel olarak saflarını sıklaştırırken, (söylemeden geçiyor, ama tabiî ki bir liderin önderliğinde) "entelektüeller çiftlik bahçesindeki tavuklar gibi bir o yana bir bu yana koştururlar. Onlarla tarih yapılmaz; bir topluluğu oluşturan öğeler olarak kullanılamazlar." Entelektüeller kanıt isteyen ve mantıksal tutarsızlıklarla yanılgılar karşısında sarsılan insanlardır. Aşırı basitleştirmeyi aklın ilk günahı olarak görürler ve propagandanın geçer akçeleri olan sloganlar, niteliksiz önermeler ve yüzeysel genellemelerle işleri olmaz.

"Her etkiliyici propaganda," diye yazmıştı Hitler, "bir iki yalın gerekliliğe hasredilmeli ve sonra bir iki basmakalıp formülle ifade edilmelidir." Bu basmakalıp formüller sürekli tekrarlanmalıdır, çünkü "sadece sürekli tekrar, bir fikri bir kalabalığın hafızasına işlemekte başarılı olur." Felsefe bize apaçık görünen şeyler hakkında kuşku duymayı öğretir. Propaganda ise, yargımızı ertelemenin ya da kuşku duymanın akla yatkın olduğu konuları "apaçık" kabul etmeyi öğretir bize. Demogogun amacı, kendi önderliğinde toplumsal kenetlenme yaratmaktır. Ama Bertrand Russell'ın değindiği üzere, "skolastisizm, Marksizm ve faşizm gibi ampirik temelleri olmayan dogma sistemleri müritleri arasında toplumsal kenetlenme üretme avantajına sahiptir." O nedenle demogojik propagandacı istikrarlı biçimde dogmatik olmalıdır. Tüm anlatımlarını hiçbir niteleme olmaksızın yapar. Çizdiği dünya resminde gri yoktur; her şey ya şeytani biçimde siyah ya da ulvi biçimde beyazdır. Hitler'in sözleriyle, propagandacı "uğraşılması gereken her soruna karşı sistemli olarak tek yanlı bir tutum" benimsemelidir. Asla kendisinin hatalı olabileceğini ya da farklı bir bakış açısı olan insanların kısmen de olsa haklı olabileceğini kabul etmemelidir. Karşıtlarla tatışılmamalıdır; onlara saldırmak, bağırmak, eğer çok can sıkarlarsa, onları tasfiye etmek gerekir. Ahlaken yufka yürekli olan entelektüel böyle bir şey karşısında şaşkınlığa uğrar. Ama kitleler her zaman için "aktif biçimde saldırgan olanın halklı olduğu"na inanırlar.

Hitler'in kitle halindeki insana dair görüşü böyleydi. Çok sığ bir görüş. Aynı zamanda da yanlış bir görüş değil miydi? Ağaç meyvesinden tanınır ve öyle korkunç derecede etkili olduğu kanıtlanan tekniklere ilham veren, insan doğasına ilişkin bir teorinin en azından bir parça doğruluk içermesi gerek. Erdem ve zekâ, küçük gruplardaki diğer bireylerle serbestçe ilişkiye giren bi-

reyler olan insanlara aittir. Günah ve aptallık da öyle. Ama demogogun hitap ettiği alt-insan akılsızlığı, kurbanlarını eyleme süreklediğinde güvendiği ahlaksal embesillik, bireyler olarak erkek ve kadınların değil, kitle halindeki erkek ve kadınların karakteristiğidir. Akılsızlık ve ahlaksal aptallık karakteristik olarak insanın özniteliği değil, sürü zehirlenmesinin belirtileridir. Tüm dünyadaki daha üst dinlerde, kurtuluş ve aydınlanma bireyler içindir. Gök krallığı bir insanın kafasının içindedir, kalabalığın kolektif kafasızlığında değil. İsa iki ya da üç kişinin bir arada olduğu yerde bulunacağına söz verdi. Binlerce insanın birbirini sürü zehriyle zehirlediği yerlerde olmak konusunda ise hiçbir şey demedi. Naziler döneminde, çok büyük sayılarda insanlar çok büyük miktarda zamanı A noktasından B noktasına ve tekrar A noktasına düzenli sıralar halinde uygun adım yürümeye harcamak için zorlandı. "Bütün milleti uygun adım yürütmek anlamsız bir zaman ve enerji kaybı olarak görünebilir Ancak çok sonraları, diye eklemektedir Hermann Rauschning, "bunda, amaçlarla araçların iyi değerlendirilmiş bir ayarlanmasına dayalı girift bir niyetin bulunduğu anlaşıldı." Uygun adım yürümek insanın düşüncelerini böler. Uygun adım yürümek düşünceyi öldürür. Uygun adım yürümek bireyselliği sona erdirir. Uygun adım yürümek, halkı, ta ki ikinci doğa haline gelinceye kadar, mekanik, yarı ayinsi bir etkinliğe alıştırmak için gerçekleştirilen kaçınılmaz büyü fiskesidir."

Kendi bakış açısından ve ürkütücü işini yapmayı seçtiği düzeyde, Hitler insan doğasına ilişkin değerlendirmesinde kusursuz ölçüde haklıdır. Erkek ve kadınlara, kalabalıkların ya da sıkı denetimli toplulukların üyeleri olarak değil, bireyler olarak bakan bizler için Hitler kokunç biçimde hatalıdır Hızlı nüfus artışı, hızlı aşırı örgütlenme ve kitle iletişiminin gelmiş geçmiş en

verimli araçlarının çağında, bir şeyin bütünlüğünü nasıl koruyabilir ve değerini nasıl yeniden ileri sürebiliriz? Bu hâlâ sorulabilen ve belki etkili biçimde cevaplanabilen bir soru. Bundan bir kuşak sonra cevaplamak için çok geç, hatta belki de, geleceğin boğucu kolektif ikliminde, bu soruyu sormak imkânsız olacak.

VI

Satış Sanatları

Demokrasinin hayatta kalması, çok sayıdaki insanın yeterli miktarda bilginin ışığında gerçekçi seçimler yapabilmesine bağlıdır. Bir diktatörlük ise olayları sansürleyerek, çarpıtarak ve akla, aydınlanmış öz-çıkara değil, tutkuyla önyargıya, Hitler'in verdiği adla, her insan zihninin bilinçdışı derinliklerinde bulunan kuvvetli "gizli güçler"e hitap ederek kendini ayakta tutar

Batı'da demokratik ilkeler ilan edilmiştir ve birçok yetenekli, dikkatli tanıtımcı seçmenlere yeterli bilgi sağlamak ve onları, akılcı argümanla, bu bilginin ışığında gerçekçi seçimler yapmaya ikna etmek için elinden geleni yapar. Bunların hepsi, ne güzel, iyi hanede. Ama ne yazık ki Batı demokrasilerinde, hepsinden çok da Amerika'da propagandanın iki yüzü ve bölünmüş bir kişiliği vardır. Editöryal bölümün yönetiminde çoğunlukla demokratik bir Dr Jekyll – insan doğasının akla ve doğruya cevap verme yeteneği konusunda John Dewey'in haklı olduğunu ispatlamaktan çok mutlu olacak bir propagandacı – vardır Ama bu değerli adam kitle iletişimi mekanizmasının sadece bir kısmını kontrol eder. Reklam bölümünün sorumlusu olarak ise anti-demokratik, çünkü anti-rasyonel bir Mr Hyde –daha doğrusu Doktor Hyde, çünkü Hyde şu sıralar psikolojide doktora yapmış biridir ve Sosyal Bilimler'de de mastır derecesi vardır– buluruz.

Bu Dr Hyde aslında, herkes John Dewey'in insan doğasına ilişkin inancına uygun yaşamış olsaydı, çok mutsuz olurdu. Doğruluk ve akıl Jekyll'ın işidir, onun değil. Hyde bir Güdülenme Tahlilcisidir, işi insanların zaaf ve acizliklerini incelemek, insanın bilinçli düşünmesi ve açık yapıp etmelerini o kadar çok belirleyen şu bilinçdışı istek ve korkuları araştırmaktır. Bunu da, insanları daha iyi yapmak isteyen ahlakçının ya da sağlığı geliştirmek isteyen hekimin ruhuyla yapmaz; sırf işverenin parasal yararına halkın cehaletini kullanmanın ve onların usdışılıklarını sömürmenin en iyi yolunu bulmak için yapar. Ama yine de, "anamalcılık öldü, yaşasın yeni kral: tüketimcilik" yollu, tüketimciliğin tüm ikna sanatlarında (en sinsileri de dahil) kendini geliştirmiş uzman satıcıların hizmetini gerektirdiği yolunda bir savunma yapılabilir. Serbest girişim düzeninde her türlü ticari propaganda tam anlamıyla kaçınılmazdır. Ama kaçınılmaz olan illa arzu edilen değildir. Ekonomik alanda apaçık iyi olan, seçmen, hatta insan olarak erkekler ve kadınlar için iyi olmaktan uzak olabilir. Bir önceki daha ahlakçı kuşak, Güdülenme Tahlilcilerinin yavan olumsuzculuğu [cynicism] ile derinden sarsılırdı. Bugün Mr. Vance Packard'ın *Gizli İknacılar*'ı gibi bir kitap okuyabiliyor ve dehşete düşmekten çok şaşırıyor, kızmaktan çok boyun eğiyoruz. Freud, Davranışçılık ve toplu üreticinin toplu tüketim için gözü dönmüşçesine süren gereksinimi göz önünde bulundurulursa, bu beklenebilecek tek şeydir. Ama gelecekte ne tür bir şeyin beklenebileceğini sorabiliriz. Hyde'ın faaliyetleri uzun vadede Jekyll'ınkilerle uyumlu mudur? Akılcılıktan yana bir kampanya, usdışılıktan yana çok daha ateşli bir kampanyanın dişleri arasında başarılı olabilir mi? Bu soruları şu anda yanıtlamaya çalışmayacağım, ama teknolojide gelişmiş demokratik toplumlarda kitle ikna yöntemlerine ilişkin tartışmamızın arkasında,

deyim yerindeyse, bir dekor gibi asılı durmasını istiyorum.

Bir demokrasideki ticari propagandacının işi, yerleşik ya da yeni yeni yerleşen bir diktatörün istihdam ettiği bir politik propagandacının işinden bazı yönlerden daha kolay, bazı yönlerden daha zordur. Daha kolaydır, çünkü hiç kimse zorbalar lehinde bir önyargıyla hayata başlamazken, neredeyse herkes bira, sigara ve buzdolabı lehinde önyargılarla hayata başlar. Daha zordur, çünkü halkının daha yabanıl içgüdülerine seslenmesi, oynadığı oyunun kurallarınca ticari porpagandacıya yasaklanmıştır. Gündelik ürünlerin reklamcısı, dinleyici ve okuyucularına, bütün dertlerinin uluslararası bir allahsız margarin üreticileri çetesinin düzenlerinden kaynaklandığını ve müstebitlerin fabrikalarına yürüyerek yakıp yıkmanın vatani görevleri olduğunu söylemeyi çok isterdi. Ne var ki, böyle bir şey oyun dışıdır ve daha uysal bir yaklaşımla yetinmek zorundadır Uysal yaklaşım, sözel ya da fiziksel şiddetle yaklaşımdan daha az heyecan vericidir. Uzun vadede öfke ve nefret kendini mağlup eden duygulardır. Ama kısa vadede psikolojik, hatta (büyük miktarda adrenalin ve noradrenalin salıverdikleri için) fizyolojik tatmin şeklinde yüksek kâr payı verirler. İnsanlar zorbalara karşı bir önyargıyla hayata başlayabilirler; ama zorbalar ya da zorba adayları onları düşmanlarının –özellikle de zulmedilebilecek kadar zayıf düşmanlarının– günahkârlığı hakkında adrenalin salgılatan bir propagandaya tabi tuttuklarında, coşkuyla peşlerinden gitmeye hazırdırlar. Hitler konuşmalarında "nefret" "kuvvet" "acımasız" "ez" "parçala" gibi sözcükleri sürekli kullanırdı ve bu şiddet dolu sözcüklere çok daha şiddet dolu jestler eşlik ederdi. Bağırır çağırır, damarları kabarır, suratı morarırdı. Güçlü duygular (her oyuncu ve tiyatrocunun bildiği üzere) en üst düzeyde bulaşıcıdır. Konuşmacının habis taşkınlığının bulaşmasıyla, dinleyiciler,

dizginlenemeyen bir tutku orjisi içinde inler, soluksuz kalır ve haykırır Bu orjiler o kadar haz doludur ki, isteyerek deneyimleyenlerin çoğu, daha fazlası için yine gelir. Neredeyse hepimiz barış ve özgürlüğü özleriz; ama pek azımız barış ve özgürlük getiren düşüncelere, duygular ve eylemlere karşı içimizde coşku taşırız. Tersinden alırsak, neredeyse hiç kimse savaş ve zorbalığı arzulamaz; ama çok sayıda insan, savaş ve zorbalık getiren düşüncelerde, duygular ve eylemlerde şiddetli bir haz bulur. Bu düşünceler, duygular ve eylemler ticari amaçlar için sömürülemeyecek kadar tehlikelidir. Bu açmazı kabullenerek, reklamcı daha az sarhoş eden duygular, usdışılığın daha sakin biçimleriyle elinden gelenin en iyisini yapmak zorundadır.

Etkili akılcı propaganda ancak, ilgili bütün taraflar namına, simgelerin doğası ve onların temsil edilen şeyler ve olaylarla ilişkileri konusunda apaçık bir anlamışlık varsa mümkün olur Usdışı propagandanın etkililiği ise simgelerin doğasını anlamak konusunda genel bir başarısızlığa bağlıdır. Basit kafalı insanlar simgeyi temsil ettiği şeyle eşleme, propagandacının üzerlerinde konuşacağı konularda kendi amacına uygun biçimde seçtiği sözcüklerin ifade ettiği bazı nitelikleri nesnelere ve olaylara yükleme eğilimindedir. Basit bir örneği ele alalım.Çoğu kozmetik ürünü, arıtılmış yün yağı ile suyun bir bulamaç oluşturmak üzere çırpılmış karışımı olan lanolinden yapılır. Bu bulamacın pek çok değerli özelliği vardır· cilde nüfuz eder, bozulmaz, hafif antiseptiktir vesaire. Ama ticari propagandacılar, bulamacın gerçek meziyetlerinden söz etmezler Ona acayip erotik bir isim verirler, kadın güzelliği hakkında esrik ve yanıltıcı bir tarzda konuşur, deri besisiyle dokularını besleyen gösterişli sarışınlar gösterirler. "Kozmetik üreticileri, diye yazmıştı içlerinden biri, "lanolin değil, umut satıyor Kadınlar bu umut için, görünüşlerini

değiştirecekleri yolundaki bir vaatin bu hileli içerimi için, propagandacıların büyük bir beceriklilikle derine yerleşmiş ve neredeyse evrensel bir kadınlık arzusuna –karşı cinsin üyelerine daha çekici olma arzusuna– yanıltıcı simgelerle bağladıkları bulamacın değerinin on ya da yirmi katını ödeyeceklerdir. Bu tür propagandanın altında yatan ilkeler aşırı derecede basittir. Ortak bir arzu, yaygın bir bilinçdışı korku ya da kaygıyı bulun; bu arzu ya da korkuyu satmak zorunda olduğunuz ürüne bağlamanın bir yolunu düşünün; sonra da müşterinizin gerçeklikten telafi edici düşe, düşten, ürününüz alındığında düşü gerçek yapacak yanılsamaya geçeceği sözel ya da resimsel bir simgeler köprüsü kurun. "Biz artık portakal değil, dirim satın alıyoruz. Biz sadece bir araba değil, prestij satın alıyoruz." Ve böyle gider diğer tüm ürünlerde. Sözgelimi diş macununda, salt bir temizleyici ve antiseptik değil, cinsel olarak itici olma korkusundan kurtuluşu da satın alırız. Votka ile viskide, küçük dozları sinir sistemini psikolojik olarak değerli bir biçimde gevşetebilen protoplazmik bir zehir satın almayız; dostluk ve arkadaşlık, Ağaçlı Vadi'nin sıcaklığını ve Denizkızı Meyhanesi'nin görkemini satın alırız. Gevşeticilerimizle bir Yunan Tanrısı'nın sağlığını, Diana'nın perilerinden birinin neşesini satın alırız. Aylık çoksatanlarla [bestseller] kültür, daha az okuryazar komşularımızın kıskançlığını ve kültürlülerin saygısını kazanırız. Güdülenme tahlilcisi her olguda, enerjisi tüketicinin paraya kıymak ve böylece, dolaylı biçimde, sanayinin çarklarını döndürmek üzere harekete geçmesi için kullanılabilecek, derinlere yerleşmiş bir arzu ya da korku bulur Sayısız bireyin zihniyle bedeninde depolanmış bu potansiyel enerji, akılcılığı es geçmek ve asıl konuyu karanlıkta bırakmak üzere özenle döşenmiş bir simgeler hattı sayesinde serbest bırakılır ve iletilir

Bazen de bu simgeler orantısız biçimde tesirli olarak, kendi güçleriyle büyüleyip korkutarak etkilerini gösterirler. Dinin ayin ve alayişleri de bu türdendir. "Kutsallığın" bu "güzellikleri" inanca sahip olanlarda inancı güçlendirir; olmayanlarda ihtidaya katkıda bulunur. Sadece estetik duyguya hitap etmekle ne hakikati ne de oldukça keyfi biçimde ilişkilendirdikleri öğretilerin ahlaki değerlerini güvence altına alırlar. Açık bir tarihsel gerçektir ki, kutsal olmayanın güzellikleri kutsalın güzelliklerini yakalamış ve aslında geçmiştir. Sözgelimi, Hitler yönetiminde, yıllık Nuremberg rallileri ayinsel ve teatral sanatın başyapıtlarıydı. "Savaştan önce Rus balesinin en iyi günlerinde St. Petersburg'da altı yıl geçirdim, diye yazar Sir Neville Henderson, Hitler Almanya'sındaki İngiliz elçisi, "ama görkemli güzellik bakımından Nuremberg rallisi ile kıyaslanabilir hiçbir bale görmedim. İnsan Keats'i hatırlıyor: "Güzellik hakikattir, hakikat güzellik." Heyhat ki, özdeşlik ancak bir sonraki kertede, gündeliğin üstünde bir düzeyde var. Politika ve teoloji düzeyinde güzellik, saçmalık ve zorbalıkla uyumludur. İyi ki de öyle; çünkü eğer saçmalık ve zorbalıkla uyumlu olmasaydı, dünyada değerli çok az sanat eseri olurdu. Resim, heykel ve mimarinin başyapıtları dinsel ya da politik propaganda olarak, bir ilahın, hükümet ya da ruhban sınıfının daha yüce şanı için üretilmiştir. Ama kralların ve rahiplerin çoğu zorbaydı ve tüm dinler batıl inançlarla delik deşikti. Deha zorbalığın uşağıydı ve sanat yerel inancın meziyetlerinin çığırtkanlığını yapıyordu. Zaman, iyi sanatı kötü metafizikten ayırır. Bu ayrımı, her şey olup bittikten sonra değil, gerçekleşirken yapmayı öğrenebilir miyiz? İşte mesele bu.

Ticari propagandada orantısız biçimde büyüleyen simge ilkesi açıkça anlaşılmıştır Her propagandacının Sanat Altbölümü vardır ve panoları çarpıcı posterlerle, dergilerin ilan sayfalarını

canlı resimler ve fotoğraflarla güzelleştirmeye çalışırlar sürekli. Hiçbir başyapıt yoktur; çünkü başyapıtlar sadece sınırlı bir kitleye hitap ederler, oysa ki ticari propagandacı çoğunluğu esir etmek için vardır. Onun için ideal, ortalama bir yetkinliktir. Bu çok iyi olmayan, ama yeterince çarpıcı sanatı beğenenlerin bu sanatın ilişkilendirdiği ve simgesel olarak temsil ettiği ürünleri beğenmeleri beklenebilir.

Orantısız biçimde büyüleyen bir diğer simge de Reklam Şarkısıdır. Reklam Şarkıları yeni bir icat; ama Dinsel Şarkı ve Dindarane Şarkı –ilahi ve mezmur– din kadar eskidir. Askeri Şarkılar, marşlar, savaşla yaşıttır ve Yurtsever Şarkıları, yani milli marşlarımızın öncüleri, gruplar halinde dolaşan taş devri avcıları ve yiyecek toplayıcılar tarafından, grup dayanışmasını artırmak, "biz" ile "onlar" arasındaki ayrımı vurgulamak için kullanılıyordu kuşkusuz. Çoğu insan için müzik bizatihi çekicidir Dahası, melodier dinleyenin zihnine kök salmaya eğilimlidir. Bir ezgi bir ömür boyunca hafızayı ziyaret eder. İşte bu, örneğin, pek ilginç olmayan bir hüküm, bir değer yargısıdır. Bu haliyle, kimsenin dikkatini çekmez. Ama sözleri dile dolanan ve kolayca hatırlanan bir ezgiye yerleştirin. Anında güçlü sözler haline gelirler. Üstelik, melodinin işitildiği ya da kendiliğinden hatırlandığı her defasında sözler otomatik biçimde kendilerini yineleyeceklerdir. Orpheus, Pavlov'la ittifaka girmiştir –şartlanmış refleksle birlikte sesin gücü. Politika ve din alanlarındaki meslekdaşları için olduğu gibi ticari propagandacı için de müziğin bir avantajı daha vardır. Saçmalığı yazmak, söylemek, söylendiğini duymak akıllı bir varlık için utançken, aynı akıllı varlık tarafından saçmalık zevkle, hatta bir entelektüel inançla şarkı olarak söylenebilir veya dinlenebilir Şarkı söyleme ya da dinleme zevkini, şarkının aktardığı propagandaya inanmaya yönelik fazlasıy-

la insani eğilimden ayırabilir miyiz? İşte bütün mesele bu yine.

Zorunlu eğitim ve döner-baskı sayesinde, uzun yıllardır propagandacı mesajlarını her uygar ülkedeki neredeyse her yetişkine iletebiliyor. Bugün, radyo ve televizyon sayesinde okula gitmemiş yetişkinler ve henüz okuma yazmayı öğrenmemiş çoçuklarla iletişim kurabilme mutluluğunu yaşıyor.

Çoçuklar, beklenebileceği üzere, propagandaya çok açıklar. Dünyadan ve cilvelerinden habersizler; dolayısıyla da hiç kuşku duymazlar. Eleştirel yetileri gelişmemiştir. En küçük yaşta olanları henüz akıl çağına erişmemiştir, yaşça büyük olanları da yeni kurulmuş ussallıklarının üzerinde etkin biçimde işleyeceği deneyimden yoksundur Avrupa'da zorunlu askerlere şakayla "top yemi" denirdi. Onların kardeşleri şimdi radyo ve televizyon yemi oldular. Çoçukluğumda, bize söylememiz için çoçuk şarkıları, dindar evlerde ilahiler öğretilirdi. Bugünse ufaklıklar Reklam Şarkılarını mırıldanıyorlar. Hangisi daha iyi– "Rhingold benim biram, sert biram" mı, yoksa "Yağ satarım, bal satarım"* mı? "Benimle kal"**mı, yoksa "Pep sodent'le dişlerimi fırçalayınca, Sarılar nereye gider acaba" mı? Kim bilir?

"Çocuklar anne babalarını, televizyonda reklamını gördükleri ürünleri almaları için canlarından bezdirmeye zorlanmalıdır demiyorum, ama bunun her gün olduğu olgusuna da gözlerimi yumamam." Böyle yazıyor genç bir izleyici kitlesine yayımlanan birçok programdan birinin yıldızı. "Çocuklar," diye ekliyor, "bizim her gün onlara söylediğimiz şeylerin canlı, konuşan kayıtları." Ve zaman içinde televizyon reklamlarının bu canlı, konuşan kayıtları büyüyecek, para kazanacak ve endüstri ürünlerini satın alacaklar "Bir düşünün, diye yazıyor Mr. Clyde Miller vecd

* Hem kafiye hem de söz oyunu olduğundan, yetersiz de olsa, uyarlamayı tercih ettim. – Ç.N

** "Abide with me" ünlü bir ilahi. – Ç.N

içinde, "önceden eğitilen askerlerin tetikleyici İleri Marş sözlerini duyduklarındaki gibi, ürünlerinizi satın almak için eğitilmiş yetişkinler olarak büyüyecek bir milyon ya da on milyon çocuğu şartlandırabilirsiniz, firmanız için kâr bakımından bunun ne anlama gelebileceğini bir düşünün." Evet, sadece bir düşünün!

Aynı zamanda şunu da hatırlayın: Diktatörlerle diktatör adayları yıllardır bunu düşünüyorlardı ve milyonlarca, on milyonlarca, yüz milyonlarca çocuk yerel despotun ideolojik ürününü satın almak ve iyi eğitilmiş askerler gibi, despotun propagandacılarının bu genç zihinlere aşıladığı tetikleyici sözlere doğru davranışla karşılık vermek için büyüme sürecindeler.

Öz-yönetim ise sayılarla ters orantılıdır. Seçmen topluluğu büyüdükçe, her bir oyun değeri düşer. Milyonlarcasından biri olduğunda, birey seçmen kendisini aciz, görmezden gelinebilir bir nicelik gibi hisseder. Oy verdiği adaylar ise uzakta, iktidar piramidinin tepesindedir. Teorik olarak halkın hizmetkârıdırlar; ama aslında emirleri verenler hizmetkârlardır ve büyük piramidin en aşağısındaki halk da itaat etmesi gerekendir. Artan nüfus ve ilerleyen teknoloji; yöneticilerin elinde toplanan iktidarın oranında bir artışa ve buna karşılık seçmenlerin uyguladığı kontrolün oranında bir düşüşe, bu düşüşe eşlik edercesine kamunun demokratik süreçlere saygısında bir azalışa yol açtı. Modern dünyada halihazırda engin, kişisiz güçlerce zaten zayıflatılmış olan demokratik kurumlar, şimdi de politikacılarla propagandacılar tarafından içten kemiriliyor

İnsanlar çok çeşitli usdışı biçimlerde davranışlar gösterirler, ama hepsi, eğer adil bir şans verilirse, ulaşılabilir kanıtların ışığında akla uygun bir seçim yapmaya muktedir görünürler Demokratik kurumlar, ancak ilgili herkes bilgiyi aktarmak ve akılcılığı teşvik etmek için elinden geleni yaparsa işletilebilir Ama

bugün, dünyanın en güçlü demokrasisinde, seçmenlerin neredeyse yalnızca bilgisizliği ve usdışılığına hitap ederek politikacılarla propagandacılar demokratik süreçleri saçmalığa çevirmeyi tercih ediyorlar. "Her iki parti," diyordu 1956'da bize önde gelen bir iş dergisinin editörü, "ticaretin mallarını satmak için geliştirdiği yöntemlerle adaylarını ve görüşlerini satacaktır Bu yöntemler hitapların bilimsel seçimini ve planlanmış tekrarları kapsamaktadır... Radyo spot anonsları ve ilanlar belli sözleri planlanmış bir sıklıkla tekrarlayacaktır. Panolar gücü kanıtlanmış sloganlara dikkat çekecektir Adaylar, gür ses tonu ve iyi diksiyona ek olarak, TV kamerasına 'samimi' görünebilmelidirler."

Politika tüccarları seçmenlerin sadece zaaflarına hitap ederler; potansiyel güçlerine ise asla. Öz-yönetime daha uygun hale gelme yolunda kitlelerini eğitmek için hiçbir girişimde bulunmazlar; onları manipüle etmek ve sömürmekle yetinirler Bu amaç uğruna psikoloji ve sosyal bilimlerin tüm kaynakları seferber edilir. Seçmen kitlesinden dikkatle seçilmiş örneklerle "derin görüşmeler" yapılır. Bu derin görüşmeler, belli bir toplumda seçim zamanı en yaygın olan bilinçdışı arzu ve korkuları ortaya çıkarır. Bu korkuları yatıştırmayı, gerekiyorsa artırmayı, bu arzuları, en azından simgesel olarak gidermeyi amaçlayan sözler ve imgeler uzmanlar tarafından seçilir, okuyucular ve dinleyiciler üzerinde denenir, bu yolla elde edilen bilgilerin ışığında değiştirilir ya da geliştirilir İşte bundan sonra politik kampanya kitle iletişimcileri için hazır hale gelir Artık tüm gereken para ve "samimi" görünmesi için ders verilebilecek bir adaydır. Bu yeni dinsel düzende politik ilkeler ve özgül eylem planları önemlerini büyük ölçüde yitirmeye yüz tutarlar Belirleyici olan adayın kişiliği ve reklam uzmanları tarafından sunuluş biçimidir

Öyle ya da böyle, "güçlü adam" ya da "babacan adam" olarak

adayın göz alıcı olması gerekir Aynı zamanda izleyicilerini hiç sıkmayan bir eğlence adamı da olması gerek. Televizyon ve radyoya alıştırıldığından izleyici kitlesi oyalanmaya alışıktır ve uzun uzadıya zihinsel çaba harcaması ya da böyle bir çabaya dikkatini vermesinin istenmesinden hoşlanmaz. Bu yüzden eğlence adamı adayın bütün konuşmaları kısa ve şık olmak zorundadır. Günün önemli konuları en çok beş dakika içinde ele alınmalıdır –tercihen tam tamına altmış saniyede (çünkü izleyiciler enflasyon veya hidrojen bombasından daha canlı bir konuya geçmek için can atıyor olacaktır). Hitabet sanatının doğası öyledir ki, politikacılar ve din adamları arasında karmaşık konuları aşırı basitleştirmeye dönük bir eğilim her zaman olagelmiştir. Konuşmacıların en vicdanlıları bile, vaiz kürsüsünden ya da bir platform üzerinden tüm gerçeği söylemeyi çok zor bulmaktadır. Şu anda aday politikacıyı bir deodorantmışçasına satmak için kullanılan yöntemler, herhangi bir konuda gerçeği duymama konusunda seçmen kitlesini kesinlikle güvence altına almaktadır

VII
Beyin Yıkama

Bundan önceki iki bölümünde, yazılı tarihin en büyük demagogları ve en başarılı tezgâhtarları tarafından uygulandığı haliyle "toptan zihin manipülasyonu" diyebileceğimiz şeye ilişkin teknikleri betimledim. Ama insana değgin hiçbir sorun yalnızca toptan satış yöntemleriyle çözülemez. Tüfeğin de bir yeri vardır, şırınganın da. İzleyen bölümlerde kalabalıkları değil, bütün olarak halkları değil, yalıtılmış bireyleri manipüle etmenin daha etkili kimi tekniklerini betimleyeceğim.

Şartlanmış refleks üzerindeki çağ açan deneyleri boyunca Ivan Pavlov, uzun fiziksel ve ruhsal baskılara tabi tutuldukların da, laboratuvar hayvanlarının sinirsel çöküntünün tüm belirtilerini gösterdiklerini gözlemledi. Dayanılmaz durumla başa çıkmayı reddederek beyinleri, deyim yerindeyse, greve gider ya bütünüyle iş bırakırlar (köpek bilincini yitirir) ya da iş yavaşlatmalara, sabotajlara başvururlar (köpek gerçekdışı davranışlarda bulunur veya bir insanda isterik diyebileceğimiz türden fiziksel belirtiler geliştirir). Bazı hayvanlar baskıya öbürlerinden daha dirençlidir

Pavlov'un "çok heyecanlanabilir" dediği yapıya sahip köpekler, salt "neşeli" (öfkesi burnunda olanın, sinirlinin karşıtı) mizaçtaki köpeklerden çok daha çabuk pes ederler Aynı şekilde

"zayıf kontrollü" köpeklerin "sakin, soğukkanlı" köpeklerden daha çabuk sabırları tükenir. Ama en metanetli köpek bile süresiz direnemez. Eğer tabi tutulduğu baskı şiddetli ve yeterince uzunsa, türünün en zayıf örneği kadar acınası biçimde, bütünüyle pes edecektir.

Pavlov'un bulguları iki Dünya Savaşı esnasında çok büyük bir ölçekte ve en üzücü biçimde doğrulanmıştır. Tek bir yıkıcı deneyimin ya da daha az korkunç olan ama sıkça yinelenen bir korkular silsilesinin sonucunda, askerler belli sayıda yaralayıcı psikolojik belirti geliştirir. Geçici bilinç yitimi, aşırı sinirlilik, uyuşukluk, işlevsel bozukluk veya felç, olayların meydan okumasına bütünüyle gerçekdışı karşılıklar, ömürlük davranış kalıplarının tuhaf terse dönüşleri: Pavlov'un köpeklerde gözlemlediği tüm belirtiler, Birinci Dünya Savaşı'nda "mermi şoku" ikincisinde "savaş yorgunluğu" denen şeyin kurbanı olanların arasında yeniden görüldü. Tıpkı her köpek gibi her insanın da kendi dayanıklılık sınırı vardır. Modern savaş koşullarında, az çok sürekli baskı altında, yaklaşık otuz gün sonra, çoğu insan dayanıklılık sınırına ulaşmaktadır. Ortalamanın üzerinde duyarlı olanlar kırk beş, hatta elli gün direnirler. İster güçlü olsun ister zayıf, hepsi eninde sonunda pes eder. Yani akıl sağlığı yerinde olanların hepsi. Çünkü, ironik biçimde, modern savaşın baskısı altında süresiz ayakta durabilenler ruh hastalarıdır. Bireysel akıl bozukluğu, toplu akıl bozukluğunun sonuçlarına karşı bağışıktır.

Her bireyin kırılma noktasının olduğu olgusu, ezelden beri bilinir ve, acemice, bilimdışı bir şekilde istismar edilirdi. Bazı durumlarda insanın insana korkunç insanlıkdışılığını ilham eden, kendi korkunç ve büyüleyici hatırı için zalimliği sevmektir. Ne var ki daha sık olarak saf yararcılık, ilahiyat ya da resmi gerekçelerle kışkırtılır. Fiziksel işkence ve diğer baskı biçimleri

gönülsüz tanıkların dillerini çözmek için avukatlar tarafından; ortodoks olmayanları cezalandırmak ve onlara düşüncelerini değiştirmek için ruhbanlar tarafından; hükümete düşman olduğundan kuşkulanılan kişilerden itiraflar alabilmek için gizli polis tarafından uygulanmaktaydı. Hitler'in Almanya'sında işkence ve onun ardından gelen kitle imhası şu biyolojik sapkınlara, Yahudilere uygulandı. Genç bir Nazi için, İmha Kampları'nda yapılan bir görev turu (Himmler'in sözleriyle) "aşağı varlıklar ve alt-insan ırkları üzerine en iyi öğreti aşılayımıydı. Hitler'in Viyana'nın varoşlarında genç bir adamken benimsediği Yahudi düşmanlığının saplantılı niteliği göz önünde tutulursa, Kutsal Mevki'nin sapkınlara ve cadılara karşı kullandığı yöntemlerin böyle dirilmesi kaçınılmazdı. Ama Pavlov'un bulguları ve savaş nevrozlarının tedavisinde psikiyatrların kazandığı bilgilerin ışığında bu, sinsice ve groteks bir anakronizm olarak görünmektedir. Tam bir zihinsel çöküşe yol açacak kadar büyük baskılar, iğrenilecek derecede insanlıkdışı olsa da, fiziksel işkenceyi içermeyen yöntemlerle yapılabilir.

İlk yıllarda neler olmuş olursa olsun, işkencenin bugün Komünist polis tarafından geniş şekilde kullanılmadığı gayet kesindir. Komünistler ilhamlarını Engizitörden ya da SS'liden değil, fizyolog ve onun yöntemli biçimde şartlandırılmış laboratuvar hayvanlarından almaktadır Diktatör ve polisleri için, Pavlov'un bulgularının önemli pratik içerimleri vardır. Eğer köpeklerin merkezi sinir sistemi çökertilebiliyorsa, siyasi tutuklu, nevroz ya da isteri halinde, kendisini tutuklayanların itiraf etmesini istedikleri her şeyi itiraf etmeye hazır olacaktır.

Ama itiraf yetmez. Umutsuz bir nevrozlunun kimseye yararı yoktur Zeki ve pratik diktatöre gereken şey, tımarhaneye kapatılacak bir hasta ya da vurulacak bir kurban değil, dava için ça-

lışacak bir dönektir. Yeniden Pavlov'a dönerek, nihai çöküş noktasına giderken köpeklerin normalden daha fazla telkin edilebilir olduklarını öğrenir. Köpek zihinsel dayanıklılık sınırında veya sınırın yakınındayken, davranış kalıpları kolaylıkla yerleştirilebilir; bu davranış kalıpları da silinemez görünmektedir. Bunların ekildiği hayvan, şartlandırılmasından arındırılamaz; baskı altında öğrendikleri, yapısının ayrılmaz bir parçası olur.

Psikolojik baskılar çeşitli şekillerde üretilebilir. Uyaranlar alışılmadık derecede güçlü olduklarında; bir uyaranla her zamanki cevap arasındaki ara gereğinden fazla uzatılıp hayvan bir gerilim halinde bırakıldığında; beyin, köpeğin beklemeyi öğrendiklerine ters düşen uyaranlarca şaşırtıldığında; uyaranlar kurbanın yerleşik anlam dünyasında içinde bir şey ifade etmediklerinde, köpekler rahatsız olurlar Üstelik kasten korku, öfke ya da kaygıya yol açmanın köpeğin telkine açıklığını gözle görülür ölçüde artırdığı anlaşılmıştır. Eğer bu duygular yeteri kadar uzun bir süre yüksek bir yoğunlukta tutulursa, beyin 'greve çıkar' Bu da olunca, yeni davranış kalıpları olası en büyük kolaylıkla yerleştirilir

Bir köpeğin telkine açıklığını artıran fiziksel baskılar arasında bitkinlik, yaralanmalar ve her tür hastalık yer alır.

Diktatör adayı için bu buluşların önemli pratik içerimleri vardır. Sözgelimi Hitler'in gece mitinglerin gündüz yapılan mitinglerden daha etkili olduğunu savunmasının çok haklı olduğunu kanıtlar "Gündüz, diye yazmıştı, "insanın irade gücü bir başkasının iradesine ve görüşüne boğun eğdirmeye yönelik her türlü girişime olası en yüksek enerjiyle başkaldırır. Ancak akşamleyin daha güçlü bir iradenin tahakküm eden gücüne daha kolay yenik düşerler."

Pavlov olsa ona katılırdı; bitkinlik telkine açıklığı artırır (Başka nedenlerin yanı sıra, işte bunun içindir ki, televizyon

programlarının ticari sponsorları akşam saatlerini tercih ederler ve tercihlerini nakit parayla desteklemeye hazırdırlar.)

Telkine açıklığın bir şiddetlendiricisi olarak hastalık, bitkinlikten çok daha etkilidir. Geçmişte, hasta odaları sayısız ihtidanın sahnesiydi. Geleceğin bilimsel olarak eğitimli diktatörü ülkesindeki her hastaneye ses kabloları döşetecek ve onları yastık hoparlörleriyle donatacaktır. Önceden kaydedilmiş ikna sözleri günde yirmi dört saat yayında olacak ve daha önemli hastalar politik ruh kurtarıcılarla fikir değiştiriciler tarafından ziyaret edileceklerdir, tıpkı geçmişte atalarının rahipler, rahibeler ve dindar halk tarafından ziyaret edildiği gibi.

Güçlü olumsuz duyguların telkine açıklığı artırmaya ve böylelikle fikir değiştirmeyi kolaylaştırmaya yatkın olduğu gerçeği Pavlov'dan çok önceleri gözlemlenmiş ve istismar edilmiştir. Dr. William Sargant'ın aydınlatıcı kitabı *Zihin Savaşı*'nda işaret ettiği üzere, John Wesley'in bir vaiz olarak büyük başarısı; merkezi sinir sisteminin sezgisel bir idrakına dayanmaktadır. Vaazına; ihtida etmedikleri takdirde dinleyicilerin bütün bir ebediyet boyunca mahkûm olacakları işkencelerin uzun ve ayrıntılı bir tasviriyle başlardı. Sonra dehşet ve azap veren bir suç duygusu dinleyicilerini tam bir sinirsel çöküşün eşiğine ya da bazı durumlarda eşiğin tam üstüne getirdiğinde üslubunu değiştirir ve inanıp pişman olanlara kurtuluş vaat ederdi. Bu tür vaazla Wesley binlerce erkek, kadın ve çocuğu dine döndürmüştür. Yoğun, uzatılan korku onları çökertmiş ve büyük ölçüde şiddetlendirilmiş bir telkine açıklık hali üretmiştir Bu haldeyken vaizin teolojik hükümlerini sorgusuz sualsiz kabul edecek durumdaydılar Ardından rahatlama sözleriyle eski hallerine kavuşturulurlar ve zihinleriyle sinir sistemlerine silinmez biçimde yerleştirilen, yeni ve genelikle daha iyi davranış kalıplarıyla çıkarlar 'çile'lerinden

Politik ve dini propagandanın etkileyiciliği öğretilen doktrinlere değil, kullanılan yöntemlere dayanır. Doktrinler doğru ya da yanlış, yararlı veya zararlı olabilir – bu ya hiç fark etmez ya da pek az fark eder. Eğer aşılama, sinirsel tükenişin doğru aşamasında doğru biçimde yapılırsa, aşı tutar. Elverişli koşullarda, neredeyse herkes neredeyse her şeye çevrilebilir.

Elimizde Komünist polisin politik mahkûmlarla ilgilenmek için kullandığı yöntemlerin ayrıntılı betimlemeleri var. Gözaltına alındığı andan itibaren, fiziksel ve psikolojik baskının birçok türüne kurban sistematik olarak tabi tutulur. Kötü beslenir, aşırı derecede rahatsız edilir, her gece birkaç saatten fazla uyumasına izin verilmez. Sürekli bir gerilim, belirsizlik ve yoğun endişe halinde tutulurlar. Günden güne – daha doğrusu, geceden geceye, çünkü bu Pavlovgil polisler telkin edilebilirliğin bir yeğinleştiricisi olarak yorgunluğun değerinden anlarlar – mahkûm çoğunlukla bir defada uzun saatler boyunca kendisini korkutmak, kafasını karıştırmak ve şaşırtmak için elinden geleni yapan sorgucular tarafından sorguya çekilir Birkaç haftalık ya da aylık böyle bir muameleden sonra, mahkûmun beyni greve gider ve kendisini tutuklayanların itiraf etmesini istediği şey her neyse, onu itiraf eder. Ardından, vurulmayıp döndürülecekse, ona rahatlık umudu verilir. Eğer doğru inancı kabul ederse, hâlâ kurtarılabilir – ama tabiî ki öbür dünyada değil (çünkü, resmi olarak, başka hiçbir dünya yoktur), bu dünyada.

Kore Savaşı esnasında savaş esirleri üzerinde benzer, ama daha az zorlayıcı yöntemler kullanıldı. Çinliler'in kamplarında genç Batılı tutsaklar sistematik olarak baskıya tabi tutuldular Böylece, en küçük bir kural ihlalinde suçlu komutanın ofisine çağrılır, orada sorgulanır, kızılır, herkesin önünde küçük düşürülürdü. Ve bu işlem günün veya gecenin her saatinde defalarca

tekrarlanırdı. Bu sürekli taciz, kurbanlarında bir şaşkınlık ve kronik kaygı duygusu üretirdi. Suçluluk duygularını şiddetlendirmek için esirler, uzun otobiyografik açıklamalarını yeniden yazmak zorunda bırakılırlardı. Kendi günahlarını itiraf ettikten sonra arkadaşlarının günahlarını itiraf etmeleri istenirdi. Hedef kampta, herkesin bir diğerini gözetlediği, ihbar ettiği kâbus gibi bir toplum yaratmaktı. Bu zihinsel baskılara kötü beslenme, kötü şartlar ve hastalık gibi fiziksel baskılar eklenirdi. Bu şekilde elde edilen artırılmış telkin edilebilirlik, anormal derecede alıcı zihinlere büyük dozlarda Komünizm yanlısı ve antikapitalist literatür boca eden Çinliler tarafından maharetle istismar edildi. Bu Pavlovgil teknikler dikkate değer ölçüde başarılı oldu. Bize resmi olarak söylenene göre, her yedi Amerikalı tutsaktan biri Çinli yetkilerle büyük işbirliğinde bulunmaktan, her üç tutsaktan biri de teknik işbirliğinde bulunmaktan suçluydu.

Bu muamele türünün Komünistler tarafından bir tek düşmanlara saklandığı düşünülmesin. Yeni rejimin ilk yıllarında işleri Çin'in sayısız şehir ve köyünde Komünist misyoner ve örgütçüler olarak hareket etmek olan genç tarla işçileri, hiçbir savaş esirinin tabi tutulmadığı kadar şiddetli bir aşılama kursuna gitmek zorunda bırakılmışlardı. *Komünist Yönetimde Çin* adlı kitabında R.L. Walker, parti liderlerinin sıradan erkek ve kadınlardan Komünist incili yaymak ve Komünist politikaları yürütmek için gereken özverili fanatikleri imal edebilmelerini sağlayan yöntemleri betimler. Bu terbiye sisteminde insan hammaddesi özel kamplara gönderilir, orada arkadaşlarından, ailelerinden ve genel olarak dış dünyadan yalıtılır Bu kamplarda ağır fiziksel ve zihinsel işler yapmak zorunda bırakılırlar; hiçbir zaman yalnız kalmaz, hep grup halinde olurlar; birbirlerini gözetlemeye teşvik edilirler; kendilerini suçlayan otobiyografiler yazmaları is-

tenir; haklarında muhbirlerin söyledikleri ya da bizzat kendilerinin itiraf ettikleri şeyler yüzünden başlarına gelecek korkunç kaderin sürekli korkusu içinde yaşarlar. İşbu yükseltilmiş telkin edilebilirlik durumunda yoğun bir kuramsal ve uygulamalı Marksizm kursuna tabi tutulurlar – öyle bir kurs ki, sınavları geçememek, küçük düşürülerek kovulmaktan çalışma kampında bir dönem geçirmeye, hatta tasfiyeye dek bir dizi ceza anlamına gelebilmektedir. Yaklaşık altı aylık bu tür bir şeyden sonra, uzatılmış zihinsel ve fiziksel baskı, Pavlov'un buluşlarının insanı beklemeye yönelttiği sonuçları doğurur. Eğitilenler birbiri ardına ya da gruplar halinde sinirsel çöküntüye uğrarlar. Nevrotik ve isterik belirtiler baş gösterir. Kurbanlardan kimileri intihar eder, diğerleri (bize söylendiğine göre, neredeyse toplamının yüzde yirmisi) şiddetli bir zihinsel rahatsızlık geliştirir. Dönüştürme sürecinin acımasızlığına dayanabilenler yeni ve silinmez davranış kalıplarıyla çıkarlar. Geçmişle – arkadaşlar, aile, geleneksel kurallar ve dindarca davranışlarla – tüm bağları kopmuştur. Artık yeni insanlardır, yeni tanrıların suretinde yeniden yaratılmışlar ve bütünüyle onun hizmetine adanmışlardır *

Bütün Komünist dünyada on binlerce böyle disipline edilmiş ve kendini adamış genç adam her yıl yüzlerce şartlandırma merkezinden dönüyor. Cizvitler Reform karşıtı Roma Kilisesi için ne

* Yeni Çin Halk Komünleri'nde şimdiye kadar misyonerlere has tutulan eğitim yöntemleri, öyle görünüyor ki, artık herkese uygulanmaktadır On iki saatlik bir çalışma günü sürekli bir yorgunluk halini garanti etmekte; gözetleme, ihbar etme ve her yerde hazır ve nazır polisler kronik kaygı halini beslemekte; cinsel itkiler ve ortak sevgilerin zoraki bastırılması derin ve umutsuz bir düş kırıklığı duygusunu yaratma eğilimindedir Bu denenmiş Pavlovgil yöntemlerle yumuşatılan erkekler, kadınlar ve çocuklara hiç kesilmeyen bir emir ve dogmatik bildiri, kopkoyu şovenizm ve nefret ilahileri, yaşanacak şanlı şeylere dair bin yıllık vaatlerle hafifletilmiş ürkütücü cezalandırma tehditlerinin seli boca edilir Bu eğitim 'çile'si sonucunda kaç milyon insanın sinirsel olarak çökeceğini bekleyip görmek gerek. – A.H.

yaptıysa, daha bilimsel, hatta daha gaddarca bir eğitimin bu ürünleri de şimdi Avrupa, Asya ve Afrika'nın Komünist partileri için onu yapıyorlar ve hiç şüphesiz yapmaya da devam edecekler.

Politikada Pavlov eski moda bir liberal gibi görünüyordu. Fakat, kaderin tuhaf bir ironisiyle, araştırmaları ve onların üzerine bina ettiği kuramları, her nerede olursa olsun, eski moda liberalizmi yok etmeye kalbini ve ruhunu, reflekslerini ve sinir sistemini adamış büyük bir fanatikler ordusunu dünya sahnesine çağırdı.

Şu anda uygulanan şekliyle beyin yıkama, etkililiği kısmen sistemli şiddet kullanımına kısmen maharetli psikolojik manipülasyona dayanan melez bir tekniktir. *Cesur Yeni Dünya* geleneğine dönüşme yolundaki *1984* geleneğini temsil etmektedir Oturmuş ve iyi düzenlenmiş bir diktatörlükte bizim şimdiki yöntemlerimiz, kuşkusuz, abes ölçüde kaba görünecektir. En üst kastın üyeleri, yeni durumlar karşısında yeni düşünceler üretebilecek durumda olmak zorunda kalacaklardır; bunun sonucunda onların eğitimi, işi neden diye düşünmek olmayan, sadece yapıp en az yaygarayla ölenlere verilen eğitimden çok daha az katı olacaktır. Bu üst kast bireyleri, yine de, vahşi bir türün üyeleri olacaktır: tamamen evcilleştirilmiş büyük bir hayvan sürüsünün kendileri çok az şartlandırılmış eğitmenleri ve muhafızları. Vahşilikleri sapkın ve asi olmalarına olanak verecektir. Bu meydana gelince ya tasfiye edilecek ya da yeniden ortodoksluğa dönmek üzere beyinleri yıkanacak veya (*Cesur Yeni Dünya*'da olduğu gibi) artık kimseye, elbetteki birbirlerinin dışında, rahatsızlık veremeyecekleri bir adaya sürüleceklerdir. Ama evrensel çocuk şartlandırma, öbür manipülasyon ve kontrol teknikleri hâlâ gelecekte birkaç kuşak ötemizde. Cesur Yeni Dünya yolunda yöneticilerimiz, geçici ve dönemlik beyin yıkama tekniklerine bel bağlamak zorunda olacaklar.

VIII

Kimyasal İkna

Benim masallarımın Cesur Yeni Dünya'sında hiç viski, tütün, yasak eroin, kaçak kokain yoktu. İnsanlar ne sigara ne içki içiyorlar, ne çekiyorlar ne de damardan alıyorlardı. Ne zaman birisi sıkkın ya da moralsiz hissetse, Soma denilen kimyasal bileşikten bir veya iki tablet yutmaktaydı. Farazi uyuşturucunun adını aldığım asıl Soma, Hindistan'ın Aryan istilacıları tarafından en görkemli dini ayinlerden birinde kullanılan meçhul bir bitkiydi (muhtemelen *Asclepias acida*). Bu bitkinin köklerinden çıkarılan sarhoş edici sıvı, rahipler ve soylular tarafından özenli bir tören esnasında içilirdi. Vedik ilahilerde bize, Soma içenlerin birçok yönden kutsandığı söylenir Bedenleri güçlenir, yürekleri cesaret, neşe ve coşkuyla dolar, zihinleri aydınlanır ve sonsuz yaşamın dolayımsız bir deneyimiyle ölümsüzlüklerinin güvencesini alırlardı. Ama kutsal içeceğin yan etkileri vardı. Soma tehlikeli bir uyuşturucuydu – o kadar tehlikeli ki, büyük gök tanrısı İndra bile onu içince bazen hasta oluyordu. Alelâde ölümlüler aşırı dozdan ölebilirlerdi bile. Ama deneyim o kadar aşkın biçimde mutluluk verici ve aydınlatıcıydı ki, Soma içmek yüce bir ayrıcalık gibi görülüyordu. Bu ayrıcalık için hiçbir bedel çok değildi.

Cesur Yeni Dünya'nın Soma'sı Hintli aslının yan etkilerinden hiçbirini taşımıyordu. Küçük dozlarda bir mutluluk hissi getiri-

yor, daha büyük dozlarda size hayaller gördürüyor ve üç tablet aldığınızda, birkaç dakika içinde, dinçleştirici bir uykuya dalıyordunuz. Üstelik hiçbir zihinsel ya da fizyolojik bedel yoktu. Cesur Yeni Dünyalılar, sağlıklarını feda etmeden veya verimliliklerini düşürmeden, karanlık ruh hallerinden ya da gündelik hayatın bildik sıkıntılarından kurtulup tatillere çıkabiliyorlardı.

Cesur Yeni Dünya'da Soma alışkanlığı kişiye özel, kötü bir alışkanlık değildi; politik bir kurumdu, Haklar Sözleşmesi tarafından garanti altına alınmış Yaşam, Özgürlük ve Mutluluk Arayışı'nın bizzat özüydü. Ama uyrukların devredilmez ayrıcalıklarının bu en değerlisi, aynı zamanda diktatörün cephaneliğindeki en güçlü yönetim araçlarından biriydi. Bireylerin Devlet'in yararına (ve bu arada, tabiî ki, kendi zevkleri için) sistemli olarak uyuşturucu almaları Dünya Denetçileri'nin politikasının ana direklerinden biriydi. Günlük Soma istihkakı kişisel uyumsuzluk, sosyal huzursuzluk ve yıkıcı düşüncelerin yayılmasına karşı bir sigortaydı. Din, demişti Karl Marx, halkın afyonudur; Cesur Yeni Dünya'da bu terse çevrilmişti. Afyon, daha doğrusu Soma, halkın diniydi. Din gibi uyuşturucunun da teselli ve telafi etme gücü vardı, daha iyi olan başka bir dünyanın hayallerini hatıra getirir, umut verir, inancı güçlendirip iyiliği ödüllendirirdi. Bir şairin yazdığı gibi,

"Tanrı'nın insana tavrını haklı çıkartmakta
Milton'ın yapabildiğinden daha fazlasını yapar bira.

Ve Soma'yla kıyaslandığında biranın en inceliksiz, en güvenilmez türden bir uyuşturucu olduğunu hatırlayalım. Bu Tanrı'nın insana tavrını haklı çıkartma meselesinde Milton'ın teolojik argümanları karşısında alkol neyse, alkol karşısında Soma da odur

1931'de, gelecek kuşakların, sayesinde hem mutlu hem de yumuşakbaşlı olmalarını sağlayacak hayali sentetik madde hakkında yazarken ben, tanınmış Amerikalı biyokimyacı Dr Irvine Page Almanya'dan ayrılmaya hazırlanıyordu, o Almanya ki Dr. Page geride kalan üç yılını Kaiser Willhelm Enstitüsü'nde beynin kimyası üzerinde çalışarak geçirmişti. "Bilim adamlarının kendi beyinlerindeki, diye yazmıştı doktor son makalelerinden birinde, "kimyasal tepkimeleri araştırabilecek noktaya gelmelerinin neden bu kadar zaman aldığını anlamak güçtür Ben yoğun kişisel deneyime dayanarak söylüyorum. 1931'de yurda döndüğümde... bu alanda (beyin kimyası alanında) bir iş bulamadığım gibi, en ufak bir ilgi dalgacığı bile uyandıramadım. Bugün, yirmi yedi yıl sonra, 1931'de var olmayan o ilgi dalgacığı, bir biyokimyasal ve psikofarmakolojik araştırma gelgitine dönüştü. Beynin çalışmalarını düzenleyen enzimler inceleniyor. Vücutta, bugüne kadar bilinmeyen *adrenochrome* ve *serotonin* gibi (Dr. Page'in keşfedenlerden biri olduğu) kimyasal maddeler ayrıştırıldı ve onların zihinsel ve fiziksel işlevlerimiz üzerindeki uzun erimli etkileri şu anda araştırılıyor. Bu arada sentezle yeni uyuşturucular oluşturuluyor – sinir sisteminin vücudun yöneticisi, bilincin aracı ve dolayımcısı olarak günlük ve saatlik mucizelerini gerçekleştirmesini sağlamakta olan çeşitli kimyasalların etkimelerini pekiştiren, düzelten veya önleyen uyuşturucular Şu anda baktığımız yerden bu yeni uyuşturucular hakkında en ilginç olgu şudur: bu uyuşturucular geçici olarak beynin kimyasına ve bir bütün olarak organizmaya hiçbir hasar vermeden zihnin birleşik halini değiştirirler Bu bakımdan Soma gibidirler – ve geçmişin zihni değiştiren uyuşturucularıyla da derin bir benzemezlik içindedirler Örnek olarak, klasik sakinleştirici afyondur Ama afyon, neolitik çağdan bugüne bağımlılık yapan ve sağlığı

harap eden tehlikeli bir uyuşturucu olmuştur Aynısı klasik mükeyyifat olan alkol için de geçerli – Mezmur'un deyimiyle "insanın gönlünü hoş tutan" uyuşturucu için. Ama ne yazık ki, alkol sadece insanın gönlünü hoş tutmuyor; aynı zamanda, haddinden fazla dozda alındığında, hastalık ve bağımlılığa yol açıyor ve son sekiz-on bin yıldır suç, aile içi mutsuzluk, ahlaki gerileme ve sakınılabilir kazaların temel kaynağıdır

Klasik uyarıcılar içinde çay, kahve ve Paraguay çayı, şükürler olsun ki, neredeyse büsbütün zararsızdır Aynı zaman çok zayıf uyarıcılardır. "Neşelendiren, sarhoş etmeyen" bu fincanların tam tersine, kokain çok güçlü ve tehlikeli bir uyuşturucudur. Kokain kullananlar sınırsız fiziksel ve zihinsel güç duygularının, esrimelerinin bedelini, acı veren depresyon nöbetleriyle, binlerce sürünen böceğin istilasına uğradığını hissetmek gibi korkunç fiziksel belirtilerle ve şiddet suçlarına sürükleyebilecek paranöyak aldanmalarla öderler. Son zamanların ürünü bir başka uyarıcı ise, ticari adı Benzedrine olarak tanınan amfetamindir. Amfetamin çok etkili olur – ama kötü(ye) kullanılırsa, zihinsel ve fiziksel sağlık pahasına etkili olur. Şu anda Japonya'da bir milyon civarında amfetamin bağımlısı olduğu tahmin edilmektedir.

Klasik hayal gördürücüler arasında en iyi bilinenler Meksika ve Güneybatı Birleşik Devletler'in peyotesi ve bütün dünyada haşhaş, beng, kif ve marihuana gibi adlar altında tüketilen *Cannabis sativa*'dır. En iyi tıbbi ve antropolojik kanıtlara göre, peyote Beyaz Adam'ın cin veya viskisinden çok daha az zararlıdır. Kullanan yerlilerin ayinlerinde cennete girmelerine ve sevilen cemaatle kendilerini bir hissetmelerine izin verir, üstelik ayrıcalık için mide bulandırıcı tadı olan bir şey çiğneme veya bir iki saatliğine biraz mide bulantısı hissetme çilesi dışında hiçbir bedel ödemeksizin. *Cannabis sativa* daha .zararlı bir uyuşturucu-

dur – yine de sansasyon tacirlerinin bizi inandıracağı kadar da zararlı değildir. New York Belediye Başkanı'nca 1944'te marihuana sorununu araştırmak üzere atanan Tıp Kurulu, titiz araştırmalardan sonra, *Cannabis Sativa*'nın toplum için, hatta onu kullanmaktan zevk alanlar için ciddi bir tehlike olmadığı sonucuna vardı; olsa olsa bir baş ağrısıydı.

Bu klasik zihin değiştiricilerden psikofarmakolojik araştırmaların son ürünlerine geçiyoruz. Bunlar içinde en çok reklamı yapılanlar şu üç sakinleştiricidir: *reserpine, chlorpromazine ve meprobamate*. Belli sınıftan psikozlulara verilen ilk ikisinin gözle görülür biçimde etkili oldukları kanıtlanmıştır, ama zihinsel rahatsızlığı tedavide değil, en azından daha çok sıkıntı veren belirtilerin geçici olarak ortadan kaldırılmalarında etkili oldukları. Meprobamate (diğer adıyla Miltown) nevrozun çeşitli biçimlerinden mustarip kişilerde benzer etkiler yaratmıştır. Bu uyuşturucuların hiçbiri tamamen zararsız değildir; ama fiziksel sağlık ve zihinsel verimlilik bakımlarından bedelleri olağanüstü düşüktür. Kimsenin karşılığını ödemeden hiçbir şey alamadığı bir dünyada sakinleştiriciler "çok az" karşılığında "bir hayli" vemektedir Miltown ve *chlorpromazine* henüz Soma değiller; ama o mitik uyuşturucunun veçhelerinden biri olmaya oldukça yaklaşmışlardır Vakaların büyük çoğunluğunda kalıcı organik zarar vermeden ve ilaç etkisini gösterirken zihinsel ve fiziksel verimlilikte oldukça küçük bir zaaftan daha fazlasına yol açmadan, sinirsel gerilimden geçici olarak kurtarmaktadırlar Narkotikler hariç, zihnin keskin kenarını körelten ve büyük dozlarda alındığında çok sayıda istenmeyen psikofiziksel belirtiye yol açıp tam bir bağımlılık doğurabilen barbitüratlara belki de tercih edilmelidirler

LSD-25'te (Lysergic acid diethylamide) farmakologlar Soma'nın bir başka veçhesini yarattılar son zamanlarda – fizyolojik

olarak konuşursak, neredeyse bedelsiz bir algı geliştirici ve hayal gördürücü. Bir gramın elli hatta yirmi beş milyonda biri kadar ufak dozlarda bile etkili olan bu sıradışı uyuşturucu, insanları (tıpkı peyote gibi) Öbür Dünya'ya taşıma gücüne sahip. Vakaların çoğunluğunda LSD-25'in eriştirdiği Öbür Dünya, cennet gibidir; öteki durumlarda araf gibi, hatta cehennem gibi olabilmektedir. Ama, olumlu da olumsuz da olsa, lizerjik asit deneyimi, neredeyse yaşayan herkes tarafından derin biçimde anlamlı ve aydınlatıcı bulunmaktadır. Her halükârda vücuda bu kadar az bedel ödeterek zihnin öylesine radikal biçimde değiştirilebilmesi olgusu büsbütün şaşırtıcıdır.

Soma sadece bir hayal gördürücü ve sakinleştirici değildi, aynı zamanda (ve hiç kuşkusuz imkânsız biçimde) bir zihin ve beden uyarıcısı, kaygı ve gerilimden kurtulmanın ardından gelen olumsuz mutluluk kadar, etkin sevincin bir yaratıcısıydı.

Güçlü ama zararsız olan ideal uyarıcı hâlâ keşfedilmeyi beklemektedir Amfetamin, gördüğünüz gibi, tatmin edici olmaktan uzaktı; verdiğine karşılık çok fazla bir bedel ödetiyordu. Üçüncü veçhesiyle Soma rolü için daha umut verici bir aday *Iproniazid*'dir ki, şu anda depresyonlu hastaları üzüntü hallerinden çıkarmak, duygusuzları canlandırmak ve genelde varolan ruhsal enerjinin miktarını artırmak için kullanılmaktadır. Tanıdığım seçkin bir farmakoloğa göre çok daha ümit verici olan ise, *Deaner* adıyla bilinen, hâlâ deneme aşamasında olan yeni bir bileşiktir *Deaner* bir amino-alkoldür ve vücuttaki asetil-kolin üretimini artıracağı, bu şekilde de sinir sisteminin etkinliğini artıracağı düşünülmektedir. Bu yeni hapı alan kişi daha az uykuya ihtiyaç duyar, daha uyanık, neşeli hisseder, daha hızlı ve iyi düşünür – ve neredeyse hiçbir bedel ödemeden, en azından kısa vadede. Gerçek olamayacak kadar iyi görünüyor

Öyleyse görüyoruz ki, Soma henüz var olmasa da (belki hiç var olmayacaksa da) Soma'nın çeşitli veçhelerinin oldukça iyi ikameleri şimdiden keşfedilmiş durumda. Şu anda fizyolojik bakımdan ucuz sakinleştiriciler, fizyolojik bakımdan ucuz hayal gördürücüler ve fizyolojik bakımdan ucuz uyarıcılar bulunuyor.

Bir diktatörün, eğer isterse, politik amaçlarla bize bu uyuşturucuları kullandırabileceği açıktır. Uyruklarının beyin kimyalarını değiştirerek ve böylelikle onları kölelik durumlarından hoşnut kılarak, kendini politik huzursuzluğa karşı sağlama alabilir. Heyecanlıları sakinleştirmek için sakinleştiriciler, kayıtsızlarda coşku uyandırmak için uyarıcılar, yoksulların dikkatini sefaletlerinden uzaklaştırmak için sanrılandırıcılar kullanabilir. Ama, şu sorulabilir, diktatör kendi istediği biçimde düşünmelerini, hissetmelerini ve davranmalarını sağlayacak hapları uyruklarına nasıl aldıracak? Her halükârda sadece hapları ulaşılabilir kılmak yeterli olacaktır. Bugün alkol ve tütün ulaşılabilir durumda ve insanlar bu tatminkâr olmayan mükeyyifata, sahte uyarıcılara ve yatıştırıcılara çocuklarının eğitimi için harcamaya hazır olduklarından bir hayli daha fazla para harcıyorlar. Ya da barbitüratlar ve sakinleştiricileri düşünün. Amerika'da bu uyuşturucular ancak doktor reçetesiyle alınabilmektedir. Ama Amerikan kamuoyunun, kentli-endüstriyel bir ortamda hayatı biraz daha çekilir kılacak bir şeylere talebi o kadar fazla ki, doktorlar şu anda yılda kırk sekiz milyon civarında çeşitli sakinleştirici için reçete yazmakta. Üstelik bu reçetelerin büyük bir kısmı yeniden doldurulmakta. Yüz mutluluk dozu yeterli değil. bir şişe daha gönder... Hiç kuşku yok ki, eğer sakinleştiriciler aspirin kadar kolay ve ucuza alınabilirse, şimdi olduğu üzere milyarlarca değil, on milyarlar, yüz milyarlarca adet alınmaya başlayacaktır Ve iyi, ucuz bir uyarıcı neredeyse popüler olacaktır

Diktatörlükte eczacılara her koşul değişikliğinde tutumlarını değiştirmeleri öğretilecektir. Ulusal bunalım dönemlerinde uyarıcıların satışını artırmaya çalışmak onların işidir. Bunalım dönemleri arasında uyruklarının gereğinden fazla uyanıklığı, enerjikliği zorba için sıkıntı verici olabilir. Böyle zamanlarda kitleler sakinleştiriciler ve hayal gördürücüler almaya zorlanacaktır. Bu teskin edici şurupların etkisi altında, efendilerine hiç sorun çıkartmayacaklarına güvenilebilir. Bu haliyle, sakinleştirciler insanların sadece yöneticilerine değil, kendilerine bile sorun çıkarmalarını önleyebilir. Gerilimin fazlası hastalıktır, azı da öyle. Gergin olmamız *gereken* zamanlar, aşırı bir sükûnetin (özellikle de bir kimyasal tarafından dışarıdan empoze edilen bir sükûnetin) tamamen uygunsuz olduğu zamanlar vardır

Benim de katılımcı olduğum *meprobamate* üzerine son zamanlardaki bir sempozyumda, önde gelen bir biyokimyacı, şakayla karışık, Amerikan hükümetinin Sovyet halkına sakinleştiricilerin bu en popülerinden elli milyar dozluk bir hediye vermesini önerdi. Esprinin ciddi bir yanı vardı. Birisi sürekli tehditler ve vaatlerle şartlandırılan, sürekli tek taraflı propagandayla yönlendirilen, öbürü de sürekli televizyonla oyalanan ve Miltown'la sakinleştirilen iki halk arasındaki yarışta, rakiplerden hangisinin öne geçmesi daha muhtemeldir?

Sakinleştirme, sanrılandırma ve şartlandırmanın yanı sıra benim masalımın Soması'nın telkin edilebilirliği yükseltme gücü de vardı, bu yüzden hükümet propagandasının etkilerini pekiştirmek için de kullanılabiliyordu. Daha az etkililik ve daha yüksek bir fizyolojik bedelle, aynı amaç için eczacılık dünyasındaki kimi uyuşturucular zaten kullanılabilmektedir. Örneğin, *scopolamine* vardır, *henban*'ın aktif maddesi, yüksek dozlarda alındığında güçlü bir zehirdir; *pentothal* ve *sodyum amital* vardır Tu-

haf bir nedenden ötürü takma adı "hakikat serumu" olan *pentothal*, çeşitli ülkelerin polisi tarafından gönülsüz suçlulardan itiraflar sızdırmada (veya belki de suçlulara itiraflar telkin etmede) kullanılmaktadır. *Pentothal* ve *sodyum amital* bilinç ile bilinçdışı zihin arasındaki bariyeri alçaltır ve İngiltere'de "abreaksiyon terapisi" diye, Amerika'da "narkosentez" diye bilinen yöntem yoluyla "savaş yorgunluğu"nun tedavisinde büyük değeri vardır. Komünistlerin, önemli mahkûmları mahkemede halk önüne çıkarmaya hazırlanırken, bazen bu uyuşturucuları kullandıkları söylenir.

Bu arada farmakoloji, biyokimya ve nöroloji ilerlemelerini sürdürmekte ve biz önümüzdeki birkaç yıl içinde telkin edilebilirliği artırmak ve psikolojik direnci düşürmek için yeni ve daha iyi kimyasal yöntemlerin keşfedileceğinden bir hayli emin olabiliriz. Diğer her şey gibi bu keşifler de iyi veya kötü şekilde kullanılabilirler Zihinsel rahatsızlığa karşı savaşında psikiyatra yardımcı olabilirler. Daha büyük olasılıkla, (çünkü bilim tanrısal biçimde tarafsızdır) hem özgürleştirecek hem köleleştirecek, aynı anda hem iyileştirip hem de zarar vereceklerdir.

IX

Bilinçaltı İkna

Düşlerin Yorumu'nun 1919 baskısına eklenen bir dipnotta Sigmund Freud, o sıralar takistoskopla yaptığı deneyleri betimleyen bir makale yayımlamış olan Avusturyalı nörolog Dr. Poetzl'in çalışmasına dikkat çekiyordu. (Takistoskop iki biçimde bulunan bir araçtır – ya deneğin bir saniyenin çok küçük bir anında, içinde gösterilen bir resme baktığı bir seyir kutusudur; ya da bir perdenin üzerine bir resmi çok kısa sürede yansıtabilen, yüksek hızlı objektif kapağı olan büyülü bir fenerdir.) Bu deneylerde "Poetzl deneklerden, kendilerine takistoskopta gösterilen bir resimden bilinçli olarak fark ettiklerini çizmelerini istedi... Sonra dikkatini deneklerin hemen o gece gördükleri rüyalara yöneltti ve bir kez daha bu rüyaların gerekli bölümlerini çizmelerini istedi. Yanlış anlamaya hiç yer bırakmayacak biçimde gösterilmiştir ki, seyrettirilen resmin denekçe fark edilmeyen ayrıntıları rüyanın yapımı için malzeme sağlamıştır."

Çeşitli değiştirmeler ve arındırmalarla Poetzl'in deneyleri birçok kez tekrarlandı, en son olarak da Amerikan Psikanaliz Derneği'nin Dergisi'ne rüyalar ve "bilinçöncesi algılama" konusunda üç mükemmel makale sunan Dr Charles Fisher tarafından. Bu arada akademik psikologlar da boş durmadılar Çalışmaları, Poetzl'in bulgularını doğrulayacak, insanların görüp duyduklarını

bildiklerinden aslında çok daha fazlasını gördüklerini, duyduklarını ve bilmeden görüp duydukları şeyin bilinçaltı duygu, düşünce ve davranışlarını etkileyebileceğini göstermiştir.

Katışıksız bilim sonsuza dek katışıksız bilim olarak kalmaz. Er geç uygulamalı bilime ve en sonunda teknolojiye dönüşme eğilimindedir. Teori endüstriyel pratiğe dönüşür, bilgi güç halini alır ve formüllerle laboratuvar deneyleri bir başkalaşım geçirip hidrojen bombası olarak ortaya çıkar. Şimdiki örnekte Poetzl'e ait küçük, katışıksız bilim parçası ve tüm diğer katışıksız, küçük bilim parçaları başlangıçtaki katışıksızlıklarını şaşırtıcı derecede uzun bir süre korudular. Sonra, 1957 güzünün başlarında, yani Poetzl'in orijinal makalesinin yayımlanmasından tam kırk yıl sonra, katışıksızlıklarının tarihe karıştığı ilan edildi; uygulanmış, teknoloji alanına girmişlerdi. Duyuru hatırı sayılır bir heyecan uyandırdı ve bütün uygar dünyada üzerine yazılıp konuşuldu. Ve bunda da şaşılacak yan yok; çünkü "bilinçaltına yansıtma" tekniği, adına böyle deniyordu, kitle eğlencesiyle gizlice birleştirilmişti ve uygar insanların hayatında kitle eğlencesi şu anda Orta Çağlar'da dinin oynadığına benzer bir rol oynamaktadır. Çağımıza pek çok takma ad verildi – Kaygı Çağı, Atom Çağı, Uzay Çağı gibi. Aslında pekâlâ Televizyon Bağımlılığı Çağı, Pembe Dizi Çağı, Diskjokey Çağı denebilirdi. Böylesi bir çağda, Poetzl'in katışıksız biliminin bilinçaltına yansıtma tekniği biçiminde uygulandığının ilan edilmesi, dünyanın kitlece eğlenenleri arasında en yoğunundan bir ilgi uyandırması düşünülemez. Çünkü bu yeni teknik doğrudan onları hedef almıştır ve amacı kendilerine yapılacak olanın farkına varmadan zihinlerini manipüle etmektir Özel olarak tasarlanmış takistoskoplar sayesinde sözler veya resimler bir milisaniye veya daha kısa süre içinde televizyon ekranlarına veya sinema perdesine

program *esnasında* (öncesinde veya sonrasında değil) yansıtılacaktı. "Coca-Cola iç" ya da "Bir Camel yak" sözleri, sevgililerin kucaklaşmaları üzerine, kalbi kırık annenin gözyaşları üzerine bindirilecek ve izleyenlerin optik sistemleri bu gizli mesajları kaydedecek, bilinçaltı zihinleri mesajlara tepki verecek ve bu esnada bilincinde olarak gazoz ve tütün için bir istek duyacaklardır. Bu arada da diğer gizli mesajlar bilinçli işitim için çok usulca fısıldanacak ya da ciyak ciyak öttürülecek. Dinleyici bilinç düzeyinde "Canım, seni seviyorum" gibi bir ifadeye dikkatini yöneltirken, bilinçaltı düzeyde, farkındalık eşiğinin berisinde, inanılmaz derecede hassas kulakları ve bilinçaltı zihni deodorantlarla laksatiflere dair son haberleri alıyor olacaktır.

Bu türden ticari propaganda gerçekten işe yarar mı? Ticari firma tarafından üretilen ve bilinçaltına yansıtma tekniğini açığa çıkaran ilk tanıklık oldukça muğlaktır ve, bilimsel bir bakış açısından, hiç de yeterli değildir. Bir sinemada film gösterimi boyunca düzenli aralıklarla tekrarlandıktan sonra, daha çok patlamış mısır al emri, denildiğine göre, on dakika aradaki patlamış mısır satışlarında yüzde elli artışa neden olmuş. Ama tek bir deney pek az şey kanıtlar. Üstelik bu özel deney zayıf biçimde kurulmuştur. Hiç kontrol yoktu ve sinema izleyicisinin patlamış mısır tüketimini kuşkusuz etkileyen birçok değişkeni hesaba katma yönünde en ufak bir girişimde bulunmamıştır. Bilinçaltı algılama üzerine bilimsel araştırma yapanların yıllarca biriktirdiği bilgiyi uygulamanın en etkili yolu da bu mudur hem? Sırf ürünün adıyla onu alma emrini yansıtarak, satış direncini kırmak ve yeni müşteriler kazanmak gerçekten olası mıdır? Bu soruların her ikisinin de yanıtı çok açık ki olumsuzdur Ama bu demek değildir ki nörolog ve psikologların bulgularının hiçbir pratik önemi yoktur Maharetle uygulandığında, Poetzl'in hoş,

küçük, katışıksız bilim parçası pekâlâ kuşku duymayan zihinlerin manipülasyonu için güçlü bir araç olabilir.

Fikir verici birkaç değini için şimdi patlamış mısır satıcılarından, aynı alanda daha az gürültüyle, ama daha çok hayal gücü ve daha iyi yöntemlerle deney yapanlara geçelim. Zihinlerin bilinç düzeyinin altında manipüle edilmesi yönteminin "yanarsönerli aşılama" diye bilindiği Britanya'da, araştırmacılar bilinçaltı ikna için doğru psikolojik koşulları yaratmanın pratik önemini vurguladılar. Alıcı hafif bir hipnotik trans halinde, belli uyuşturucuların etkisi altında olduğunda ya da hastalık, açlık veya her türden fiziksel, duygusal baskıyla güçten düştüğünde; farkındalık eşiğinin üzerindeki bir telkinin etkili olması daha muhtemeldir. Ama bilinç eşiğinin üzerindeki telkinler için doğru olan, eşiğin altındaki telkinler için de doğrudur. Tek kelimeyle, bir insanın psikolojik direnç düzeyi ne kadar düşük olursa, yanarsönerli olarak aşılanan telkinlerin etkisi o kadar fazla olacaktır. Yarının bilimsel diktatörü fısıldama makineleri ve bilinçaltına yansıtma aygıtlarını okullara ve hastanelere (çocuklarla hastalar ileri derecede telkine açıktırlar) ve de dinliyicilere telkin edilebilirliği yükselten hitabet veya ritüellerle bir ön yumuşatma etkisinin verilebileceği, halka açık her türlü yere kuracaktır.

Bilinçaltı telkinin etkili olmasını bekleyebileceğimiz koşullardan şimdi telkinlerin kendisine dönüyoruz. Hangi durumlarda propagandacı dikkatini kurbanlarının bilinçaltı zihinlerine yöneltmelidir? Doğrudan emirler ("Patlamış mısır al" veya "Oyunu Jones'a ver") ve sınırlanmamış hükümlerin ("Sosyalizm iğrençtir" veya "X'in diş macunu ağız kokusunu giderir") sadece zaten Jones'dan ve patlamış mısırdan yana olan, üretim araçlarının kamusal mülkiyetinin ve vücut kokularının tehlikelerine karşı zaten tetikte olan zihinler üzerinde etkili olması muhtemeldir

Ama varolan bağlılığı güçlendirmek yeterli değildir; propagandacı, eğer aldığı parayı hak ediyorsa, yeni bağlılık yaratmalı, aldırışsız ve kararsızları kendi yanına çekmeyi bilmeli, hasmı yatıştırabilmeli, hatta doğru yola döndürebilmeli. Bilinçaltı iddia ve emre bilinçaltı iknayı eklemesi gerektiğini de bilir.

Farkındalık eşiğinin üzerinde, en etkili usdışı ikna yöntemlerinden biri, eşleştirme yoluyla ikna denebilecek olanıdır. Propagandacı seçilen ürünü, adayını veya davasını belli bir kültürde insanların çoğunun sorgusuz sualsiz iyi gözüyle baktığı bir şeyin veya kişinin imgesiyle, fikriyle keyfi biçimde eşleştirir. Böylelikle, bir satış kampanyasında kadın güzelliği keyfi biçimde buldozerden idrar söktürücüye her şeyle eşleştirilebilir; politik bir kampanyada yurtseverlik *ırk ayrımcılığından* birleşmeye her davayla, Mahatma Gandhi'den Senatör McCarthy'ye her insanla eşleştirilebilir. Yıllar önce, Orta Amerika'da, kullanan kişilere karşı beni sarsılmış bir hayranlıkla dolduran bir eşleştirme yoluyla ikna örneği gözlemledim. Guatemala dağlarında tek önemli sanat yapıtı, ürünlerini Yerlilere satan yabancı şirketlerin ücretsiz dağıttığı renkli takvimlerdir. Amerikan takvimleri köpeklerin, doğa manzaralarının, yarı çıplak haldeki genç kadınların resimlerini gösteriyordu. Ama Yerliler için köpekler sadece yararlı nesneler, manzaralar onların gereğinden fazla gördüğü şeylerdir ve yarı çıplak sarışınlar ilgilerini çekmez, belki biraz da iticidir. Bunun sonucunda Amerikan takvimleri Alman takvimlerinden çok daha az popülerdi; çünkü Alman reklamcılar, Yerlilerin neye değer verdiğini ve ilgi duyduğunu anlama zahmetine katlanmışlardı. Özellikle bir ticari propaganda şaheserini hatırlıyorum. Bir aspirin üreticisi tarafından çıkartılmış bir takvimdi. Resmin dibinde beyaz tabletlerin tanıdık şişesi üzerindeki tanıdık markayı görüyordunuz. Yukarısında ne kar manzarası, ne güz orma-

nı, ne spanyel köpeği, ne de iri göğüslü kabare kızları vardı. Hayır – açıkgöz Almanlar ağrı kesicileri, bir kümülüs bulutunun üzerinde oturan, Aziz Yusuf, Bakire Meryem, çeşitli azizler ve çok sayıda meleğin çevrelediği Kutsal Teslis'in parlak renklerle boyanmış, aşırı canlı bir resmiyle eşleştirmişlerdi. Böylece asetil salisilik asitin mucizevi meziyetleri, Yerlilerin basit ve derinden dindar zihinlerinde Tanrı Baba ve bütün gök ordusu tarafından garanti altına alınmıştı.

Bu türden eşleştirme yoluyla ikna, bilinçaltına yansıtma tekniklerinin bilhassa iyi uyduğu bir şeydir. New York Üniversitesi'nde Ulusal Sağlık Merkezi'nin desteğiyle gerçekleştirilen bir dizi deneyde, bir kişinin bilinç düzeyinde gördüğü bir imge hakkındaki duygularının, imgeyi bilinçaltı düzeyde bir başka imgeyle ya da daha iyisi, değer taşıyan sözcüklerle eşleştirerek değiştirebileceği bulundu. Böylece, bilinçaltı düzeyde "mutlu" sözcüğüyle eşleştirildiğinde boş, ifadesiz bir yüz gözlemciye gülümsüyor, dostça, sevimli, canayakın gibi görünüyor. Aynı yüz, yine bilinçaltı düzeyde, "kızgın" sözcüğüyle eşleştirildiğinde, sert bir ifade takınmış ve gözlemciye düşman ve nahoş hale gelmiş. (Bir grup genç kadına aynı zamanda çok erkeksi gelmiş – "mutlu" ile eşleştirildiğinde ise yüzü kendi cinslerinden birine ait gibi görmüşler. Babalar ve kocalar, lütfen not alın.) Ticari ve politik propagandacı için bu buluşlar, apaçık ki, çok önemlidir. Eğer kurbanlarını anormal derecede yüksek telkine açık bir hal içine koyabilirse, bu haldeyken onlara satmak zorunda olduğu kişi, şey ve bir simge aracılığıyla da davayı gösterebilirse ve eğer, bilinçaltı düzeyde, bu şey, kişi veya simgeyi değer taşıyan bir sözcük veya imgeyle eşleştirebilirse, hiç çaktırmadan duygularını ve kanılarını değiştirebilir. New Orleans'taki bir girişimci ticaret grubuna göre, bu tekniği kullanarak filmlerle televizyon oyunlarının

eğlence değerini artırmak mümkün olacaktır. İnsanlar güçlü duygular hissetmekten hoşlanırlar, dolayısıyla da trajedileri, korku öykülerini, cinayet sırlarını ve tutku hikâyelerini severler. Bir kavga ya da kucaklaşmanın oyunlaştırılması izleyicilerde güçlü duygular uyandırır. Bilinçaltı düzeyde, doğru sözcükler ve simgelerle eşleştirilirse daha güçlü duygular bile uyandırabilir. Örneğin, *Silahlara Veda*'nın film versiyonunda, çocuğunu doğururken kadın kahramanın ölümü o sahnenin gösterimi esnasında "acı" "kan" ve "ölüm" gibi uğursuz sözcükler defalarca kez perdenin üzerine bilinçaltının algılayabileceği biçimde yansıtılarak, olduğundan çok daha üzücü yapılabilirdi. Bilinç düzeyinde sözcükler görülmeyecekti; ama bilinçaltı zihin üzerindeki etkileri çok büyük olabilir, bu etkiler oyunculuk ve diyalogların bilinç düzeyinde uyandırdığı duyguları güçlü biçimde pekiştirebilirdi. Eğer, bir hayli kesin gözüktüğü üzere, bilinçaltına yansıtma sinemaya gidenlerin hissettikleri duyguları sürekli yoğunlaştırabiliyorsa, film endüstrisi iflastan hâlâ kurtarılabilir – yani, eğer televizyon oyunu yapımcıları önce o noktaya varmazlarsa.

Eşleştirme yoluyla ikna ve bilinçaltına telkin yoluyla duyguların artırılması hakkında söylenenlerin ışığında, yarının politik mitinginin nasıl olacağını hayal etmeye çalışalım. Aday (eğer hâlâ adaylar sorunu varsa) ya da yöneten oligarşinin atanmış temsilcisi herkesin dinlemesi için konuşmasını yapacak. Bu arada takistoskoplar, yani fısıldayan ve ciyaklayan makineler, ancak bilinçaltı zihnin yanıt verebileceği kadar sönük resimlerin projektörleri, sistematik olarak adam ve davasını pozitif yüklü sözcükler ve kutsanmış imgelerle eşleştirerek, devlet veya partinin düşmanlarından ne zaman bahsetse menfur simgeleri yanarsönerli biçimde aşılayarak söylediklerini pekiştirir. Amerika'da Abraham Lincoln'ün anlık görüntüleri ve "halkın yönetimi" söz-

cükleri kürsünün üzerine yansıtılacaktır. Rusya'da konuşmacı tabiî ki Lenin'in bir anlık görüntüleriyle, "halkın demokrasisi" sözcükleriyle ve Marx Baba'nın yalvaçsı sakalıyla eşleştirilecektir. Bütün bunlar, neyse ki gelecekte olduğundan, gülümsemeyi başarabiliriz. Bundan on ya da yirmi yıl sonra, her şey çok daha az eğlenceli gözükecek. Çünkü şu anda sadece bilimkurgu olan, o zaman gündelik politik olgu halini alacaktır.

Poetzl *Cesur Yeni Dünya*'yı yazarken her nasılsa atladığım öncülerden biriydi. Benim masalımda "bilinçaltına yansıtmaya" hiç atıf yoktur. Bu ihmalden doğan bir hatadır ve kitabı bugün yeniden yazacak olsaydım, kesinlikle düzeltmem gerekirdi.

X

Hipnopedya

1957'nin güz sonlarında, California'daki Tulere County'de bir ceza kurumu olan Woodland Road Camp acayip, ilginç bir deneye sahne oldu. Psikolojik kobay olmaya gönüllü olmuş bir grup mahkûmun yastıkları altına minyatür hoparlörler yerleştirildi. Bu hoparlörlerin her biri Cezaevi Müdürü'nün bürosundaki bir pikaba bağlıydı. Gece boyunca her saat başı ilham gibi bir fısıltı "ahlaklı yaşamanın ilkeleri" üzerine kısa bir vaazı tekrarlıyordu. Gece yarısında uyanan bir mahkûm hâlâ kısık olan bu sesin temel erdemleri övüşünü ya da, kendi İyi Ben'inin lehine "Ben herkes için sevgi ve şefkat doluyum, bunun için Tanrım bana yardım et" diye mırıldaşını duyabilirdi.

Woodland Road Camp hakkında okuduktan sonra, *Cesur Yeni Dünya*'nın ikinci bölümüne döndüm. Batı Avrupa'dan sorumlu Kuluçka ve Şartlandırma Müdürü bir grup şartlandırma ve kuluçkalama öğrencisine, Ford'dan sonra yedinci yüzyılda Hipnopedya olarak bilinen devlet kontrolündeki ahlak eğitimi sisteminin çalışmalarını açıklar. Uykuda öğretime yönelik ilk girişimler, demişti Müdür dinleyicilerine, yanlış yolu tutmuşlar, dolayısıyla da, başarısız olmuşlardı. Eğitimciler uykudaki öğrencilerine entelektüel eğitim vermeye çalışmışlardı. Ama entelektüel etkinlik uykuyla uyuşmazdı. Hipnopedya ancak *ahlak* eği-

timi için kullanıldığında başarılı olurdu – başka bir deyişle, azaltılmış psikolojik direnç esnasında sözel telkin yoluyla davranış şartlandırması için kullanıldığında. "Sözsüz şartlandırma kaba ve toptancıdır, Devlet'in talep ettiği daha karmaşık davranış biçimlerini kafaya sokamaz. Bunun için sözlerin olması gerek, ama akıldan uzak sözlerin" anlaşılmaları için hiç tahlil gerektirmeyen, uyuyan beyin tarafından topluca yutulabilen türden sözler. Bu gerçek hipnopedyadır, "bütün zamanların en büyük ahlaklandırıcı ve sosyalleştirici gücü." *Cesur Yeni Dünya*'da alt kastlara ait hiçbir yurttaş sorun çıkarmamıştır. Neden? Çünkü, konuşabildiği ve kendisine söyleneni anladığı andan itibaren, alt kastlardan her çocuk geceden geceye mahmurluk ve uyku saatleri boyunca defalarca tekrarlanan telkinlere tabi tutulur. Bu telkinler "tıpkı sıvı mühür balmumunun damlaları gibi" idi, "yapışan, kabuk bağlayan, üzerine düştükleri şeyle, en sonunda kaya kıpkırmızı bir damla halini alıncaya dek kendini birleştiren damlalar. Ta ki çocuğun zihni bu telkinlerden *ibaret* olana ve bu telkinlerin toplamı da çocuğun zihni olana kadar. Üstelik sırf çocuğun zihni de değil. Yetişkinin zihni de, tüm yaşamı boyunca. Yargılayan, arzulayan ve karar veren zihin – bu telkinlerden meydana gelmiştir. Ama bu telkinler *bizim* telkinlerimizdir – Devlet'ten gelen telkinler...

Bugüne kadar hiçbir Devlet, bildiğim kadarıyla, Tulare County'den daha korkunç telkinlerde bulunmadı ve Tulare'ın kanunları bozanlara uyguladığı hipnopedik telkinler kusur bulunamayacak kadar iyidir. Keşke, sırf Woodland Road Camp'in mahkûmları değil, hepimiz uykudayken herkes için sevgi ve şefkatle doldurulabilsek etkili biçimde! Hayır, insanın itiraz ettiği şey, ilhamvari fısıltının ilettiği mesaj değil; hükümet aracıları yoluyla uykuda öğretim yapma ilkesidir. Demokratik bir toplum-

da otoriteyi uygulamak için temsilci olarak görevlendirilmiş olan devlet görevlilerinin kendi takdirlerine bağlı olarak kullanmalarına izin verilmesi gereken türden bir araç mıdır hipnopedya? Mevcut örnekte onu sadece gönüllüler üzerinde ve en iyi niyetlerle kullanmaktalar. Ama diğer örneklerde niyetlerinin iyi olacağının ve aşılamanın gönüllülük temeli üzerinde olacağının hiçbir garantisi yok. Devlet görevlilerinin yoldan çıkmalarına olanak veren her yasa ya da toplumsal düzenleme kötüdür. Kendilerine verilen gücü kendi lehlerine ya da Devlet'in yararına ya da bir politik, ekonomik veya ruhbani örgütün yararına kullanma ayartısına kapılmaktan onları koruyan her yasa ya da düzenleme iyidir. Eğer etkiliyse, hipnopedya, esir bir dinleyici kitlesine telkinler empoze etme konumundaki herkesin elinde olağanüstü derecede güçlü bir araç olur. Demokratik toplum; iktidarın kötüye kullanıldığı ve bu nedenle devlet görevlilerine ancak sınırlı bir miktarda ve sınırlı bir süre için teslim edilebileceği önermesine sadık toplumdur. Böyle bir toplumda hipnopedyanın devlet görevlileri tarafından kullanılması yasayla düzenlenmelidir –yani, eğer hipnopedya gerçekten bir iktidar aracıysa tabiî. Ama sahiden bir iktidar aracı mıdır? F.S. yedinci yüzyılda işlemesini hayal ettiğim kadar iyi işleyecek midir şimdi? Örneği birlikte inceleyelim.

Psychological Bulletin'in Haziran 1955 sayısında, Charles W Simon ile William H. Emmons bu alandaki en önemli on çalışmayı tahlil edip değerlendirdi. Bu çalışmaların tamamı hafızayla ilgiliydi. Uykuda öğretme, öğrenciye ezberleyerek öğrenmesinde yardımcı olur mu? Uyuyan kişinin kulağına fısıldanan şeylerin ne kadarı ertesi sabah uyandığında hatırlanır? Simon ile Emmons aşağıdaki yanıtı verirler: "On tane uykuda öğrenme çalışması gözden geçirildi. Bunların çoğu, ticari kuruluşlar tarafın-

dan veya popüler dergilerle haber yazılarında uyku esnasında öğrenmenin olabilirliğini destekleyen bir kanıt olarak oldukları gibi alıntılandılar. Deneysel tasarımları, istatistikleri, yöntembilim ve uyku ölçütleri eleştirel bir tahlile tabi tutuldu. Bütün çalışmaların bu alanlardan bir veya birkaçında zaafları vardı." Uyku esnasında öğrenmenin gerçekten vuku bulduğunu incelemeler su götürmez bir şekilde ortaya koymamaktadır. Ama "deneklerin uyanık olup olmadıklarını hatırlayamadıkları özel bir uyanıklık halinde" bir öğrenme gerçekleşmektedir. "Bu, çalışma zamanındaki ekonomi bakımından büyük bir önem taşıyabilir, ama uykuda öğrenme olarak yorumlanamaz.. sorun, kısmen, yetersiz bir uyku tanımından ötürü karışık hale gelmektedir."

Bu arada, Amerikan Ordusu'nun İkinci Dünya Savaşı (hatta deneysel olarak Birinci Dünya Savaşı) sırasında Mors Alfabesi'yle yabancı dillere yönelik gündüz öğretimleri, uykuda öğretimle desteklenmiştir –anlaşılan tatminkâr sonuçlar alınarak. İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinden bu yana Birleşik Devletler'de ve başka yerlerde pek çok ticari kuruluş, rollerini öğrenme acelesi içindeki oyunculara, doğaçlama olarak beliğ konuştukları yanılsamasını uyandırmak isteyen politikacı ve vaizlere, sınavlarına hazırlanan öğrencilere, son olarak ve belki de en kârlı biçimde, kendilerinden memnun olmayan, telkin olunmak veya kendi kendine telkinde bulunmak isteyen sayısız insana, yastık hoparlörleri ve saatle kontrol edilen fonograflar sattılar. Kendi kendine idare edilen telkin, kolayca manyetik banda kaydedilebilir ve gündüzleri olsun uykuda olsun, tekrar tekrar dinlenebilir Dışarıdan telkinler, zengin çeşitlilikte yardımcı mesajlar taşıyan plaklar halinde satın alınabilir Gerginliğin giderilmesi ve derin bir gevşemenin sağlanmasına yönelik plaklar, özgüveni geliştirmeye yönelik plaklar (çoğunlukla tezgâhtarlar tarafından kulla-

nılmaktalar), kişinin cazibesini artırmaya ve kişiliğini çekicileştirmeye yönelik plaklar piyasada bulunabilmektedir. En çok satanlar arasında cinsel uyumun başarılması ve kilo vermeye yönelik plaklar yer almaktadır. ("Ben çikolatayı sevmiyorum, patatesin çekiciliğine duyarsızım, mafinler beni etkilemez.") İleri sağlığa, hatta daha çok para kazanmaya yönelik plaklar var. Dikkati çeken şey de şu ki, bu plakları alan minnettar müşterilerin kendiliğinden gönderdikleri teşekkür mektuplarına göre, bu amaca yönelik hipnopedik telkinleri dinledikten sonra çoğu insan gerçekten para kazanmakta, çoğu şişman kadın kilo vermekte ve boşanmanın eşiğindeki çoğu çift, cinsel uyumu başarıp artık mutluluk içinde yaşamaktadır.

Bu bağlamda Theodore X. Barber'ın *The Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*'in Ekim 1956 sayısında yayımlanan "Uyku ve Hipnoz" başlıklı makalesi çok aydınlatıcıdır. Bay Barber, hafif uyku ile derin uyku arasında ciddi bir farkın olduğuna değinmektedir. Derin uykuda elektro-ansefalograf hiç alfa dalgası kaydetmez; hafif uykuda alfa dalgaları kendilerini gösterirler. Bu açıdan hafif uyku, derin uykudan çok, uyanık ve hipnotik hallere (ki her ikisinde de alfa dalgaları mevcuttur) yakındır. Gürültülü bir ses derin uykudaki bir kişinin uyanmasına neden olur. Daha az şiddetli bir uyarıcı ise uyandırmaz, ama alfa dalgalarının yeniden görünmelerine neden olur. Söz konusu süre için derin uyku yerini hafif uykuya bırakmıştır.

Derin uykudaki bir kişiye telkinde bulunulamaz. Ama hafif uyku halindeki deneklere telkinde bulunulduğunda, deneklerin hipnotik transta telkine yanıt verdikleri gibi tepki gösterdiklerini Bay Barber fark etmiştir.

Daha önceki hipnotizma araştırmacılarının pek çoğu benzer deneyler yapmıştı *Hipnotizmanın Tarihi, Pratiği ve Teorisi* adlı,

ilk olarak 1903'te yayımlanmış klasik çalışmasında Milne Bramwell, "çoğu otorite"nin "doğal uykuyu hipnotik uykuya çevirdiğini ileri sürdüğü"nü kaydeder. "Wetterstrand'a göre, birinin uyuyan insanlarla, özellikle çocuklarla bağlantı kurması çoğu durumda çok kolaydır Wetterstrand bu yöntemin hipnoza büyük pratik değer kazandırdığını düşünmekte ve yöntemi çoğu kez başarıyla kullandığını iddia etmektedir." Bramwell (Bernheim, Moll ve Forel gibi önde gelen otoriteler de dahil olmak üzere) pek çok başka deneyimli hipnozcudan aynı amaçla alıntılar yapar. Bugün bir deneyci "doğal uykuyu hipnotik olana çevirmek"ten söz etmez. Bütün söyleyebileceği, hafif uykunun (alfa dalgaları olmayan derin uykuya karşıt olarak), pek çok deneğin hipnoz altındayken kabul etmeye hazır olduğu ölçüde telkinleri kabul edeceği bir hal olduğudur. Örneğin, hafif uykuda, bir süre sonra aşırı derecede susamış hissederek uyanacakları söylendikten sonra, çoğu denek gerektiği üzere kupkuru bir boğaz ve suya hasretle uyanacaktır. Korteks doğru düşünemeyecek kadar atıl olabilir; ama telkinlere yanıt verecek ve onları özerk sinir sistemine iletecek kadar tetiktedir.

Gördüğümüz üzere, İsveçli tanınmış doktor ve deneyci Wetterstrand, özellikle uyuyan çocukların hipnotik tedavilerinde başarılıydı. Günümüzde, Wetterstrand'ın yöntemleri, genç annelere hafif uyku saatleri boyunca çocuklarına yararlı telkinlerde bulunma sanatını öğreten belli sayıda pediatrist tarafından kullanılmaktadır. Bu tür hipnopedya yoluyla çocuklar altlarını ıslatmaktan ve tırnaklarını yemekten kurtulabilir, ameliyat odasına kaygısız gitmeye hazırlanabilir, hayat koşulları, herhangi bir nedenle, üzüntü verici olduğunda güven ve rahatlama telkin edilebilirler Küçük çocuklarda tedavi edici uykuda öğretimlerle dikkate değer sonuçların elde edildiğini gördüm. Kıyaslanabilir

sonuçlar herhalde çoğu yetişkinde de başarılabilir.

Geleceğin diktatörü için, bütün bunlardan alınacak ders çok açıktır. Doğru koşullarda hipnopedya gerçekten işe yaramaktadır –öyle görünüyor ki, aşağı yukarı hipnoz kadar işe yaramaktadır. Hipnotik transtaki bir insana veya insanla yapılabilen şeylerin çoğu, hafif uykudaki bir insana veya insanla yapılabilmektedir. Sözlü telkinler uyuklayan korteksten ortabeyine, beyin köküne ve özerk sinir sistemine geçirilebilmektedir. Eğer bu telkinler iyi kavranır ve sık tekrarlanırsa, uyuyanın bedensel işlevleri geliştirilebilir ve onlara müdahale edilebilir, yeni duygu kalıpları yerleştirilebilir ve eskileri değişikliğe uğratılabilir, hipnoz sonrasına dönük emirler verilebilir, sloganlar, formüller ve tetikleyici sözler beyne derin biçimde kazınabilir. Çocuklar yetişkinlerden daha iyi hipnopedik deneklerdir ve geleceğin diktatörü bu gerçeğin bütün avantajını kullanacaktır. Kreş veya anaokulu yaşındaki çocuklar öğle şekerlemeleri esnasında hipnopedik telkinlere tabi tutulacaktır. Daha büyük çocuklar, özellikle de parti üyelerinin çocukları –büyüyünce lider, yönetici ve öğretmen olacak kızlarla oğlanlar– için kusursuz bir gündüz öğretiminin geceleyin uykuda öğretimle destekleneceği yatılı okullar bulunacaktır. Yetişkinlerin durumunda ise hastalara özel ilgi gösterilecektir. Pavlov'un yıllar önce gösterdiği üzere, zihnen güçlü ve dirençli köpekler bir ameliyattan sonra veya güçsüz düşüren bir hastalıktan mustaripken telkine açık hale gelirler. Dolayısıyla diktatörümüz her hastane koğuşunun ses kablolarıyla donatılmasına bakacaktır Apandis ameliyatı, loğusalık, zatürree veya karasarılık nöbeti, bağlılık ve güven konulu ders için bir fırsat, yerel ideolojinin ilkelerine bir iman tazeleyici haline getirilebilir. Başka eli mahkûm dinleyiciler hapisanelerde, çalışma kamplarında, kışlalarda, denizdeki gemilerde, gece yolculuğuna çıkmış

trenler ve uçaklarda, otobüs terminalleriyle tren istasyonlarının iç karartıcı bekleme salonlarında bulunabilir. Bu eli mahkûm dinleyicilere yapılan telkinler hepi topu yüzde on kadar tesirli olsa bile, sonuçlar yine de etkileyici ve bir diktatör için son derece arzu edilir türdendir.

Hafif uyku ve hipnozla birlikte varolan yükseltilmiş telkin edilebilirlikten uyanık olanların –en azından uyanık olduğunu sananların– normal telkin edilebilirliğine geçelim. (Aslında, Budistlerin ısrar ettiği gibi, çoğumuz her zaman yarı uyanığız ve hayatı başkasının telkinlerine itaat eden uyurgezerler gibi yaşarız. Aydınlanma tam uyanıklıktır. "Buddha" sözcüğü "Uyanık" diye tercüme edilebilir.)

Genetik olarak her insan biriciktir ve çoğu bakımdan diğer tüm insanlardan farklıdır. İstatistiksel normdan bireysel farklılaşmanın menzili, şaşırtıcı ölçüde geniştir. İstatistiksel normun gerçek hayatta değil, sadece sigorta hesaplarında işe yaradığını da unutmayalım. Gerçek hayatta ortalama insan diye biri yoktur. Her biri zihin ve bedene ilişkin doğuştan gelme kişisel özellikleri olan, hepsi biyolojik farklılıklarını kültürel bir kalıbın tektipliliğine sokmaya çalışan (veya sokmaya zorlanan) tek tek erkekler, kadınlar ve çocuklar vardır sadece.

Telkin edilebilirlik bireyden bireye önemli ölçüde değişen niteliklerden biridir. Çevre etkenleri, hiç kuşkusuz, bir kişiyi diğerinden daha telkin edilebilir kılmada kendi rollerini oynarlar; ama bireylerin telkin edilebilirliğinde bünyevi farkların olduğu da bir o kadar kuşku götürmezdir Telkine aşırı direnç hayli enderdir Bereket versin ki. Çünkü eğer herkes bazı insanların olduğu denli telkin edilemez olsaydı, toplumsal yaşam olanaksız olurdu. Çoğu insan, değişen derecelerde olmakla birlikte, bir hayli telkin edilebilir olduğu içindir ki, toplumlar makul ölçüde bir verimli-

likle işlerler. Aşırı telkin edilebilirlik, muhtemelen, aşırı telkin edilemezlik kadar enderdir Yine bereket versin ki. Çünkü eğer insanların çoğu telkin edilebilirliğin uç sınırlarındaki erkek ve kadınlar kadar dışarıdan telkine açık olsaydı, özgür, akılcı seçim seçmenlerin büyük kısmı için neredeyse olanaksız olur ve demokratik kurumlar hayatta kalamaz, hatta hiç var olamazdı.

Birkaç yıl önce, Massachusetts Genel Hastanesi'nde, bir grup araştırmacı yalancı-ilaçların acıdan kurtarıcı etkileri üzerine aydınlatıcı bir deney yaptılar. (Yalancı-ilaç, hastanın etkin bir ilaç olduğuna inandığı, ancak farmakolojik bakımdan aslında etkisiz olan her şeydir.) Bu deneyde denekler, ameliyattan yeni çıkmış ve hepsi cidden acı içinde olan yüz altmış iki hastaydı. Ne zaman bir hasta acıdan kurtulmak için ilaç istese, ya morfin ya da damıtılmış su enjekte ediliyordu. Bütün hastalar biraz morfin biraz da yalancı-ilaç almıştı. Hastaların yüzde otuz kadarı yalancı-ilaçla hiç rahatlamamıştı. Öte yandan, yüzde on dördü, her damıtılmış su enjeksiyonunun ardından rahatlama hissetmişti. Grubun geriye kalan yüzde elli beşi bazı durumlarda yalancı-ilaçla rahatlamış, bazı durumlarda rahatlamamıştı.

Telkine açık olan tepki-verenler telkine kapalı tepki-vermeyenlerden hangi bakımlardan ayrılmaktaydı? Dikkatli inceleme ve denemeler ne yaşın ne de cinsiyetin önemli bir etken olduğunu ortaya çıkarmıştır. Erkekler yalancı-ilaca kadınlar kadar, gençler de yaşlılar kadar tepki vermişlerdir. Standart testlerle ölçülen zekâ da önemli görünmez. İki grubun ortalama zekâ yaşı aşağı yukarı aynıydı. İki grubun üyeleri arasında önemli ölçüde farklı olan şey, her şeyden çok mizaçlarıyla kendileri ve diğer insanlar hakkında taşıdıkları duygulardı. Tepki-verenler, vermeyenlerden işbirliğine daha açık, daha az eleştirel, daha az kuşkucuydu. Hemşirelere sorun çıkarmıyor, hastanede gördükleri te-

davinin "harika" olduğunu düşünüyorlardı. Ama diğer insanlara karşı tepki-vermeyenlerden daha dostça davransalar da, tepki-verenler kendileri hakkında genel olarak daha çok kaygı taşımaktaydılar. Gerginken, bu kaygı kendini mide bulantıları, ishal ve baş ağrıları gibi çeşitli psikosomatik belirtilere dönüştürmeye meyillidir. Kaygılarına rağmen veya kaygıları nedeniyle, tepki-verenlerin çoğu duygularını göstermekte daha rahat ve daha konuşkandılar. Aynı zamanda çok daha dindar, kiliselerinin işlerinde çok daha etkin ve, bilinçaltı düzeyinde, karın ve leğen organlarıyla zihinleri daha çok meşguldü.

Yalancı-ilaçlara verilen tepkilerle ilgili rakamları, hipnoz üzerine yazan yazarların kendi özel alanlarına ilişkin yaptıkları tahminlerle karşılaştırmak ilginç olacaktır. Bize söylenenlere göre, nüfusun yaklaşık beşte biri çok kolay hipnotize edilebilir. Diğer bir beşte biri ya hiç hipnotize edilemez ya da ancak ilaçlar veya bitkinlik psikolojik direnci azalttığı zaman hipnotize edilebilir Geriye kalan beşte üçlük kesim, ilk gruptan biraz daha zor, ama ikinci gruptan çok daha kolay hipnotize edilebilir. Hipnopedik plak üreticilerinden biri bana müşterilerinin yaklaşık yüzde yirmisinin çok coşkulu olduğunu ve kısa zamanda çarpıcı sonuçlar bildirdiklerini söylemişti. Telkin edilebilirlik tayfının öbür ucunda, sürekli parasını geri isteyen yüzde sekizlik bir azınlık var. Bu iki uç arasında, çabuk sonuçlar alamayan, ama uzun vadede etkilenebilecek kadar telkine açık insanlar bulunmaktadır. Eğer uygun hipnopedik öğretimleri azimle dinlerlerse, istediklerini –özgüven, cinsel uyum, zayıflama veya daha çok para– en sonunda elde edeceklerdir.

Demokrasi ve özgürlük idealleri, insanın telkin edilebilirliği gibi ilkel ve acımasız bir gerçekle karşı karşıyadır Her beş seçmenden biri neredeyse göz açıp kapayıncaya kadar hipnotize

edilebilmekte, yedi seçmenden biri su enjekte edilerek acısından kurtarılabilmektedir; dört seçmenden biriyse hipnopedyaya anında coşkuyla yanıt verecektir. Bu işbirliğine aşırı yatkın azınlıklara, daha az olan telkin edilebilirlikleri, gerekli zamana ve zahmete katlanmaya hazır, işini bilen herkesçe etkili biçimde istismar edilebilecek ağırkanlı çoğunlukları da eklemek gerek.

Bireysel özgürlük, ileri derecedeki bireysel telkin edilebilirlikle uyuşur mu? Hem bireylerin hem de kalabalıkların telkin edilebilirliğini istismar etme sanatı ve biliminde eğitilmiş becerikli zihin manipülatörlerinin içten yıkma girişimine demokratik kurumlar dayanabilir mi? Bir kişinin kendi yararına veya demokratik toplumun yararına aşırı telkin edilebilir olma yönündeki doğuştan eğilimi ne ölçüde eğitimle etkisizleştirilebilir? Aşırı telkin edilebilirliğin tüccarlar, ruhban sınıfı, iktidarda olan olmayan politikacılar tarafından istismarı nereye kadar yasayla kontrol edilebilir? İlk iki soru daha önceki bölümlerde belirtik veya örtük biçimde tartışıldı. Sıradaki bölümde ise önleme ve tedavi sorunlarını ele alacağım.

XI
Özgürlük İçin Eğitim

Özgürlük için eğitim, olguları dile getirmek ve değerleri ifade etmekle başlamalı; değerleri gerçekleştirmek ve, hangi nedenle olursa olsun, olguları görmezden gelmeyi, değerleri inkâr etmeyi seçenlerle savaşmak için doğru teknikleri geliştirmekle devam etmelidir.

Önceki bölümlerden birinde, Sosyal Ahlak ve bu yolla aşırı örgütlenmeyle aşırı nüfustan kaynaklanan kötülüğün meşrulaştırılması, iyiymiş gibi gösterilmesini ele almıştım. Böyle bir değerler sistemi insanın fiziği ve mizacı diye bildiğimiz şeyle uyumlu mudur? Sosyal Ahlak, insan davranışını belirleyen en önemli şeyin yetişme olduğunu ve doğanın –bireylerin doğduklarında sahip oldukları psiko-fiziksel donanımın– önemsiz bir etken olduğunu kabul eder. Ama bu doğru mudur? İnsanların toplumsal çevrenin ürünleri olmaktan ibaret oldukları doğru mudur? Ve eğer doğru değilse, bireyin üyesi olduğu gruptan daha az önemli olduğunu savunmak için ne gibi bir gerekçe olabilir?

Mevcut tüm kanıtlar, bireylerin ve toplumların yaşamında kalıtımın kültürden daha önemsiz olmadığına işaret etmektedir Her birey biyolojik olarak biriciktir ve başka hiçbir bireye benzemez. Bu nedenle özgürlük büyük bir iyilik, hoşgörü büyük bir erdem ve sıkı denetim büyük bir talihsizliktir Pratik veya teorik

gerekçelerle diktatörler, Örgütçüler ve bazı bilim adamları insanların doğalarının çıldırtan farklılığını başa çıkılabilecek bir tektipliliğe indirgemeye can atarlar. Davranışçı coşkusunun ilk fışkırışında J. B. Watson "ne kalıtsal davranış kalıpları için ne de ailelerde süregiden (müzik, resim vb) özel yetenekler için hiçbir dayanak bulamadığı"nı açıkça ifade eder. Bugün bile seçkin bir psikoloğun, Harvard'dan Profesör B. F Skinner'ın, "bilimsel açıklama gitgide daha kapsamlı hale geldikçe, bireyin kendisine ait diye iddia edebileceği katkı sıfıra yaklaşmakta gibidir. İnsanın çok övünülen yaratıcı güçleri, ahlak, bilim ve sanattaki başarıları, seçme yeterliliği ve bizim onu seçiminin sonuçlarından sorumlu tutma hakkımız –bunların hiçbiri yeni bilimsel otoportrede göze çarpmaz" dediğine tanık oluruz. Tek kelimeyle, Shakespeare'in oyunları ne Shakespeare tarafından, ne de Bacon veya Oxford Kontu tarafından yazılmıştı; onları yazan Elizabeth devri İngiltere'siydi.

Altmış yıl kadar önce, William James, Herbert Spencer'ın saldırılarına karşı öncü bireyi savunmaya giriştiği, "Büyük Adamlar ve Çevreleri" konulu bir yazı yazdı. Spencer "Bilim"in (belli bir tarihteki X, Y ve Z adlı profesörlerin görüşlerinin şu şaşılacak derecede uygun kişileştiriminin) Büyük Adam'ı tamamen lağvettiğini duyurmuştu. "Büyük adam, diye yazmıştı, "atalarının bir ürünü olarak ona hayat veren toplumdaki diğer tüm görüngülerle birlikte sınıflandırılmalıdır." Büyük adam "değişikliklerin neredeyse başlatıcısı. olabilir (veya öyle görünebilir). "Ama bu değişikliklerin gerçek açıklaması diye bir şey var olacaksa, büyük adamla toplumunun birlikte içinden çıktıkları koşullar bütününde aranmalıdır o." Hiçbir işlemsel anlamın muhtemelen verilemeyeceği şu boş derinliklerden biridir bu. Filozofumuzun dediği şu: Bir şeyi tam olarak anlayabilmek için, önce her şeyi

bilmemiz gerek. Ona ne şüphe. Ama aslında her şeyi asla bilemeyiz. Dolayısıyla kısmi anlama ve yaklaşık nedenlerle –büyük adamların etkisi de dahil– yetinmemiz gerekir. "İnsan için kesin bir şey varsa, o da yerinde olarak büyük adamın toplumu diye adlandırılan şeyin kendisinin büyük adam onu yaratmadan onu yeniden yaratamayacağıdır. Onu yaratan şey; benim yazı yazmamı sağlayan bu gazın yanıp sönmesiyle Vezüv kraterinin ne kadar işi olursa fizyolojik güçlerle o kadar işi olan toplumsal, politik, coğrafi ve bir dereceye kadar antropolojik koşullardır. Sosyolojik basınçların yirmi altı Nisan 1564'te Stradford-upon-Avon üzerinde, bütün zihinsel özellikleriyle William Shakespeare'in doğmasını gerektirecek biçimde etkili olduğunu savunuyor olabilir mi Bay Spencer? Ve, adı geçen Shakespeare çocuk kolerasından ölseydi, başka bir annenin sosyolojik dengeyi onarmak için onun ikiz bir kopyasını doğurması gerekeceğini mi söylemek istiyor?"

Profesör Skinner bir deneysel psikolog ve "Bilim ve İnsan Davranışı" konulu incelemesi bütünüyle olgular üzerine kurulu. Ama maalesef öyle sınırlı türden olgular üzerine ki, en azından bir genellemeye cesaret ettiğinde vardığı sonuçlar Victoria çağı kuramcısınınkiler kadar silme gerçekdışı. Kaçınılmaz olarak böyle; çünkü James'in "fizyolojik güçler" dediği şeylere Profesör Skinner'ın kayıtsızlığı, neredeyse Herbert Spencer'ınki kadar eksiksiz. İnsan davranışını belirleyen genetik etkenler Skinner tarafından yarım sayfada baştan savılmış. Kitabında ne bünyesel tıbbın bulgularına ne de bir bireyin varoluşunun etkili olgularıyla –bedeni, mizacı, zihinsel yetenekleri, her anki dolaysız çevresi, zamanı, yeri ve kültürüyle– bağıntı içinde tam ve gerçekçi biyografisini yazabilmemizi sağlayan (ve anlayabildiğim kadarıyla yazmanın tek yolu olan) bünyesel psikolojiye tek bir gönderme

yoktur. İnsan davranışıyla sınırlı bir bilim, soyut hareketle sınırlı bir bilim gibidir –gerekli, ama olgular için tek başına yetersiz. Bir kızböceği, bir roket, bir de kırılan dalga düşünün. Üçü de aynı temel hareket yasalarını sergiler; ama bu yasaları farklı biçimlerde sergilerler ve farklılıklar en az özdeşlikler kadar önemlidir. Tek başına bir hareket incelemesi, hareket ettirilen şey hakkında, hangi örnekte olursa olsun, bize hemen hiçbir şey söylemez. Aynı şekilde bir davranış incelemesi, tek başına, davranışı sergileyen zihin-beden bireyi hakkında, hangi örnekte olursa olsun, bize hemen hiçbir şey söylemez. Ama zihin-bedenler olan bizler için, zihin-bedenler hakkındaki bir bilgi son derece önemlidir. Dahası, deneyim ve gözlem yoluyla biliyoruz ki, bireysel zihin-bedenler arasındaki farklılıklar toplumsal çevreyi derinden etkileyebilir, nitekim etkilemiştir de. Bu son konuda Bay Bertrand Russell, William James'le tamamen aynı fikirdedir – ve, eklemem gerekiyor ki, Spencer'gil ile Davranışçı bilimcilik yanlıları dışında neredeyse herkes James'le hemfikirdir. Russell'a göre tarihsel değişimin nedenleri üç türdür –ekonomik değişme, politik kuram ve önemli bireyler. "Bunlardan birinin, der Bay Russell, "yadsınabileceğine veya bütünüyle başka türden nedenlerin sonuçları olarak tevil edilebileceğine inanmıyorum." Bu nedenle, eğer Bismarck ve Lenin çocukluklarında ölmüş olsaydılar, dünyamız kısmen Bismarck ve Lenin'in sayesinde bugün bürünmüş olduğu halden çok daha farklı olurdu. Tarih henüz bir bilim değildir; ancak değiştirmeler ve atmalarla bilimsel bir görüntü kazandırılabilir Gerçek hayatta, gündelik olarak yaşanan haliyle hayatta, birey hiçbir zaman tevil edilemez. Ancak teoride bireyin katkıları sıfıra yakın görünür; pratikte en önemli katkılardır Dünyada bir iş bittiğinde işi bilfiil bitiren kimdir? Algılamayı gerçekleştiren gözlerle kulaklar kimin, düşünen korteks

kimindir, güdüleyen duygular, engelleri aşan istenç kime aittir? Tabiî ki toplumsal çevreye değil; çünkü grup bir organizma değildir, sadece bilinçsiz, kör bir örgütlenmedir. Bir toplumun içinde yapılan her şey bireyler tarafından yapılır. Bu bireyler, elbette ki, yerel kültür, tabular ve ahlak kuralları, bir sözlü gelenekler veya yazılı edebiyat bütünü içinde korunan, geçmişten gelen bilgiler ve yanlış bilgilerden derinlemesine etkilenirler; ama her birey toplumdan ne alırsa (ya da, daha doğrusu, gruplar halinde toplanan diğer bireylerden veya ölmüş, canlı diğer bireylerin doldurduğu simgesel plaklardan ne alırsa) kendisi tarafından kendi biricik tarzında –başkasının değil, kendi özel duyuları, kendi biyokimyasal yaradılışı, kendi fizik ve mizacıyla– kullanılacaktır. Ne kadar kapsamlı olursa olsun, hiçbir bilimsel açıklama bu apaçık olguları tevil edemez. Profesör Skinner'ın "toplumsal çevrenin ürünü olarak insan" şeklindeki bilimsel portresinin tek bilimsel portre olmadığını da unutmayalım. Başka, daha gerçekçi porteler var Örneğin, Profesör Roger Williams'ın portresi. Onun çizdiği portre soyut davranışın değil, davranışta bulunan zihin-bedenlerin portresidir –kısmen diğer zihin-bedenlerle paylaştıkları çevrenin, kısmen de kendi özel kalıtımlarının ürünü olan zihin-bedenlerin portresi. *İnsan Sınırı* ile *Özgür Ama Eşit Değil*'de Profesör Williams çok sayıda ayrıntılı kanıtla, Dr. Watson'ın dayanak bulamadığı ve önemi Profesör Skinner'ın gözünde sıfıra yaklaşan, bireyler arasındaki doğuştan farklılıklar üzerine uzun uzadıya yazar. Evrimsel ölçeği yukarı doğru kaydırdıkça, hayvanlar arasında, belli bir tür içinde biyolojik çeşitlilik gitgide daha çok göze çarpar. Bu biyolojik çeşitlilik insanda en üst düzeye çıkar ve insanlar başka türlerin üyelerinden daha çok biyokimyasal, yapısal ve mizaçsal ayrılık sergilerler Bu açıkça gözlemlenebilir bir olgudur Ama benim Dü-

zenleme İstenci dediğim şey, nesnelerle olayların şaşırtıcı çokkatmanlılığına anlaşılabilir bir tektiplilik giydirme arzusu, pek çok kişiyi bu olguyu yadsımaya götürmüştür. Biyolojik biricikliği asgariye indirmiş ve tüm dikkatlerini insan davranışıyla ilgili daha basit ve, mevcut bilgi durumunda, daha anlaşılabilir çevresel etkenlere yoğunlaştırmışlardır. "Bu çevre merkezli düşünme ve araştırmanın bir sonucu olarak," diye yazar Profesör Williams, "sosyal psikologlar, sosyologlar, sosyal antropologlar ve tarihçiler, iktisatçılar, eğitimciler, hukukçularla toplumun önde gelenleri dahil olmak üzere, başka birçoklarından oluşan geniş bir kitlece insan yavrularının özsel tektipliliği yaygın biçimde kabul edilmiş ve savunulmuştur. Bu öğreti; eğitim ve yönetim politikalarını şekillendiren birçoklarının düşünme kipine eklenmiş, kendi başlarına pek eleştirel düşünemeyenlerce genellikle sorgulanmadan kabul edilmiştir."

Deneyim verilerinin hayli gerçekçi bir değerlendirimine dayalı bir ahlaki sistemin zarardan çok yarar getirmesi muhtemeldir. Ama çoğu ahlaki sistem, ümitsizce gerçekdışı bir "eşyanın tabiatı" görüşü, bir deneyim değerlendirmesi üzerine kurulmuştur. Böyle bir ahlak yarardan çok zarar getirir. İşte bu yüzdendir ki, pek yakın zamanlara dek, kötü havalar, sığır hastalıkları ve cinsel iktidarsızlığın büyücülerin kötü niyetli ameliyelerinden kaynaklandığına evrensel olarak inanılırdı; çoğu durumda gerçekten kaynaklanırdı da. Dolayısıyla büyücüleri yakalayıp öldürmek bir görevdi –üstelik bu görev Musa'nın ikinci Kitap'ında dinsel olarak buyurulmuştur: "Bir cadının yaşamasına izin vermeyin."* Bu yanlış "eşyanın tabiatı" görüşüne dayalı ahlak ve yasa sistemleri (yetki sahibi insanlar tarafından en çok ciddiye alındıkları yüzyıllar boyunca) en iğrenç kötülüklerin nedeni ol-

* *Kitabı Mukaddes*, Çıkış, 22:18. – Ç.N.

du. Büyüye dair bu yanlış görüşlerin mantıklı ve zorunlu kıldığı ispiyon, linç ve adli cinayet orjisinin, ırka dair yanlış görüşlere dayalı Komünist ahlak daha büyük ölçüde zulümleri emredip meşrulaştırıncaya kadar benzeri görülmemişti. Türümüzün tamamen toplumsal bir tür olduğu, insan yavrularının tektip doğduğu ve bireylerin toplu çevreleri içinde, toplu çevreleri tarafından şartlandırılmalarının ürünü olduğu yolundaki yanlış görüşe dayalı Sosyal Ahlak'ın genel benimsenişini bir o kadar istenilmez sonuçlar izleyecektir muhtemelen. Eğer bu görüşler doğru olsaydı, insanlar gerçekten toplumsal bir türün üyeleri olsaydı ve bireysel farklılıkları önemsiz olup doğru şartlandırmayla tamamen ortadan kaldırılabilseydi, özgürlüğe gerek olmazdı ve Devlet'in belalarını arayan sapkınlara zulmetmesi meşru hale gelirdi. Akkarınca bireyi için, akkarınca topluluğuna hizmet kusursuz özgürlüktür. Ama insanlar bütünüyle toplumsal değildir; sadece bir dereceye kadar sokulgandır. Toplumları kovan ve karınca kümesi gibi organizma değildir; örgütlenmedirler, diğer bir deyişle salt toplu yaşama yönelik makinelerdir. Üstelik, bireyler arasındaki farklılıklar o kadar büyüktür ki, kültürel tektiplileştirmeye rağmen, (W H. Sheldon'ın terminolojisini kullanacak olursak) aşırı bir "endomorph" [şişman tip] toplumcul "viscerotonic" özelliklerini koruyacak, aşırı bir "mesomorph" [kaslı tip] enerjik biçimde kalın ve ince arasında "somatotonic" kalacak ve aşırı bir "ectomorph" [ince tip] "cerebrotonic", içedönük ve aşırı duyarlı olacaktır. Benim masalımın Cesur Yeni Dünyası'nda toplumsal olarak istenilen davranış genetik manipülasyon ve doğum sonrası şartlandırmadan oluşan ikili bir süreçle sağlama alınmıştır Bebekler şişelere ekilir ve insan ürününde ileri derecede tektiplilik, sınırlı sayıda anneden alınan yumurtaların kullanılması ve de her bir yumurtanın bir kerede yüz veya yüzden

fazla özdeş ikiz üretecek biçimde defalarca bölünmesi suretiyle kesinleştirilirdi. Standartlaştırılmış makineler için standartlaştırılmış makine sorumluları üretmek bu yolla mümkündü. Makine sorumlularının standartlaştırılmaları, doğumdan sonra, çocuk şartlandırmalarıyla, hipnopedyayla, kişinin kendisini özgür ve yaratıcı hissetme doyumunun yerini almak üzere kimyasal olarak yaşatılan mutlulukla kusursuzlaştırılırdı. Bireylerin genetik olarak standartlaştırılmaları hâlâ olanaksız; ama Büyük Hükümet ve Büyük İş; Cesur Yeni Dünya'da betimlenen tüm zihin manipülasyonu tekniklerini ve benim hayal etmekte aciz kaldığım teknikleri halihazırda elinde tutmaktadır, ya da çok yakında tutacaktır. Embriyolara genetik tektiplilik verme yeteneğinden yoksun olan yarının aşırı kalabalık ve aşırı örgütlenmiş dünyasının yöneticileri, yetişkinler ve onların çocuklarına toplumsal ve kültürel tektiplilik vermeye çalışacaklardır Hedefe ulaşmak için, elleri altındaki tüm zihin manipülasyonu tekniklerini (engellenmedikleri takdirde) kullanacak ve bu usdışı ikna yöntemlerini fiziksel şiddet tehditleri ve ekonomik baskıyla pekiştirmekte tereddüt etmeyeceklerdir. Eğer bu zorbalıktan kaçınmak istiyorsak, hiç vakit kaybetmeden kendimizi ve çocuklarımızı özgürlük ve öz-yönetim için eğitmeye başlamalıyız.

Özgürlük için bu türden bir eğitim, daha önce dediğim gibi, her şeyden önce olgular ve değerlerin eğitimidir –bireysel ayrılıkla genetik biricikik olgularının ve bu olguların kaçınılmaz ahlaki sonuçları olan özgürlük, hoşgörü ve karşılıklı yardımseverlik değerlerinin. Ama ne yazık ki, doğru bilgi ve sağlam ilkeler yeterli değildir. Heyecan vermeyen bir hakikat, heyecanlandıran bir yalanın gölgesinde kalabilir Tutkuya hünerle başvurmak, genellikle en iyi iradeler için bile fazlasıyla çetindir Yanlış ve zararlı p opagandanın etkileri, ancak propaganda tekniklerini tah-

lil etme ve safsatalarının içyüzünü görebilme sanatında sıkı bir eğitim ile giderilebilir. Dil, insanın hayvanlıktan uygarlığa olası ilerlemesini mümkün kıldı. Ama dil, en az sistematik öngörürlük ve meleklere yakışır güçlü iyilikseverlik meziyetleri kadar insan davranışının karakteristiği olan şu güçlü suç düşkünlüğü ve şu sistematik, şu gerçekten şeytanca günahkârlığı da esinledi. Dil; kullanıcılarının şeyler, kişiler orada olmasa ve olaylar gerçekleşmese bile şeylere, kişilere ve olaylara dikkatlerini yöneltebilmelerine izin verir. Dil anılarımıza tanım kazandırır ve deneyimleri simgelere tercüme ederek, arzulama ve tiksinmenin, nefret ve sevginin dolayımsızlığını değişmez duygu ve davranış ilkelerine dönüştürür. Bütünüyle bilinçdışı olan kimi yollarla beynin ağsı sistemi, sayısız uyaran yığını içinden bizim için pratik olarak önem taşıyan o birkaç deneyimi seçer. Bilinçsiz olarak seçilen bu deneyimlerden; sözvarlığımızdaki sözcüklerle etiketlediğimiz, sonra daha ileri bir soyutlama düzeyindeki başka sözcüklerden oluşan, metafizik, bilimsel ve ahlaki bir sistem içinde sınıflandırdığımız, daha az sayıda deneyimi az çok bilinçli olarak seçer ve soyutlarız. Seçme ve soyutlamanın "eşyanın tabiatı" görüşü olarak pek de yanlış olmayan bir sistemce dayatıldığı ve sözel etiketlerin zekice seçildiği, simgesel niteliklerinin açıkça anlaşıldığı durumlarda, davranışımız gerçekçi ve şöyle böyle doğru olmaya uygundur. Fakat, salt simgesel karakterlerini hiç anlamadan, bir hatalı fikirler sisteminin ışığında seçilip soyutlanmış deneyimlere uygulanan, kötü seçilmiş sözcüklerin etkisi altında, bizler şeytanlıkla ve örgütlü bir aptallıkla (aptal hayvanların –tam da dilsiz oldukları, konuşamadıkları için– mahrum oldukları bir aptallıkla) davranırız.

Uskarşıtı propagandalarında özgürlük düşmanları, kurbanlarını kendilerinin, zihin manipülatörlerinin istediği gibi düşün-

meye, hissetmeye ve hareket etmeye ikna etmek veya korkutarak sevk etmek için dil kaynaklarını sistematik olarak kötü emellerine alet ederler. Özgürlük için (ve özgürlüğün aynı anda hem şartları hem de sonuçları olan sevgi ve zekâ için) eğitim de, başka şeylerin yanı sıra, dilin doğru kullanımının eğitimi olmalıdır. Son iki üç kuşaktır filozoflar, simgelerin tahliline ve anlamın anlamına çok zaman ayırıp kafa yordular. Gündelik yaşamımızda uğraşmamız gereken şeyler, kişiler ve olaylarla söylediğimiz sözcükler ve cümleler nasıl ilişkilidir? Bu sorunu tartışmak uzun sürecek, bizi konunun çok dışına sürükleyecektir. Şu kadarını söylemekle yetinelim ki, dili doğru kullanmaya yönelik sağlam bir eğitimin –anaokulundan yüksek lisans ve doktoraya kadar her düzeyde bir eğitimin– tüm entelektüel malzemeleri artık hazırdır. Simgelerin doğru ve yanlış kullanımlarını ayırt etme sanatının bu türden eğitimi hemen başlatılabilir. Aslında geçtiğimiz otuz-kırk yıl içinde herhangi bir zamanda başlatılabilirdi. Yine de dünyanın hiçbir yerinde çocuklara sistematik bir şekilde doğru ifadeleri yanlışlarından, anlamlı ifadeleri anlamsızlarından ayırt etmek öğretilmiyor. Durum neden böyle? Çünkü demokratik ülkelerde bile büyükleri çocuklarına bu tür bir eğitim verilmesini istemiyor Bu bağlamda, Propaganda Tahlili Enstitüsü'nün kısa, hüzünlü tarihi son derece anlamlıdır. Enstitü; 1937'de Nazi propagandasının en yaygaracı ve etkili olduğu zamanda, New Englandlı hayırsever Bay Filene tarafından kuruldu. Kurumun destekleriyle usdışı propaganda tahlilleri yapıldı ve liseyle üniversite öğrencilerinin eğitimi için birçok metin hazırlandı. Sonra savaş geldi –fiziksel olduğu kadar zihinsel tüm cephelerde de toptan bir savaş. Bütün Müttefik Devletler'in "Psikolojik Savaş"a girişmeleriyle, propaganda tahlilinin arzu edilebilirliği yönünde bir ısrar biraz patavatsız göründü. Enstitü

1941'de kapatıldı. Ama düşmanlıkların patlak vermesinden önce bile, Enstitü'nün etkinliklerinin derin biçimde eleştirilmesi gerektiğini düşünen birçok kişi vardı. Örneğin bazı eğitimciler gençleri gereksiz ölçüde olumsuzcu yapacağı gerekçesiyle propaganda tahlilinin öğretimini onaylamıyordu. Acemi erlerin eğitim çavuşlarının sözlerini tahlil etmeye başlayacağından korkan askeri yetkililer tarafından da hoş karşılanmadı. Sonra bir de rahipler ve reklamcılar vardı. Rahipler inancın temellerini sarsabileceği ve kiliseye devamı azaltabileceği için propaganda tahliline karşıydılar; reklamcılar marka sadakatini azaltacağı ve satışları düşüreceği gerekçesiyle itiraz ettiler.

Bu korkular, hoşlanmayışlar temelsiz değildi. Papazlarının ve efendilerinin söylediklerinin halkın çoğunluğu tarafından kılı kırk yararcasına incelenmesi derinden yıkıcı olabilirdi. Mevcut haliyle toplumsal düzenin varlığının devamı, yetki sahiplerinin önümüze koyduğu propagandayla yerel geleneklerin kutsadığı propagandanın, zorlu sorularla pek karşılaşmadan, kabul edilmesine bağlıdır. Sorun, bir kez daha, "mutlu orta"yı bulmaktadır. Toplumlarının işlemesini sağlamaya istekli ve yetenekli olacak kadar, bireylerin telkine açık olmaları gerekmektedir, ama profesyonel zihin manipülatörlerinin büyüleri karşısında çaresiz kalacak kadar açık değil. Aynı şekilde, katıksız saçmalığa körü körüne inanmaktan koruyacak kadar propaganda tahlili konusunda eğitilmelidirler, ama geleneğin iyi niyetli muhafızlarının her zaman akılcı olmayan sözlerini büsbütün reddettirecek kadar değil. Muhtemelen enayilik ile toptan kuşkuculuk arasındaki "mutlu orta" yalnızca tahlille hiçbir zaman bulunamaz ve sürdürülemez. Soruna dönük bu oldukça olumsuz yaklaşıma daha olumlu bir şeyin eklenmesi gerekecektir –sağlam bir olgular temeline dayalı, genel olarak kabul edilebilir olan bir değerler kü-

mesinin dile getirilmesi. Her şeyden önce, genetik biriciklik ve insan farklılığı olgularına dayalı bireysel özgürlük değeri; modern psikiyatri tarafından son zamanlarda yeniden keşfedilen şu eski bildik olguya –zihinsel ve fiziksel farklılığı ne olursa olsun, sevginin insanlara gıda ve barınma kadar gerekli olduğu olgusuna– dayalı yardımseverlik ve şefkat değeri; ve son olarak onsuz sevginin âciz ve özgürlüğün erişilmez olduğu zekâ değeri. Bu değerler kümesi bize propagandayı yargılamamızı sağlayacak bir ölçüt verir. Hem saçma hem de ahlaksız bulunacak propaganda derhal reddedilebilir. Yalnızca usdışı, ama sevgi ve özgürlükle uyum içinde olan ve zekânın kullanılmasına ilkece karşıt olmayan ise, geçici biçimde, değeri neyse o olarak kabul edilebilir.

XII
Ne Yapılabilir?

Özgürlük için eğitilebiliriz –bugün eğitildiğimizden çok daha iyi eğitilebiliriz. Fakat, göstermeye çalıştığım üzere, özgürlük pek çok yönden tehdit altındadır ve bu tehditler birçok farklı türdendir –demografik, toplumsal, politik, psikolojik. Hastalığımızın birbiriyle işbirliği içinde olan birçok nedeni vardır ve ancak işbirliği içindeki birçok ilaçla tedavi edilebilir. Karmaşık bir insanlık durumuyla başa çıkmak için, tek bir etkeni değil, tüm ilişkili etkenleri dikkate almamız gerek. Her şeyden mahrum olan hiçbir şey, asla gerçekten yeterli olamaz. Özgürlük tehdit altındadır ve özgürlük için eğitime acilen ihtiyaç vardır. Ama bu tür pek çok başka şey bulunuyor –örneğin, özgürlük için toplumsal örgütlenme, özgürlük için doğum kontrolü, özgürlük için yasama. Bu başlıkların sonuncusundan başlayalım.

Magna Carta'dan, hatta daha öncesinden bu yana, İngiliz yasa yapıcıları bireyin fiziksel özgürlüğünü korumakla uğraşmışlardır. Kuşkulu bir yasallıkla hapiste tutulan bir kişi 1679 yasası tarafından açıkça belirtildiği üzere Örfi Hukuk'a göre daha üst mahkemelerden birine *habeas corpus* ilamı için başvurma hakkına sahiptir. Bu ilam yüksek mahkemenin yargıcı tarafından bir şerif veya gardiyana hitaben yazılır ve belirtilen süre içinde gözaltında tuttuğu kişiyi davasının incelenmesi için mahkemeye

getirmesini emreder –dikkat buyurunuz, kişinin yazılı şikâyetini değil, yasal temsilcilerini de değil, *corpus*'unu, vücudunu, yani tahtalar üzerinde yatırılan, leş gibi hapis kokusu çektirilen, mide bulandırıcı hapis yemeği yedirilen kaskatı bedenini getirmesini. Özgürlüğün bu temel koşuluna –fiziksel sınırlamanın olmaması– yönelik kaygı hiç kuşkusuz gereklidir, ama tüm gerekenler bundan ibaret değildir. Bir insanın dışarıda olup yine de özgür olmaması –hiçbir fiziksel sınırlamaya maruz olmayıp yine de ulusal devletin veya ulus içindeki özel bir çıkarın düşünmesini, hissetmesini, hareket etmesini istediği gibi düşünmeye, hissetmeye ve hareket etmeye zorlanan, psikolojik bir tutsak olması– pekâlâ mümkündür. *Habeas mentem* ilamı gibi bir şey asla olmayacaktır; çünkü hiçbir şerif veya gardiyan yasaya aykırı şekilde hapsedilmiş bir zihni mahkemeye getiremez ve de zihni daha önceki bölümlerde ana hatları çizilen yöntemlerle tutsak alınmış hiç kimse tutsaklığından şikâyet etme konumunda olmaz. Psikolojik baskının doğası öyledir ki, sınırlamalar dahilinde hareket edenler, kendi inisiyatifleriyle hareket ediyorlarmış izlenimini korurlar. Zihin manipülasyonunun kurbanı, kurban olduğunu bilmez. Hapisanesinin duvarları ona görünmez. Özgür olmadığının ancak diğer insanlar farkındadır. Köleliği bütünüyle nesneldir.

Bir kez daha söylüyorum, *habeas mentem* diye bir şey asla olamaz. Ama önleyici yasama –psikolojik köle ticaretinin yasadışı ilan edilmesi, zehirli propaganda satan vicdansızlara karşı zihinleri korumak amacıyla, bozuk gıda ve tehlikeli uyuşturucular satan vicdansızlara karşı bedenleri korumak için olan yasalar esas alınarak hazırlanmış bir yasa– olabilir. Örneğin, sivil veya askeri devlet görevlilerinin emirleri altındaki ve gözaltındaki tutsak dinleyicileri uykuda öğretime tabi tutma haklarını kısıtlayan bir

yasa olabilir ve, bence, olmalıdır da. Kamuya açık yerlerde ve televizyon ekranlarında bilinçaltına yansıtmayı yasaklayan bir yasa olabilir ve, bence, olmalıdır da. Siyasi adayların, sadece seçim kampanyalarında belli bir miktardan fazla para harcamasını değil, tüm demokratik süreci saçma kılan uskarşıtı türden propagandaya başvurmasını da engelleyen bir yasa olabilir ve, bence, olmalıdır da.

Bu tür önleyici yasamanın biraz yararı görülebilir; ama özgürlüğü şu anda tehdit eden büyük kişisiz güçler ivmelerini birleştirmeye devam ederse, uzun süre yararları dokunmaz. Aşırı nüfusun ve büyüyen sayılarla ilerleyen teknolojinin empoze ettiği aşırı örgütlenmenin sürekli artan baskısı karşısında en iyi anayasalar ve önleyici yasalar aciz kalacaktır. Anayasalar yürürlükten kaldırılacak ve iyi yasalar yasa kitabında kalacaktır; ama liberal biçimler, derin şekilde liberal olmayan bir tözü maskelemeye ve süslemeye hizmet edecektir sadece. Kontrol edilmeyen aşırı nüfus ve aşırı örgütlenme göz önünde bulundurulursa, demokratik ülkelerde İngiltere'yi monarşinin bütün dış biçimlerini korurken bir demokrasiye dönüştüren sürecin tersini görmeyi bekleyebiliriz. Hızlanan aşırı nüfus büyümesi ve artan aşırı örgütlenmenin acımasız itişi etkisinde ve her zamankinden çok daha etkili zihin manipülasyonu yöntemleri sayesinde, demokrasiler karakterlerini değiştireceklerdir; eski, tuhaf biçimler –seçimler, parlementolar, Yüksek Mahkemeler ve geriye kalanların hepsi– kalacaktır Altında yatan töz ise, yeni türden şiddetsiz bir totaliterizm olacaktır Bütün geleneksel adlar, bütün kutsanmış sloganlar aynen o eski güzel günlerde oldukları gibi kalacaklardır. Demokrasi ve özgürlük her yayın ve yazının teması olacaktır –ama tam da Pickwickgil anlamda demokrasi ve özgürlük. Bu arada yöneten oligarşi ve onun iyi eğitilmiş askerler, polisler,

düşünce üreticileri ve zihin manipülatörleri eliti, gösteriyi uygun gördükleri gibi sessiz sedasız yürüteceklerdir.

Şu anda zor kazanılmış özgürlüklerimizi tehdit eden muazzam kişisiz güçleri nasıl kontrol edebiliriz? Sözel düzeyde ve genel koşullarda bu soru çok kolay yanıtlanabilir. Aşırı nüfus sorununu ele alalım. Hızla artan insan sayısı doğal kaynaklar üzerinde her zamankinden daha ağır bir baskı oluşturmaktadır. Yapılması gereken nedir? Besbelli ki, olabildiğince hızlı biçimde, doğum oranını ölüm oranını aşmayacak bir düzeye düşürmemiz gerek. Aynı zamanda, olabildiğince hızlı biçimde, gıda üretimini artırmamız, topraklarımızla ormanlarımızı korumak için dünya çapında bir politika kurmamız ve uygulamamız, mevcut yakıtlarımızın yerine tercihen uranyumdan daha uzun sürede tükenen ve daha az tehlikeli, pratik alternatifler geliştirmemiz gerek; ve, kolay bulunan minerallerimizin azalan kaynaklarını idareli kullanırken, bu mineralleri gelmiş geçmiş en yoksul maden cevherlerinden –en yoksulu deniz suyu olmak üzere– çıkarmanın yeni ve pek de pahalı olmayan yöntemlerini bulmamız gerek. Söylemesi bile fazla, bütün bunların söylenmesi yapılmasından sonsuz kat daha kolay İnsan sayısının yıllık artışı düşürülmelidir. Ama nasıl? İki seçeneğimiz var –bir yanda, kıtlık, salgın ve savaş, diğer yanda doğum kontrolü. Çoğumuz doğum kontrolünü seçeriz –ve kendimiz hemen fizyoloji, farmakoloji, sosyoloji, psikoloji, hatta ilahiyatta eşanlı olarak bir muamma olan bir sorunla karşı karşıya kalırız. "Hap" henüz kusursuzlaştırılmış değil. Kusursuzlaştırılırsa ve kusursuzlaştırıldığında, türün doğum oranı düşürülecekse alması gerekecek yüz milyonlarca potansiyel anneye (veya erkekler üzerinde işleyecek bir hapsa, potansiyel babalara) nasıl dağıtılabilir? Varolan toplumsal gelenekler ve kültürel psiklojik süredurum göz önüne alındığında, hapı

almak istedikleri halde almaları gerekenler nasıl ikna edilebilirler? Pekiyi ya Ritim Yöntemi denilen –bu tür bir azaltmanın en çok gerekli olduğu endüstriyel bakımdan geri ülkelerin doğum oranını düşürmede tamamen etkisiz olduğu bugüne kadar hasbelkadar ortaya çıkan yöntem– dışında her türlü doğum kontrolüne Roma Katolik Kilisesi'nin itirazları ne olacak? Ve de varsayımsal olarak kusursuz olan Hap hakkındaki, şu anda bulunan kimyasal ve mekanik doğum kontrol yöntemleri hakkındaki bu soruların, doyurucu yanıtlar alma beklentisi pek olmadan, sorulması gerek.

Doğum kontrolü sorunlarından mevcut gıda miktarının artırılması ve doğal kaynakları koruma sorunlarına geçince, kendimizi belki bu kadar büyük olmayan, ama yine de muazzam zorluklarla karşı karşıya buluruz. Her şeyden önce, eğitim sorunu vardır. Şu anda dünyanın gıda stoğunun büyük bir kısmını yetiştirmekten sorumlu sayısız köylü ve çiftçi yöntemlerini geliştirme konusunda ne kadar kısa bir sürede eğitilebilirler? Eğitilirlerse ve eğitildiklerinde, onlara makineler, yakıt ve makine yağları, elektrik enerjisi, gübreler ve gıda bitkileriyle evcil hayvanların geliştirilmiş soylarını (ki bunlar olmadan en iyi tarımsal eğitim bile yararsızdır) sağlamak için sermayeyi nereden bulacaklar? Aynı şekilde insan ırkını dünyayı korumanın ilkeleri ve uygulaması konusunda kim eğitecek? Ya nüfusları ve gıda talepleri hızla artan bir ülkenin aç köylü vatandaşlarının "toprağı kazıma"ları nasıl önlenebilir? Diyelim ki önlendi, yaralı ve yorgun yeryüzünün, eğer hâlâ mümkünse, sağlığına ve onarılmış üretkenliğine aşama aşama yeniden kavuşması esnasında onların geçimini kim sağlayacak? Ya da şu anda sanayileşmeye çalışan geri toplumları düşünün. Eğer yakalayıp ayak uydurmayı başarırlarsa, gezegenin yerine yenileri konulamayacak kaynaklarını yarıştaki öncüleri ta-

rafından geçmişte ve şimdi olduğu üzere aptalca ve pervasızca çarçur etmelerine kim engel olacak? Ve hesap günü geldiğinde, daha yoksul olan ülkelerde, şimdiki koşullarda yoğunlukları çok düşük olan maden cevherlerinden kaçınılmaz mineralleri çıkarmak, çıkarmayı teknik olarak mümkün veya ekonomik olarak savunulabilir kılmak için gerekecek bilimsel insan gücüyle büyük miktarlardaki sermayeyi nereden bulacaklar? Tüm bu sorulara pratik bir cevap zaman içinde bulunabilir de. Ama ne kadar zaman içinde? İnsan sayısıyla doğal kaynaklar arasındaki bir yarışta zaman bize karşıdır. Bu yüzyılın sonunda, sıkı çalışırsak, dünya pazarlarında bugün olanın iki katı yiyecek olabilir. Ama yaklaşık iki katı insan da olacaktır, bu insanların birkaç milyarı kısmen sanayileşmiş ülkelerde yaşıyor ve anne babalarının şu anda tükettiğinin on katı enerji, su, kereste ve geri konulamayan türden mineral tüketiyor olacak. Tek kelimeyle, gıda durumu bugünkü kadar kötü ve hammadde durumu bir hayli daha kötü olacaktır. Aşırı örgütlenme sorununa bir çözüm bulmak da en az doğal kaynaklar ve artan sayılar sorununa bir çözüm bulmak kadar zor. Sözel düzeyde ve genel koşullarda yanıt çok basit. Bu nedenle, iktidarın mülkiyeti takip etmesi siyasi bir aksiyomdur. Ama üretim araçlarının hızla Büyük İş ve Büyük Hükümet'in tekelindeki bir mülkiyet haline gelişi artık tarihsel bir olgudur. Dolayısıyla, eğer demokrasiye inanıyorsanız, mülkiyeti olabildiğince geniş bir şekilde dağıtacak düzenlemeler yapın.

Ya da oy kullanma hakkını ele alalım. Prensipte büyük bir ayrıcalıktır. Pratikte, yakın tarihin defalarca gösterdiği üzere, oy kullanma hakkı tek başına özgürlüğün güvencesi değildir Dolayısıyla, halk oylaması yoluyla diktatörlükten kaçınmak istiyorsanız, modern toplumun devasa, makineyi andıran topluluklarını gönüllü olarak işbirliği yapan, Büyük İş ve Büyük Hükümet'in

bürokratik sistemleri dışında işleyen gruplara bölün.

Aşırı nüfus ve aşırı örgütlenme, çoğul kişisel ilişkileri olan tam bir insan hayatının neredeyse imkânsız olduğu modern metropolü üretmiştir. Dolayısıyla, eğer bireyler ve tüm toplumun manevi olarak yoksullaşmasından kaçınmak istiyorsanız, metropolü terk edin ve küçük kır topluluğunu canlandırın, ya da alternatif olarak mekanik örgütlenmeler ağı içinde, bireylerin uzmanlaşmış işlevlerin bedenlenişleri olarak değil, tam kişiler olarak görüşüp işbirliği yapabildikleri küçük kır topluluklarının şehirli mukabillerini yaratarak metropolü insancıllaştırın.

Bütün bunlar bugün apaçık ve aslında bundan elli yıl önce de apaçıktı. Hilaire Belloc'tan Bay Mortimer Adler'e, işbirliği yapan kredi birliklerinin ilk havarilerinden modern İtalya ve Japonya'nın toprak reformcularına iyi niyetli insanlar kuşaklar boyunca ekonomik iktidarın merkezsizleştirilmesini ve mülkiyetin yaygın biçimde dağıtımını savunagelmiştir. Üretimin yayılması için, küçük ölçekli "köy endüstrisi"ne dönmek için kaç tane iyi düşünülmüş proje ileri sürüldü. Sonra tek bir endüstriyel örgütlenmenin çeşitli bölümlerine özerklik ve inisiyatif vermek için Dubreuil'in ayrıntılı planları vardı. Ticaret birliklerinin yardımlarıyla üretim grupları federasyonu olarak örgütlenmiş bir devletsiz toplum için özenli tasarılarıyla Sendikalistler vardı. Amerika'da Arthur Morgan'la Baker Brownell köy ve küçük kasaba düzeyinde yaşayan, yeni bir topluluk türünün teorisini ileri sürüp, pratiğini betimlediler.

Harvard'dan Profesör Skinner, o kadar bilimsel bir şekilde örgütlenmiş ki, kimsenin toplum karşıtı ayartılara kapılmadığı ve, zorlama ya da arzu edilmeyen türden propagandaya başvurmadan, herkesin yapması gerekeni yaptığı, herkesin mutlu ve yaratıcı olduğu, kendi kendine yeten, özerk bir topluluğa dair

ütopik bir roman olan *Walden Two*'da soruna bir psikoloğun bakışını yansıtır. Fransa'da İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Marcel Barbu ve onun izinden gidenler, belli sayıda kendi kendini yöneten, hiyerarşisiz üretim topluluğu kurdular ki, bunlar aynı zamanda karşılıklı yardım ve eksiksiz inşan hayatı için varolan topluluklardı. Bu arada Londra'da Peckham Deneyi, grubun daha geniş çıkarları uyarınca sağlık hizmetlerini eşgüdümleyerek, bir metropolde bile gerçek bir topluluk yaratmanın mümkün olduğunu gösterdi.

Demek ki, aşırı örgütlenme hastalığının açıkça teşhis edilmiş olduğunu, çeşitli kapsamlı tedavilerin tavsiye edildiğini ve orada burada belirtilerin deneysel tedavilerinin denendiğini, çoğunlukla kaydadeğer ölçüde başarılı olduğunu görüyoruz. Yine de, tüm bu vaazlar ve örnek teşkil eden bu uygulamalara karşın, hastalık sürekli daha kötüye gitmektedir. İktidarın yönetici bir oligarşinin elinde toplanmasına izin vermenin tehlikeli olduğunu biliyoruz; yine de iktidar aslında gitgide daha az elde toplanmaktadır. Çoğu insan için büyük bir modern şehirde yaşamın anonim, atomik olduğunu ve tam insanca olmaktan uzak olduğunu biliyoruz; yine de büyük şehirler sürekli daha çok büyüyor ve şehirli-endüstriyel yaşama modeli değişmeden kalıyor. Çok büyük, karmaşık bir toplumda, idare edilebilir büyüklükteki özerk gruplarla bağıntısı dışında, demokrasinin neredeyse anlamsız olduğunu biliyoruz; yine de her ülkenin işleri gitgide daha çok Büyük Hükümet ve Büyük İş'in bürokratları tarafından idare edilmektedir. Pratikte aşırı örgütlenme sorununun çözümünün aşırı nüfus sorunununki kadar zor olduğu çok açıktır. Her iki konuda da ne yapılması gerektiğini biliyoruz; ama ikisinde de bugüne kadar bilgilerimiz doğrultusunda etkili biçimde hareket etme olanağı bulamadık.

Bu noktada kendimizi huzursuzluk veren bir soruyla karşı karşıya buluruz: Gerçekten bilgimiz doğrultusunda hareket etmek istiyor muyuz? Nüfusun çoğunluğu, her şeyin totaliter denetimine doğru şimdiki sürüklenişi durdurmayı ve, eğer mümkünse, tersine çevirmeyi ciddi ölçüde zahmete değer bulur mu? Birleşik Devletler'de –Amerika, bundan birkaç yıl sonra olacağı üzere, şehirli endüstriyel dünyanın kalanının kehanet görüntüsüdür– son kamuoyu yoklamaları onlu yaşlarındaki gençlerin, yarının seçmenlerinin çoğunluğunun demokratik kurumlara güvenmediğini, popüler olmayan düşüncelerin sansürlenmesine itiraz etmek için bir neden görmediğini, halkın halk tarafından yönetilmesinin mümkün olduğuna inanmadığını ve hızlı büyümenin alıştırdığı tarzda yaşamaya devam edebilirse, çeşitli uzmanlardan oluşan bir oligarşi tarafından tepeden yönetilmeye tamamen razı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dünyanın en güçlü demokrasisindeki iyi beslenmiş genç televizyon seyircilerinin bu kadar çoğunun öz-yönetim fikrine böyle tamamen kayıtsız, düşünce özgürlüğü ve farklı düşünme hakkına böyle ilgisiz olması üzücü, ama fazla şaşırtıcı değildir. "Kuş gibi özgür" deriz ve kanatlı yaratıkların üç boyutta da sınırsız hareket etme güçlerine imreniriz. Fakat, heyhat, dodo kuşunu unuturuz. Kanatlarını kullanmak zorunda kalmadan geçimini iyi şekilde sağlamanın yolunu öğrenmiş her kuş, kısa zamanda uçma ayrıcalığından feragat edecek ve sonsuza dek yerde kalacaktır. Benzer bir şey insanlar için de doğrudur. Günde üç kez düzenli şekilde ve bolca ekmek verilirse, çoğu insan sadece ekmekle yaşamaya tamamen razı olacaktır – ya da en azından sadece ekmek ve sirklerle yaşamaya. "En sonunda," der Dostoyevski'nin meselindeki Engizisyon Mahkemesi Başkanı, "en sonunda özgürlüklerini ayaklarımızın altına serecek ve 'Bizi kendinize köle yapın, ama karnımızı

doyurun, diyecekler bize." Alyoşa Karamazov hikâyeyi anlatan kardeşine konuşmasının ironik olup olmadığını sorduğunda İvan cevap verir: "Zerre kadar ironi yok! Özgürlüğü yenilgiye uğratmış ve bunu insanları mutlu etmek için yapmış olmalarını kendisi ve Kilise'si için bir erdem sayar." Evet insanları mutlu etmek için: "Çünkü hiçbir şey," diye ısrar eder Mahkeme Başkanı, "bir insan veya toplum için özgürlükten daha çekilmez olmamıştır." Hiçbir şey, özgürlüğün yokluğu hariç; çünkü işler kötüye gittiğinde, karneyle verilen yiyecekler azaltıldığında, köle şoförler taleplerini artırdıklarında, yere alışmış dodolar kanatları için tekrar yaygara koparacaklardır –ama sırf işler iyiye gidince ve dodo çiftçileri daha müşfik, daha cömert olunca bir kez daha feragat etmek için. Demokrasi hakkında böylesine zavallıca düşünen bu genç insanlar yarın özgürlüğün savaşçıları olabilir. "Bana televizyonla hamburger ver, ama beni özgürlüğün sorumluluklarıyla sıkma" haykırışı, koşullar değişince yerini "Ya Özgürlük ya ölüm" haykırışına bırakabilir. Eğer böyle bir devrim gerçekleşirse, bu kısmen en güçlü yöneticilerin bile üzerlerinde fazla kontrolü bulunmayan güçlerin işlemesiyle, kısmen de o yöneticilerin aczinden, geleceğin zorbasına bilim ve teknolojinin sağladığı ve sağlamaya devam edeceği zihin manipülasyonu araçlarını etkin biçimde kullanamadığından olacaktır. Ne kadar az şey bildikleri ve donanımca ne kadar zayıf oldukları göz önünde bulundurulursa, eski çağların Engizisyon Mahkemesi Başkanları iyi iş çıkarmışlardır. Ama onları izleyenler, geleceğin bilgili, katı biçimde bilimsel diktatörleri hiç kuşkusuz çok daha iyi iş çıkaracaklardır. Mahkeme Başkanı insanları özgürlüğe davet ettiği için İsa'yı azarlar ve Ona der ki, "biz Senin işini düzelttik ve onu mucize, gizem ve otorite üzerine kurduk." Ama mucize, gizem ve otorite diktatörlüğün belirsiz hayatta kalımını garanti

altına almaya yetmez. Benim *Cesur Yeni Dünya* masalımda diktatörler listeye bilimi de ekledi ve böylece embriyoların bedenlerini, çocukların reflekslerini ve çocuklarla yetişkinlerin zihinlerini manipüle ederek otoritelerini güçlendirebildiler. Mucizeler hakkında sadece konuşmak ve gizemlere simgesel olarak değinmek yerine, uyuşturucular sayesinde uyruklarına gizemlerle mucizelerin doğrudan deneyimini yaşatabiliyorlardı –salt inancı esrik bilgiye dönüştürebiliyorlardı. Eski diktatörler yıkıldılar, çünkü uyruklarına hiçbir zaman yeterince ekmek, yeterince sirk, yeterince mucize ve gizem veremediler. Gerçekten etkili bir zihin manipülasyonu sistemi yoktu ellerinde. Geçmişte özgür düşünürler ve devrimciler çoğunlukla en sofu ortodoks eğitimin ürünüydüler. Bu şaşırtıcı değil. Ortodoks eğitimcilerin kullandığı yöntemler aşırı derecede verimsizdi, hâlâ da öyledir. Bilimsel bir diktatörün yönetiminde eğitim gerçekten işe yarayacaktır –sonuçta çoğu erkek ve kadın yetişince köleliklerini sevecek ve devrimi asla düşlemeyecektir. Tamamen bilimsel bir diktatörün devrilmesi için akla yakın bir neden yok gibidir.

Bu arada hâlâ dünya üzerinde özgürlük kalmış durumda. Çoğu genç insan, doğrudur, özgürlüğe değer vermiyor gibi. Ama içimizden bazıları hâlâ özgürlük olmadan insanların tam olarak insan olamayacağına, dolayısıyla da özgürlüğün sonsuz değerli olduğuna inanmaktadır. Belki de özgürlüğü şu anda tehdit eden güçler uzun süre direnilemeyecek kadar güçlüdür. Yine de onlara direnmek için elimizden geleni yapmak görevimizdir.

Cesur Yeni Dünyayı Ziyaret, Huxley'nin daha önce yayımladığımız **Cesur Yeni Dünya**'sını ziyaret niteliği taşıyan bu yapıt, yazarın otuz yıl öncesinde ortaya koyduğu öngörülerini gözden geçirdiği; modern toplumdaki gücün ve otoritenin doğasını tüm rahatsız edici gerçekliği ile gözler önüne serdiği bir **anti-ütopya**.

"İyi düşünülmüş ve kolay anlaşılır. Okur, **Cesur Yeni Dünyayı Ziyaret**'te Huxley'nin bilgisi ve çok daha sıradışı olan zekâsı karşısında büyüleniyor."
Sunday Times

"Huxley'nin akıl almaz gözlemleri ve keskin üslubuyla **Cesur Yeni Dünya**'yı gözden geçirdiği, söylediklerinin ne kadarının gerçekleşip gerçekleşmediğini inceleyerek tutarlı bir zemine oturttuğu önemli bir yapıt."
Times Literary Supplement

ALDOUS HUXLEY

Cesur Yeni Dünyayı Ziyaret

ISBN 975690231-0

